

04.01.2016

TÜRKİYE'DE KADIN MAHPUS OLMAK

Ezgi Duman
Duygu Doğan
Mine Akarsu


TCPS
kitaplığı

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
T Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumları
Mektup Okuma Komisyonu Başkanlığı
GÖRÜLDÜ

TCPS Kitaplığı 6



Türkiye’de Kadın Mahpus Olmak / Ezgi Duman, Duygu Doğan, Mine Akarsu

Editörler: Ayşegül Algan - Mustafa Eren - Hilal Başak Demirbaş

Kapak ve Sayfa Tasarım: Tayfun Koç

ISBN 978-605-83651-2-4

1. Baskı: Haziran 2016

Gözden Geçirilmiş 2. Baskı: Ocak 2019

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Billurcu Sokak,

No:5 Daire:2 Beyoğlu / İstanbul

Telefon: 0212 293 69 82

e-posta: info@tcps.org.tr

Bu kitap satılamaz ve ticari amaçla kullanılamaz.

Baskı ve Cilt

İncekara Kağ. Mat. Yay. ve Dış Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212 501 0883



CİSST
CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE SİVİL TOPLUM DERNEĞİ



Bu kitap Avrupa Birliği’nin desteğiyle basılmıştır.
Kitabın içeriği Avrupa Birliği’nin resmi görüşlerini yansıtmaz.
Burada verilen bilgi ve sunulan görüşler CİSST’e aittir.

**TÜRKİYE'DE
KADIN
MAHPUS
OLMAK**

Ezgi Duman - Duygu Doğan - Mine Akarsu

KISALTMA VE SİMGELER

6284 Sayılı Kanun	: Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun
AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (Eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı/ASPB)
Age	: Adı geçen eser
BEHK	: Bilgi Edinme Hakkı Kanunu
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: BM Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme
CGTHİK	: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CİSST	: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
CTE	: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İstanbul Sözleşmesi	: Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi
S.	: Sayfa
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
ŞÖNİM	: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCPS	: Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
THEA	: Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Tüzük	: Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerini İnfazı Hakkında Tüzük

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz	7
2. Giriş	34
3. Sayısal Veriler.....	37
4. Hukuki Düzenlemelerde Kadın Mahpuslar	40
Uluslararası Hukuk	40
Yerel Hukuk	47
5. Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Suç ve Ceza	49
Dolaylı Ayrımcılık	51
Doğrudan Ayrımcılık	54
6. Özel İhtiyaçlar, Yaşanan Zorluklar ve Konuya Getirilen Öneriler	55
- İdari Yapı	57
a) Erkek Hapishanelerinin Kadın Koşulları	57
b) Kadın Hapishaneleri	62
c) Yüksek Güvenlik Rejimi ve Ağırlaştırılmış Müebbetler	66
- Hapsedilmenin Etkileri/ Sonuçları	72
a) Kapatılma	72
b) İzleme - Gözetim	79
c) Denetim - Yaptırım	81
- Eril Şiddet	85
a) Şiddet Vakalarını Tespitteki Zorluk	88
b) Şiddet Vakaları	89
c) Aramalar	92
- Damgalanma ve Yalnızlaşma	100
- Maddi Durum	107
a) Çalışanlar	111
b) Çalışmayanlar	115

- Öğrenim Hakkı	118
- Adalete Erişim	120
- Sağlık	127
a) Fiziksel Sağlık	128
b) Ruh Sağlığı	138
- Çocuklu ve Hamile Kadın Mahpuslar	144
- LBT'ler	155
- Yabancılar	156
- Kız Çocukları	160
7. Sonuç	163
Kaynakça	169
Kitapta Alıntılanan Mektupların Gönderildiği Hapishaneler	173

1. ÖNSÖZ

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği/Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (CİSST/TCPS) olarak “özel ihtiyaçları olan mahpuslar” olarak nitelendirdiğimiz mahpus gruplarına ilişkin çalışmaları ve bu alanda bilgi üretilmesini önemsiyoruz. Bu amaçla tematik çalışma alanları oluşturduk ve o temalar çevresinde ilgili diğer sivil toplum örgütlerini de bir araya getirebilecek faaliyetler örgütledik, ağlar organize ettik. 2012 yılında 4 tematik grup üzerinden başladığımız çalışmaları bugün 11 tematik grup olarak sürdürüyoruz.

Tematik çalışma alanlarımızdan 8’inin kitabını yayınladık (Türkiye’de Hasta Mahpus Olmak, Türkiye’de Kadın Mahpus Olmak, Türkiye’de Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpus Olmak, Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, Türkiye’de Yabancı Mahpus Olmak, Türkiye’de LGBTİ Mahpus Olmak, Türkiye’de İşçi Mahpus Olmak, Türkiye’de Roman Mahpus Olmak). Yayınlarımız ilgiyle karşılandı ve geçen sürede ilk baskıları tükenmeye başladı. Bu nedenle, yayınlarımızın “gözden geçirilmiş ikinci baskı”larını yapmak bir zorunluluk oldu.

Elinizde tuttuğunuz bu kitabın ilk baskısı Şubat 2016 tarihinde yapılmıştı. Aradan yaklaşık 33 aylık süre geçti. Bu süre içinde ortaya çıkan yeni ve güncel verileri kitabın bu baskısında bulabilirsiniz.

Önümüzdeki günlerde yeni yayınlarla karşınızda olacağız.

Akıl hastaneleri, huzurevleri, askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar, manastırlar, tekkeler... Esir kampları, toplama kampları, islahevleri, hapishaneler... Tüm bu kurumları, ilk grupta yer alanlarla ikinci gruptakileri bir araya getiren ortak özellik “total kurum” oluşlarıdır. Total kurumlar, içerisindeki insanlar için kuşatıcıdır, dışarıyla kurulan toplumsal ilişkiye engel oluştururlar. Bu kurumlarda yönetilmesi planlanan geniş insan yığınları (akıl hastaları, yaşlılar, askerler, öğrenciler, esirler, mahpuslar...) ile yönetici personel arasında keskin sınırlar vardır ve yönetilenler için günlük faaliyetler sıkı bir şekilde programlanır. Bir yanda elinde otoriteyi tutan küçük grup vardır diğer yanda ise bu otoriteye sorgusuz sualsiz itaat etmesi beklenen yığınlar... Sosyolog Erving Goffman, 1961 yılında yayınladığı ve “Asylums” adını taşıyan kitabında¹ total kurumların özelliklerini ortaya koyarken, Philip Zimbardo ise 1971 yılında gerçekleştirdiği “Stanford Hapishane Deneyi” veya “Zimbardo Deneyi” olarak bilinen deneyi ile bu kurumların patolojik yanını gözler önüne serer.² Otoritenin keskin sınırlarla ikiye ayrıldığı böylesi kurumlarda yönetenlerden yönetilenlere yönelecek kötü muamele ve şiddetin zemini her zaman vardır. Şiddet, total kurumların patolojik karakteridir. Bu

1 Erving Goffman, Tımarhaneler, Heretik Yayınları, Ankara 2015

2 Zimbardo Deneyi'ne ilişkin anlatım ve değerlendirme için bakınız: Mustafa Eren, Kapatılmanın Patolojisi/Osmanlı'dan Günümüze Hapishanenin Tarihi, Kalkedon Yayıncılık, Mart 2014

şiddetin tamamen ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı ise ayrı bir tartışma konusudur.

“Total kurumlar” ve onların patolojik karakteri olarak “şiddet” tartışması Türkiye için güncel bir anlam ifade ediyor. “Güncel” çünkü başlıca total kurumlardan biri olan hapishaneler ve hapis cezası Türkiye’de giderek artan bir yer ediniyor kendisine.

Artışta, Avrupa’da Birinci, Dünyada Onuncu...

Türkiye’de 1919 yılında mahpus sayısı 35.035’di. 1950’lerden itibaren, 2005 yılına kadar mahpus sayısı 50 bin civarında seyretmiştir. Bunun tek istisnası 1980 darbe yıllarıdır. 2005 yılında 55.870 olan mahpus sayısı düzenli bir artış ile 2018 yılına gelindiğinde 246 bine çıkmıştır.³ Yaklaşık 4 kata varan bir artış söz konusudur.

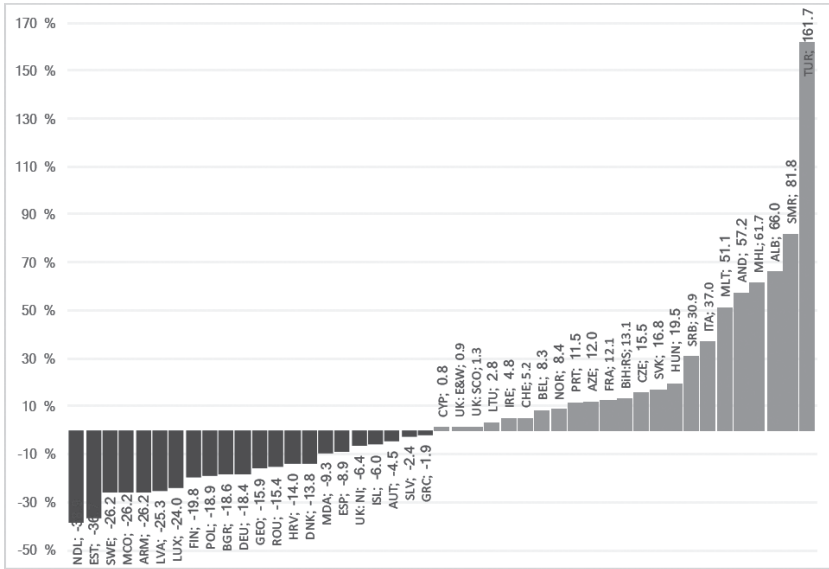
Bu düzenli artış sürecinde önemli kırılma noktalarından birini 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrası süreç oluşturmaktadır. Darbe girişiminden sonraki bir yıl içinde 50.504⁴ kişi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile ilgili oldukları iddiasıyla tutuklanmış olmasına rağmen bu artış istatistiklere yansımamaktadır. Bunun nedeni Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) çıkarılan örtük aflardır. Örneğin 17 Ağustos 2016 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kısmi (özel) bir af çıkarılmış ve ilk aşamada 38 bin mahpus tahliye edilmiştir (bu

3 Mayıs 2018 verisi, CHP İstanbul Milletvekili Gamze Akkuş İlgezdi’nin soru önermesine Adalet Bakanlığı’nın verdiği cevaptan alınmıştır. Adalet Bakanlığı 15 Mayıs 2018 tarihi itibarıyla mahpus sayısının 246.416 olduğunu belirtmiştir.

4 Dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın ilgili açıklaması için bakınız: <http://www.harbigazete.com.tr/gundem/15-temmuz-sonrasi-surecinin-tutuklu-sayisi-51-bin-h18288.html>

aftan yararlanacak kişi sayısının toplamda 93 bin civarında olması planlanmaktaydı).⁵ Bu durum, istatistiklerde ciddi bir sıçramanın önüne geçmiştir.

Mahpus sayısının artışının dünyada nereye denk düştüğüne baktığımızda ise şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Türkiye, Avrupa Konseyi'nin açıkladığı 2016 yılı verilerine göre, mahpus sayısındaki artış oranında Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke içinde açık ara ilk sıradadır. 2006-2016 yılları arasında Türkiye'nin yüz bin kişi başına düşen mahpus sayısı yüzde 161,7 oranında artmıştır.⁶



5 CİSST/TCPS'in 3 Kasım 2016 tarihli açıklamasında bu durum değerlendirilmektedir: <http://www.tcps.org.tr/?q=node/354>

6 Grafik, Council of Europe Annual Penal Statistics'in 2016 özet raporundan alınmıştır. Space 1 2016/Executive Summary, March 2018, sayfa 3.

Avrupa Konseyi'nin 2016 yılı verilerini dikkate alarak açıkladığı, üye ülkelerin 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısına bakıldığında ise ilk 10 ülke aşağıdaki gibidir:⁷

ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
Rusya Federasyonu	646.085	448
Gürcistan	9.534	256,3
Türkiye	192.627	244,6
Litvanya	7.051	244,1
Azerbaycan	22.938	236,3
Moldova	7.911	222,7
Çek Cumhuriyeti	22.481	213
Letonya	4.186	212,6
Arnavutluk	5.910	204,8
Estonya	2.670	202,9

Bu tablo 2016 yılı verileri dikkate alınarak açıklanmıştır. 2016 yılı rakamlarına göre Türkiye Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke içinde 3. sıradadır. Ancak 2017 yılı sonunda Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 80 milyon, mahpus sayısının ise 232 bin olduğu dikkate alınırsa 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısının 287 olduğu ve bu sayı ile 2017 yılında Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içinde Rusya'dan sonra ilk sırayı aldığı görülecektir.⁸

2006-2016 yılı rakamları dikkate alındığında mahpus sayısının artışı Avrupa'da açık ara ilk sırada yer alan, hem 100 bin kişi başına

7 Rusya Federasyonu'na ait rakam ICPR'in araştırmasından alınmıştır. <http://www.prisonstudies.org/country/russian-federation>

8 ICPR'in araştırmasına göre de 2017 yılında Türkiye, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içinde yüz bin kişi başına düşen mahpus sayısında 2. sıradadır (Avrupa kıtasında ise Rusya ve Belarus'un ardından 3. sırada). http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14

düşen mahpus sayısı hem de mahpus nüfusu sıralamasında 2017 yılında Rusya'dan ardından ikinci sıraya yerleşen Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki durumuna da bakalım.

Derneğimizin de iletişim halinde olduğu Suç Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün (Institute for Criminal Policy Research - ICPR) verilerine göre istatistiği tutulan 223 ülke ve bağlı bölge arasında Türkiye; ABD, Çin, Brezilya, Rusya, Hindistan, Tayland ve Endonezya'nın ardından dünyada en kalabalık mahpus nüfusuna sahip 8. ülke.

	ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
1	ABD	2.121.600	665
2	Çin	1.649.804	116
3	Brezilya	682.901	328
4	Rusya	595.728	411
5	Hindistan	419.623	33
6	Tayland	343.657	497
7	Endonezya	249.419	94
8	Türkiye	232.179	287
9	İran	230.000	284
10	Meksika	204.749	165
11	Filipinler	178.661	172
12	Güney Afrika	158.111	280
13	Kolombiya	116.058	227
14	Vietnam	115.035	122
15	Etiyopya	113.727	127
16	Mısır	106.000	116

Ülke nüfusunda 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı sıralamasında mahpus oranı 200'ün üzerinde olan ülkeler sırasıyla şunlardır:⁹

	ÜLKE	MAHPUS NÜFUSU	100 BİN KİŞİ BAŞINA MAHPUS SAYISI
1	ABD	2.121.600	655
2	El Salvador	39.021	610
3	Türkmenistan	30.568	583
4	Virjin Adaları (ABD)	577	542
5	Maldivler	1.200	514
6	Küba	57.337	510
7	Tayland	343.657	497
8	Kuzey Mariana Adaları (ABD)	270	482
9	Virjin Adaları (Britanya)	134	470
10	Bahamalar	1.746	438
11	Seyşeller	423	437
12	Grenada	465	435
13	Ruanda	54.279	434
14	Rusya	595.728	411
15	Guam (ABD)	667	404
16	Saint Kitts ve Nevis	220	393
17	Panama	16.183	390
18	Saint Vincent ve Grenadinler	412	378
19	Kosta Rika	19.226	374
20	Antigua ve Barbuda	351	373
21	Beyaz Rusya (Belarus)	34.600	364
22	Cayman Adaları (Britanya)	222	359

9 http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison-population-total/trackback?field_region_taxonomy_tid=All

23	Belize	1.545	356
24	Saint Maarten (Hollanda)	161	347
25	Palau	76	345
26	Amarikan Samoası (ABD)	193	337
27	Brezilya	682.901	328
28	Uruguay	11.078	321
29	Bermuda (Britanya)	209	319
30	Porto Riko (ABD)	10.475	313
31	Anguilla (Britanya)	46	307
32	Barbados	874	300
33	Yeşil Burun Adaları (Cape Verde)	1.542	298
34	Namibya	7.400	295
35	Dominika	211	289
36	Türkiye	232.179	287
37	İran	230.000	284
38	Svaziland	3.610	282
39	Fransız Guyanası (Fransa)	777	281
40	Güney Afrika	158.111	280
41	Saint Lucia	646	279
42	Trinidad ve Tobago	3.667	270
43	Peru	85.727	267
44	Moğolistan	7.773	262
45	Guyana	2.004	259
46	Tayvan	61.129	259
47	Gürcistan	9.451	254
48	Dominik Cumhuriyeti	26.734	244
49	Nikaragua	14.675	238
50	Curaçao (Hollanda)	377	236
51	İsrail	20.245	236

52	Azarbeycan	22.938	235
53	Litvanya	6.616	235
54	Bahreyn	3.485	234
55	Fas	82.512	232
56	Cook Adaları (Yeni Zelanda)	48	229
57	Kolombiya	116.058	227
58	Şili	41.128	225
59	Grönland (Danimarka)	126	225
60	Ekvador	37.497	222
61	Yeni Zelenda	10.695	220
62	Letonya	4.243	218
63	Martinique (Fransa)	836	217
64	Honduras	18.950	216
65	Moldova	7.635	215
66	Çek Cumhuriyeti	22.198	209
67	Botsvana	4.343	208
68	Tunus	23.553	206
69	Samoa	400	204
70	Estonya	2.664	202
71	Singapur	11.691	201

Bu listede de görülebileceği gibi Türkiye, ülke nüfusuna oranla mahpus sayısı sıralamasında (100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı), 223 ülke ve bağlı bölge arasında 36. sırada yer alıyor. Ancak bu listede mahpus sayısı 100'lerle anılan ülkeler de bulunmaktadır. Daha anlamlı bir okuma yapmak adına mahpus sayısı 50 binin üzerinde olan ülkeleri dikkate aldığımızda Türkiye 100 bin kişi başına düşen mahpus sayısı sıralamasında 7. sıraya yükseliyor.

ICPR'nin Worl Prion Population List adlı araştırmasına göre 2000-2015 yılları arasında istatistiği tutulan 223 ülkenin ve bağlı bölgenin nüfusu yüzde 18,2 mahpus sayısı ise yüzde 19,5 artmıştır.

Dünya Hapishane Nüfusu – 2000 Sonrası Değişim				
	<i>2000 yılı tahmini hapishane nüfusu</i>	<i>Son kullanılan hapishane nüfusu toplamı (31.10.2015)</i>	<i>2000 sonrası hapishane nüfusu değişimi %</i>	<i>2000'den 2015'in başına nüfus değişikliği (Birleşmiş Milletler) %</i>
AFRİKA	902.500	1.038.735	+ 15.1	+ 43.8
Ruanda hariç	787.500	984.456	+25.0	
AMERİKA	2.690.300	3.780.528	+ 40.5	+ 17.3
ABD hariç	752.818	1.563.528	+107.7	
ASYA	3.023.500	3.897.797	+ 28.9	+ 17.5
Çin-Hin. hariç	1.324.014	1.821.449	+ 37.6	
AVRUPA	2.013.600	1.585.348	- 21.3	+ 3.3
Rusya hariç	953.196	942.878	- 1.1	
OKYANUSYA	34.000	54.726	+ 59.1	+25.2
DÜNYA	8.664.300	10.357.134	+ 19.5	+18.2

Bu tablo içerisinde Türkiye'yi değerlendirdiğimizde Türkiye'nin aralarında olduğu Avrupa ülkelerinde nüfusta % 3,3'lük bir artış varken mahpus nüfusu % 21,3 azalmış ancak Türkiye'de ise % 16,1'lik nüfus artışına rağmen¹⁰ yüzde 249'luk bir mahpus artışı söz konusu.

Bu artış ile Türkiye sadece Avrupa'da değil dünyada mahpus artışı listesinde ilk sıralarda yer alıyor. ICPR'nin listesine göre 2000-2015 tarihleri arasında mahpus sayısında % 100'den fazla artış yaşanan 42 ülke var. Türkiye ise bu ülkeler arasında 10. sırada.

10 TÜİK'in rakamlarına göre 2000, 2015 yılı sırasıyla şöyledir:67.803.927 ve 78.741.053

2000-2015 Mahpus Sayısında Yüzde 100'den Fazla Artış Yaşanan Ülkeler							
	Ülkeler	2000	2005	2010	2015	Artış	Artış Oranı
1	Bahreyn	437		1.100	4.028	3.591	822%
2	Kosova	227	1.199	1.333	1.816	1.589	700%
3	Irak	7.000	26.472	39.130	42.880	35.880	513%
4	Angola	4.000	8.300	16.183	22.826	18.826	471%
5	Afganistan	5.262	10.590	18.283	26.519	21.257	404%
6	Vanuatu	46	138	187	230	184	400%
7	Seyşeller	166	162	432	735	569	343%
8	El Salvador	7.754	12.525	24.662	31.686	23.932	309%
9	Venezuela	14.196	19.853	40.825	55.007	40.811	287%
10	Türkiye	49.512	55.870	120.814	172.562	123.050	249%
11	Paraguay	3.219	6.282	6.197	10.949	7.730	240%
12	Ekvator	8.029	11.971	11.800	25.902	17.873	223%
13	Endonezya	53.399	97.671	117.863	161.692	108.293	203%
14	Cibuti	200		600	600	400	200%
15	Kamboçya	5.502	8.160	14.043	16.497	10.995	200%
16	Guatemala	6.974	8.247	11.148	19.810	12.836	184%
17	Burkina Faso	2.204	3.315	5.198	6.251	4.047	184%
18	Nepal	6.000	7.135	10.739	16.813	10.813	180%
19	Samoa	173	247	300	481	308	178%
20	Britanya Virjin Adaları	43	106	117	119	76	177%
21	Peru	27.734	33.010	45.464	75.379	47.645	172%
22	Cebelitarık (UK)	18	27	53	48	30	167%
23	Brezilya	232.755	361.402	496.251	607.731	374.976	161%
24	Kıbrıs	312	536	637	811	499	160%
25	Makedonya	1.178	1.844	2.516	3.034	1.856	158%
26	Sierra Leone	1400	1.400	2.237	3.488	2.088	149%
27	Saint Kitts ve Nevis	135	209	256	334	199	147%

28	Kiribati	57	74	90	141	84	147%
29	Haiti	4.219	3.670	5.331	10.266	6.047	143%
30	Solomon Adaları	134	295	268	323	189	141%
31	Kolombiya	51.518	66.829	84.444	121.389	69.871	136%
32	Gambia	478	450	780	1.121	643	135%
33	Nauru	6	3	20	14	8	133%
34	Kosta Rika	7.575	9.053	12.110	17.440	9.865	130%
35	Malta	257	294	583	582	325	126%
36	Uruguay	4.469	6.211	8.700	9.996	5.527	124%
37	İsrail	9.421	16.059	20.164	20.245	10.824	115%
38	Uganda	21.700	26.126	30.312	45.092	23.392	108%
39	Çad	2.385	3.416	4.775	4.831	2.446	103%
40	Belize	765	1.234	1.420	1.545	780	102%
41	Antigua-Barbuda	170	194	295	343	173	102%
42	Katar	570	465	551	1.150	580	102%

Bahreyn, Kosova, Irak, Angola, Afganistan, Vanuatu, Seyşeller, El Salvador ve Venezüella'nın ardından 10. sırada yer alan Türkiye'nin içerisinde olduğu bu listeye göz atmak, Türkiye'nin ceza infaz sisteminde ve bu sistemin geldiği aşamaya dair bir ipucu da sunmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın Planlaması ve Yeni Hapishane Rejimi

2000 tarihinde 49 bin olan mahpus sayısı Mayıs 2018'de 246 bine ulaştı. Yani hapishanelerin mevcudu her ay 942, her gün 31 kişi daha arttırıldı. Bu artış, öylesine yaşanmadı. Bir planlama dahilinde, öngörülerek sağlandı. Adalet Bakanlığı, derneğimizin bilgi edinme başvurusunu cevapladığı 7 Ocak 2014 tarihli belgesinde 2017 yılı sonuna kadar 118 bin kapasiteli 199 yeni hapishane açılacağını

belirtmişti. Bu açıklama hapishanelerin kapasitesinin ve dolayısıyla mevcudunun 2017 yılı sonuna kadar 250 binin üzerine çıkarılacağına ifadesiydi. Mayıs 2018'de 246 bine ulaşan mahpus sayısı bu öngörünün gerçekleştiğini göstermektedir.

Kapasite artışıyla ters orantılı olarak hapishane sayısı ise azalmaktadır. Bunun nedeni 2006 yılından itibaren planlı bir şekilde küçük kapasiteli ilçe hapishanelerinin kapatılması ve daha fazla kapasiteli, “oda sistemi”ne dayalı hapishanelerin açılmasıdır. 1968'de 633, 1991'de 651, 2000'de 559 olan hapishane sayısı bu tarihten sonra düzenli olarak düşürülmüş, 2005'de 441, 2010'da 371, 2016 başında ise 361'e kadar geriletilmiştir. 2018 yılı Mart ayına geldiğinde ise yapımına hız verilen hapishaneler ile birlikte sayı yeniden yükselişe geçmiş ve 385'e ulaşmıştır.

Hapishane sayısının 651'den 385'e kadar gerilemesi sadece 289 hapishanenin kapatılmasıyla yaşanmadı. Adalet Bakanlığı'nın açıklamalarına göre 2000-2017 tarihleri arasında 171 yeni hapishane ile 34 ek bina inşa edildi. Yani var olan 385 hapishanenin sadece 214'ü 2000 öncesi inşa edilmiştir. Bu 214 hapishanenin 73'ü de 2000-2014 tarihleri arasında restore edilerek “oda sistemi”ne dönüştürülmüştür.¹¹

11 Adalet Bakanlığı'nın derneğimizin bilgi edinme başvurusuna verdiği 7 Ocak 2014 tarihli bilgi edinme başvurusunun cevabından.

Yıllar	Kapatılan	Açılan
2000-2005	82	20
2006	20	7
2007	51	8
2008	16	13
2009	22	8
2010	6	7 + 5*
2011	3	2 + 7*
2012	8	14 + 9*
2013	21	10 + 6*
2014	22	14 + 2*
2015	15	18 + 2*
2016	13	38
2017	10	12
TOPLAM	289	171 + 34*

**Kapasite artışı amacıyla var olan hapisanelere ek olarak inşa edilen binalar ve ek olarak inşa edilen açık hapisane sayıları.*

Bu rakamlar hapisanelerin yeniden inşa süreci içerisinde olduğunu göstermektedir. Kapatılan hapisanelerin neredeyse tamamının “kaza tipi” küçük kapasiteli ve koğuş tarzı hapisaneler, açılan hapisanelerin önemli bir bölümünün ise şehrin dışına, “kampüs” içerisinde yer alan, büyük kapasiteli ve “oda tipi” hapisaneler olması yapısal bir dönüşümün göstergesidir.

Türkiye’de, 2016 yılı sonunda ilki 2006 yılında inşa edilen Sincan olmak üzere 13 hapisane kampüsü mevcuttu (Sincan, Tekirdağ, Maltepe, Silivri, Kocaeli, İzmir/Aliağa, Kayseri, Şanlıurfa, Hatay, Elazığ, Van, Tarsus, Diyarbakır) 2017 yılı içinde de 3 hapisane kampüsünün proje çalışmalarına başlaması planlanmaktaydı (Çorlu, Konya, Aksaray).



Burası Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü. Kampüs içerisinde 8 L Tipi, bir Açık bir de Kapalı olmak üzere 10 hapisane var. 2018 yılında burada tutulan mahpus sayısı 18 bine ulaşmıştı.

Bu dönüşüm insan hakları açısından önemlidir. Önemlidir çünkü kaza hapisaneleri, kanunlar tarafından suç addedilen fiilin failinin, yani mahkemelerin hakkında hapis cezası verdiği kişilerin kendi ilçelerinde hapis yatabilmesine olanak sağlıyordu. Bu sayede mahpus, ailesinden ve sosyal çevresinden kopmadan hapiste tutulabiliyor, mahpusun aynı ilçede olan ailesi ve avukatı kendisini fazladan bir zaman ve maddi imkân ayırmadan ziyaret edebiliyordu (başka ilddeki yakınlarını veya müvekkilini ziyaret etmek hem zaman hem de maliyet arttıran bir durum yaratmaktadır. Mesafe arttıkça harcanan zaman ve maliyet de artmaktadır).

Bu dönüşüm, sosyal bilimler açısından da değerlendirilmeye muhtaçtır. Yeni inşa edilen kampüs tipi hapisanelerin temel özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir:

- Şehrin tamamen dışına inşa edilirler (Örneğin Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü, Silivri ilçesine 12 km, İstanbul'a ise 70 km mesafede bulunmaktadır)
- Sayılarının şu an için 16 olduğu ve 14 ilde kuruldukları düşünülürse, mahpusların 81 ilden buralara toplanması dolayısıyla yaşadıkları ve ailesinin olduğu illerden farklı illerde hapis tutulmaları sonucunu doğurmaktadır.
- Mahpusların teşhis ve tedavi görecekları hastane ve yargılamalarının yapılacağı mahkemeler de kampüs alanı içerisine inşa edilebilmektedir. Bu durum, mahpusların haklarında verilen hüküm süresince kampüs alanı dışına çıkamamasına yol açmaktadır.
- Kampüs tipi hapisanelerde, buralarda görev yapmakta olan personel ve yakınları için lojmanlar, alışveriş merkezi, oyun salonu, kuaför, kafeterya, restoran, aile sağlığı merkezi, misafırhane, ilköğretim okulu, kreş vb. de inşa edilebilmektedir (Örneğin Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü'nde tüm bu sayılanlar olmakla birlikte lojman sayısı 500'dür)

Bu özellikler, kampüs tipi hapisanelerin, tesis ve hizmetleriyle mahpusu ve personeli kampüs alanına mecbur bırakan veya alan dışında çıkma ihtiyacını minimuma indiren; mahpus (ve aileleri), personel (ve aileleri), jandarma üçlüsü dışında insanlarla teması neredeyse ortadan kaldıran yapılar olduğunu göstermektedir. Bu halleriyle kampüs tipi hapisaneler, 19. yüzyıl ada hapisanelerine benzer bir mekanizma olarak işlemektedir. Bu mekanizmanın yol açabileceği sonuçlar önemlidir ve dikkat çekilmelidir.

Kampüs tipi hapisaneler personeli ve mahpusları, "gardiyan" ve "suçlu" kimlikleri içerisine hapsetme potansiyeli taşımaktadır. Kaza hapisaneleri, küçük ölçekli yapılar olduğu için ve mahpusun da ça-

lışanın da aynı ilçede yaşamaları nedeniyle birbirlerini sadece “infaz koruma memuru-mahpus” ikilemi içerisinde değil de komşu, okuldan tanıdık, çocuğunun arkadaşı, esnaf vb. farklı roller içerisinde bilme olanağı sunan yapılarken kampüs tipi hapishaneler infaz koruma memurları için mahpusları “suçlu”, mahpuslar için de infaz koruma memurlarını “gardiyan” olarak sabitlemektedir.

Kaza tipi hapishanelerde personel, görevi bittiğinde sivil kıyafetlerini giyer ve hapishane kapısından dışarı adım attığında şehrin içine girebilir. Bu sayede bindiği sivil bir aracın, gittiği bir dükkanın, marketin, berberin müşterisidir. Sokakta gördüğü bir insan için belki komşusu belki çocuklarının aynı okula gittiği bir velidir. Kaza tipi hapishaneler hapishane personeline farklı rollere bürünebilme imkânı tanırken kampüs tipi hapishanelerde ise personel görevi bitip hapishane binasının kapsından çıksa dahi hâlâ hapishane alanındadır. Görebileceği insanlar yine hapishane personeli, jandarma veya onların aileleridir. Onlar karşısında da tek rolü yine hapishane personeli olmaktır. Öyle ki bu kapalı yapı (tıpkı askeri lojmanlarda olduğu gibi) lojmanda dahi baskın hale gelmekte, personelin hapishane içerisindeki hiyerarşisini buraya da taşımakta, aileler arasındaki ilişkilere de şekil vermektedir.

Sosyal ilişkilerin “gardiyan” ve “suçlu” ikilemine sıkıştığı, farklı rollere bürünebilme imkânının sınırlandığı bu yapılarda kapatılma kurumlarının, Stanford Hapishane Deneyi (“Zimbardo Deneyi” olarak da bilinir) ile ortaya konulan şiddet zemini daha da güçlü olarak ortaya çıkabilecektir. Kaza tipi hapishanelerdeki mahpusun da çalışanın da aynı ilçede yaşama ve birbirlerini sadece “infaz koruma memuru-mahpus” ikilemi içerisinde değil de komşu, okuldan tanıdık vb. farklı roller içerisinde tanıma, bilme durumu hapishanelerin şiddet ortaya çıkarıcı özelliğini dizginlemeye yol açmaktadır. Gündelik yaşam içerisinde tanıdığın, bildiğin birini “insan olanın dışına atmak”, “suçlu” olarak kodlanıp karşına getirilen

ve tanımadığın birini “insan olanın dışına atmak” kadar, hızlı ve kolay olmamaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler kaza tipi hapisanelerden kampüs tipi hapisanelere geçişin eleştiriye açık olduğunu, insan hakları açısından birçok handikap barındırdığını ortaya koymaktadır.



2016 yılında kapatılan Siverek A3 Tipi Ceza İnfaz Kurumu. Fotoğrafta da görülebileceği gibi kapatılan hapisaneler şehrin içindedir, mahpus sokaktan geçen arabanın, çevredeki okul çocuklarının sesini yani “dışarıda” akıp giden hayatın sesini duyabilmektedir.



2016 yılında açılan Samsun Ceza İnfaz Kurumu. Yeni hapisaneler, şehrin tamamen dışında, şehrin yaşantısından izole, özel araç olmadan ziyaretin zor olduğu yerler olarak tasarlanmış.

"Olağanüstü Hal", KHK'lar ve Siyasi Mahpuslar İçin Yeni İnfaz Rejimi

Türkiye'nin ceza infaz sisteminin yaşadığı bu dönüşüm ve yeni infaz rejimi konjonktürel olarak Olağanüstü Hal (OHAL) sürecinden de etkilendi.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen OHAL ve sonrasında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) "ceza infaz sistemi" alanında önemli değişikliklere yol açtı. Bir yandan infaz süreçlerinde yapılan düzenlemelerle örtük aflar çıkarılırken diğer yandan da özellikle siyasi mahpuslar açısından infaz rejimi daha da olum-

suz hale getirildi. Bu KHK'lar öncesinde adli ve siyasi mahpusların yasa karşısındaki ayrılığı infaz sürelerindeki farklılık (adli mahpuslar haklarında hüküm verilen sürenin 5'te 3'ü siyasi mahpuslar ise 4'te 3'ü oranında hapisnede tutulurlar. Yani hakkında 20 sene hüküm verilen bir adli mahpus 12 sene, siyasi mahpus ise 15 sene hapiste tutulur) ve mevzuatta yer alan "cezalarını bir ve üç kişilik yerde çekerler" ibaresinden yola çıkarak "oda sistemi" iken KHK'larla siyasi mahpusların infaz rejimi sınırlayıcı ve hak gasplarına yol açacak bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

23 Temmuz 2016 tarihli, 667 sayılı KHK ile Türk Ceza Kanununun "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar", "Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar", "Milli Savunmaya Karşı Suçlar", "Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk" ile Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren "suçlar ve toplu işlenen suçlar" bakımından tutuklu olanların yakınları tarafından ziyaretlerine, telefon haklarına ve avukat görüşlerine ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Aile ziyaretleri "belgelendirilmesi koşuluyla sadece eşi, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile vasisi veya kayyımı" ile sınırlandırılırken telefon hakları da haftada birden iki haftada bir düşürülmüştür. Avukat görüşleri ise savunma hakkını ve avukat müvekkil gizliliğini ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemelere maruz kalmıştır. KHK'nın 6. Maddesinin (d) fıkrasına göre Cumhuriyet savcısının kararıyla görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, bir görevli avukat görüş mahallinde bulunabilir, tutuklunun avukatına veya avukatın tutukluya verdiği belgelere el konulabilir, görüşmelerin gün ve saatleri sınırlandırılabilir, görüşmeye son verilebilir, tutuklunun avukatlarıyla görüşmesi sulh ceza hâkimliğince yasaklanabilir.

Siyasi mahpusların avukat görüşleri 29 Ekim 2016 tarihli 676 sayılı KHK ile yeniden ele alınmış, tüm bu sınırlamalar, hükümlü-

ler için, Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkimliğinin kararıyla üç ay süresince geçerli olabilecek hale getirilmiştir (Üç aylık sınırlama infaz hâkimliği tarafından üçer aylık dilimler halinde uzatılabilmektedir). Tutuklular için ise sınırlamalar soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimliği, kovuşturma aşamasında ise mahkeme kararına bırakılmıştır.

22 Kasım 2016 tarihli 677 sayılı KHK ise “terör örgütü üyeliği veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar sebebiyle tutuklu veya hükümlü” olanlar için öğrenim hakkını ortadan kaldırmıştır. KHK'nın 4. Maddesinin 1. fıkrası uyarınca siyasi mahpuslar “olağanüstü halin devamı ve kurumda barındırıldıkları süre zarfında, ülke genelinde uygulanan merkezî sınavlar ile örgün veya yaygın her türlü eğitim ve öğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından ceza infaz kurumu içinde veya dışında yapılan ya da yaptırılan sınavlara giremezler.”

24 Aralık 2017 tarihli 696 sayılı KHK ise 12 Eylül 1980 darbesinin bir ürünü olan tek tip elbise uygulamasını geri getirmiştir. KHK'nın 101. ve 103. maddeleri siyasi mahpusların tek tip elbise giymesini, giymeyi kabul etmemeleri halinde kendilerine disiplin cezası verilmesini öngörmektedir.

Hapishaneler söz konusu olduğunda dikkat çeken bir başka düzenleme ise 1 Eylül 2016 tarihli 673 sayılı KHK ile gerçekleştirilmiştir. Bu KHK'nın 3. Maddesi uyarınca Türkiye'nin 81 ilinde bulunan tüm Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurullarının başkan ve üyelerinin görevlerine son verilmiştir. Türkiye'de hapishanelerin izlenmesiyle görevli ve sorumlu başlıca kuruluşlar olan İzleme Kurulları bu KHK ile işleyemez hale getirilmiştir.

Yukarıda dile getirilen tüm düzenlemeler OHAL döneminde KHK'larla yeni bir infaz rejimi düzenlendiğini, bu düzenlemelerin özellikle de siyasi mahpuslara önemli sınırlamalar getirdiğini, öğ-

renim ve savunma gibi önemli haklarının ortadan kaldırılmasının adımlarının atıldığını ortaya koymaktadır.¹²

"İslah" iddiası ve sosyal görevliler...

"Ülkemizde de 1940'lı yıllardan sonra suçlunun tecridi yoluyla toplumun korunmasını hedefleyen infaz rejimleri terk edilmiştir. Bunun yerine çeşitli tretman modelleri konularak suçlunun ıslahı yoluyla tahliye sonrasına hazırlanmasını amaçlayan infaz rejimleri uygulanmaya başlamıştır." Bu alıntı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 2016 Yılı Faaliyet Raporu'ndan alınmıştır. Hem burada hem de ilgili yasalarda mahpusların "iyileştirilmesi", "ıslahı", "topluma kazandırılması" vb. hapis cezasının amaçları arasında gösterilmektedir.

Kampüs tipi hapishanelerin bir diğer olumsuz yanını da "ıslah" iddiasıyla bağdaşmayan kurgusu oluşturmaktadır.¹³ Mahpusu şehrin dışında inşa edilmiş, sosyal yaşamdan izole, ziyaret etmenin zorlaştırıldığı, yüksek beton duvarlarla çevrili mekânlara kapattıktan sonra spor salonu, konferans salonu, kütüphane, atölye benzeri imkânlar sunduğunu söyleyip "sosyalleştirmeye" çalışmak otoban-

12 Siyasi mahpuslara yönelik düzenlemeler OHAL ile tırmanışa geçmiş olsa da henüz OHAL ilan edilmemişken Mayıs 2016 tarihinde bir firar gerekçe gösterilerek sınırlayıcı yeni düzenlemeler dayatılmaya başlatılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde mahpusların çamaşırlarını yıkadıkları leğenler yedi kişiye birer tane olmak üzere sınırlandırılmış, temizlikte kullanılan çek pas sapları 50 cm'e indirilmiş, koşullarda bulundurulabilecek kitap sayısı azaltılmıştır.

13 "İslah" iddiası başlı başına tartışmalı bir iddiadır ve üzerinde ayrıca durulmalıdır. "Suç" ve "suçlu" kodlamalarının toplumun farklı kesimleri tarafından tartışmalı olarak ele alındığı ve adli sisteme olan inancın zayıf olduğu durumlarda bu kodlamalardan yola çıkan "ıslah" iddiaları da tartışmalı hale gelmektedir (Bu konu için bakınız: Mustafa Eren, Kapatılmanın Patolojisi, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul 2014, syf 264-273).

ların kenarlarındaki doğal çim örtünün üzerine beton döküp sonra onların üzerine yeniden çim döşemeye benzer bir durum oluşturmaktadır. Kaldı ki biraz daha yakından bakıldığında mimari düzenlemenin yanı sıra personel dağılımının da “ıslah” iddiasına denk düşmediği görülmektedir.¹⁴

	Kanuni Kadro	Boş Kadro	Dolu Kadro*	Kaç Mahpusa
Sosyolog	790	365	425	472
Sosyal Çalışmacı	660	411	249	807
Psikolog	1.065	390	675	297
Öğretmen	1.261	609	652	308
Eğitim Uzmanı	15	14	1	201.010
Eğitim Rehberi	5	5	0	!
Pedagog	5	5	0	!
Kütüphaneci	5	5	0	!

**Buradaki rakamlar sadece hapishanelerde değil, denetimli serbestlik müdürlüklerinde görev yapan personeli de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu psikolog, sosyolog vb. başına düşen mahpus sayısı aslında daha da fazladır.*

	Kanuni Kadro	Boş Kadro	Dolu Kadro	Kaç Mahpusa
Müdür	1240	188	1052	191
İnfaz ve Koruma Baş Memuru	3973	1711	2262	88,8
İnfaz ve Koruma Memur	40081	2477	37604	5,3

14 Tablo Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılı Faaliyet Raporu'ndan yararlanarak hazırlanmıştır.

Bu iki tablo dikkate alındığında hapisanelerin sadece “güvenlik” kaygısıyla ele alındığı ve mahpusların sosyal görevlilerle nadiren karşılaşarak sadece “infaz koruma” memurlarıyla yüz yüze olduğu görülmektedir. 297 mahpusa bir psikolog, 807 mahpusa bir sosyal çalışmacı düşüyorsak, aslında 15 eğitim uzmanı kadrosu varken sadece bir eğitim uzmanı istihdam edilmişse, kadroları olmasına rağmen hiç eğitim rehberi, pedagoğ ve kütüphaneci yoksa burada “ıslah” iddiasının altının boş olduğunu söylemek mümkündür.

STÖ'lerin ve Politika Yapıcıların Rolü ve Sorumluluğu

Bu rakamların ve analizlerin ardından, yazının girişinde yer alan tartışmaya, “total kurumlar” ve onların patolojik karakteri olarak “şiddet” konusuna tekrar dönebiliriz. Hapishanelerin bu patolojik özelliğini kabul ettikten sonra, hapishanesiz bir toplum tasavvur etmek, bu gerçekleşinceye kadar da bu patolojiyi geriletebilmek sorumluluğu ile karşı karşıya kalıyoruz. Bu rol ve sorumluluk devlet kurum ve kuruluşlarından ziyade sivil toplum örgütlerine düşmektedir. Kapalı kurumların şiddet içeren yanını olabildiğince denetim altında tutabilmek, buraları insan hakları ve insan onuruyla “olabildiğince” uyumlu hale getirmek sivil toplum örgütlerinin müdahalesi ve müdahilliği ile mümkündür ancak. STÖ'lerin dışlandığı, dışında tutulduğu “iyileştirme” çalışmalarının başarılı olabilmesinin imkânı yoktur. Bu kurumlar için “sivil” izleme yapılması elzemdir.

Bu mecburiyet karşısında asıl sorumluluk ise devlete, politika yapıcılara aittir. STÖ'lerin sürece müdahil olabilmesinin kanallarını yaratacak ve bu müdahilliği yasal bir çerçeve içerisinde güvenceye kavuşturabilecek olan devlettir, politika yapıcılarıdır. Politika yapıcıların ve ilgili devlet kurumlarının bu konuda isteksiz olması STÖ'lerin elini kolunu bağlayan bir duruma yol açmakta ve bu alanda çalışma yürütmeyi imkânsız kılmaya da oldukça zorlaştırmaktadır. Kapalı

kurumlar bir yana, bir devlette STÖ'lerin kamuya ne kadar müdahil olabildiği o devletin demokratikliğinin başlıca kriterlerinden biri olarak görülebilir. Türkiye'nin bu konudaki karnesi ise ne yazık ki yeterince iyi değildir.

Türkiye'de STÖ'lerin hapisanelerde çalışma yürütebilmesinin, izne tabi olsa da hapisanelere rahatça girebilmesinin ve hapisane idaresi, personeli ve mahpuslarla görüşmeler yapabilmesinin kolay olduğunu söylemek mümkün değildir. Buralar “kapalı kurum” nitelendirmesinin hakkını verecek şekilde STÖ'lere “kapalı”dır. Zaman zaman Adalet Bakanlığı'nın izni ile buralara giriş mümkün olsa dahi, ne STÖ'lerin ne de bu alanda araştırma yürüten akademisyenlerin ve araştırmacıların hapisanelerde rahatça çalışma yürüttüğünü söyleyemeyiz.

Bu konudaki bir diğer sıkıntıyı ise bilgi edinme hakkı önündeki engeller oluşturmaktadır. Derneğimiz, “Bilgi Edinme Başvurusu” aracılığıyla bilgi edinme hakkını yoğun bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır. Ancak yaptığımız bilgi edinme başvurularının önemli bir kısmı “talep özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden yerine getirilememiştir” denilerek yanıtız bırakılmaktadır. Bir ülkenin Adalet Bakanlığı'nın hapisanelerinin mevcudunu; kadın hapisaneleri dışında kaç kadın mahpusun hangi hapisanelerde, çocuk hapisaneleri dışında kaç çocuk mahpusun hangi hapisanelerde tutulduğunu; toplam emanet paranın ne kadar olduğunu, bu emanet paradan ne kadar emanet para faizi elde ettiğini; LGBTİ mahpusların kaçının hangi hapisanelerde tutulduğunu bilmemesine imkân var mıdır? Ancak bu ve benzeri sorularımızın hepsi yukarıda belirttiğimiz inandırıcılıktan uzak, hazır kalıp cümleyle cevaplanmakta, daha doğrusu yanıtız bırakılmaktadır. Bilgi edinme başvurularının cevapsız bırakılması devletin bu konuda yeterince istekli olmadığını göstergesi olarak görülebilir.

Biz STÖ'lere “kapalı kurumları” faaliyetleri ve üretimleri aracılığıyla görünür kılmak sorumluluğu, devlete ve politika yapıcılara ise STÖ'lerin müdahil olabilmesinin önünü açmak görevi düşmektedir.

Neden Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar?

Derneğimiz kurulduğu 2006 yılından bu yana sosyal bilimler literatüründe “dezavantajlı gruplar” olarak da nitelendirilen ancak bizim “özel ihtiyaçları olan” demeyi tercih ettiğimiz mahpus gruplarıyla ilgilenmektedir. Özellikle 2012 yılında “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi”ne başlayarak ve 2013 yılında Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç İle Mücadele Ofisi'nin “Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı”nın Türkçe çevirisini yapıp basarak bu konudaki çalışmalarını sistemli ve sürekli hale getirmiştir.

Hapishaneler ve mahpuslar söz konusu olduğunda genel algı, hem hapishaneleri hem de mahpusları tarihten ve kendi içi ayırımlarından azade bir şekilde, bir bütün olarak düşünmek yönündedir. Oysa bu doğru değildir. Ne hapishaneler ne de oralarda tutulan mahpuslar tek tiptir. Mahpus denildiğinde, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, genç, yabancı, LGBTİ, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü, hasta, çocuğuyla beraber hapiste tutulan kadın, hamile kadın gibi özel ihtiyaçları olabilecek pek çok mahpus grubunu düşünmek yerine soyut bir mahpus düşünmek demek aslında doğallığında erkek, sağlıklı, orta yaşlı, heteroseksüel, Türk, Müslüman, Sünni bir tip düşünmek demektir. Bunun kendisi bir ön kabul haline gelmekte ve hapishanelere dair politika üretilirken de özel ihtiyaçları olan mahpuslar göz ardı edilmektedir.¹⁵ Bu göz ardı edişin doğal sonucu ise “kötü muamele”dir.

15 Bu konuda ayrıntılı bir yazı için bakınız Mustafa Eren, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar”, Teorik Bakış, sayı 4, Mayıs 2014

Kötü muamele sadece darp etmek veya fiili bir tavır alışla olmaz. Özel ihtiyacı olan insanların bu ihtiyaçlarını karşılamamak ve “tüm insanlara eşit yaklaşıyoruz, kimseye ayrıcalık tanıyamayız” denilerek sözde “eşitlikçi” bir gerekçeyle insanları ihtiyaçlarından mahrum bırakmak da kötü muameledir. Örneğin ortopedik engelli bir mahpusun koğuşunda rahat hareket etmesine, sosyal faaliyetlerden ve alanlardan yararlanmasına olanak sağlayacak düzenlemeleri yapmamak onu yatağa mahkum etmek, fiili tecrit uygulamak anlamına gelmektedir. Bu özel ihtiyaçlar göz ardı edilemez. Göz ardı edildiğinde bu ihtiyaca sahip kişiler kötü muameleyle karşı karşıya kalırlar. Bu kötü muamelenin gerekçesi de “eşitlik” olamaz. “Eşitlikçi” değil “eşitleyici” bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.¹⁶

Derneğimiz, özel ihtiyaçları olan mahpuslara yönelik çalışmalar yürütürken ihtiyaçlarının giderilmemesi yoluyla kötü muamele edilmesini engelleyebilmek ve özel ihtiyaçları olan mahpus gruplarının durumlarını ortaya koymak, sorunlarını görünür kılmak ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amaçlarıyla hareket etmektedir. Bu mahpus gruplarının uğradığı hak ihlallerini ve maruz bırakıldıkları kötü muameleyi geriletebilmek ancak bu ve benzeri çalışmalarla mümkün olacaktır.

Mustafa Eren

CİSST/TCPS Yönetim Kurulu Üyesi

Ekim 2018

16 “Eşitlikçi değil eşitleyici yaklaşım” sözü derneğimizin 14 Aralık 2015 tarihinde gerçekleştirdiği “Ankara’da Hapishaneleri Konuşuyoruz” başlıklı sempozyumunda çocuk hakları konusunda çalışmaları ile bilenen avukat Seda Akço Bilen tarafından kullanılmıştır.

2. GİRİŞ

2016 yılı sonunda yaklaşık 10,5 milyon olan dünyadaki mahpus sayısının 2018 yılı başlarında 11 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Ülkelere göre ya da bölgesel olarak mahpus sayılarında azalmalar görülse de bu durum, genel eğilimin artış olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Buna paralel olarak mahpus kadın ve kız çocuklarının¹ dünyadaki toplam sayısı 2017 yılında yaklaşık 714 bin olmuştur ve oransal olarak dünyadaki mahpus nüfusunun %6,9'unu oluşturur.²

2000-2017 yılları arasında kadın mahpus sayısı dünya genelinde %53,3 oranında artmıştır.³ Birçok ülkede bu artış genel mahpus sayısının artışıyla paralellik gösterse de bazı ülkelerde kadın mahpus

-
- 1 Metnin devamında ayrıca belirtilmedikçe kadınlar ifadesi 12-18 yaş aralığındaki kız çocuklarını da kapsamaktadır. Ancak hapisteki kız çocuklarının koşulları, yaşadıkları sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin öneriler bu kitabın kapsamını aşmaktadır. Mahpus kız çocuklarına ilişkin detaylı bilgi için bkz: Alper Yalçın, *Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Temmuz 2016
 - 2 Roy Walmsley, Institute for Criminal Policy Research, *World Female Imprisonment List*, 4th edition, 2017, s. 2.
 - 3 Age. s. 2. Bu oran son yıllardaki istatistiklerle karşılaştırıldığında yalnızca dünyadaki kadın mahpus sayısının artmakta olduğu değil, erkeklere oranla daha hızlı artmakta olduğu da görülür: 2000-2013 yılları arasında kadın mahpus sayısı yaklaşık %40, erkek sayısı %18 oranında, 2000-2015 yılları arasındaysa %50,2 ve %18,1 oranında artmıştır.

sayısı, erkek mahpus sayısına oranla daha hızlı artmaktadır. ABD, İngiltere ve Galler, Avusturalya, Meksika, Kenya, Yunanistan, Hollanda kadın mahpus sayısındaki artışın erkek mahpus sayısındaki artışa oranla daha yüksek olduğu ülkelere örnek verilebilir.⁴ Hapishane sistemlerinde erkeklerin kadınlardan her zaman daha fazla olması, kadınların cinsiyetlerine özgü ihtiyaçlarının genel olarak ihmal edilmesine yol açmaktadır.⁵ Böylelikle toplum içerisinde zaten maruz kaldıkları ayrımcılık, hapsedilmeleriyle birlikte yoğunlaşarak devam etmekte ve tahliye sonrasına da katlanarak yansımaktadır. Bu ayrımcılığın önüne geçebilmek ve kadınların hapsedildikleri süreyi insan hakları ve özel ihtiyaçlarına olabildiğince uygun geçirebilmelerini sağlamak için toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın idari strateji haline getirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de kadın mahpuslara ilişkin ayrı bir ceza infaz politikası söz konusu değildir. Bu durum mevcut yasal düzenlemelerde ve bu kitabın da konusu olan uygulamalarda görülebilir. Yasalarda kadınlar için ayrı hükümlerin yer almaması, kâğıt üzerinde eşitlik olarak görülebilse dahi pratikte kadın mahpusların ayrımcılık yoluyla kötü muameleye maruz bırakılması anlamına gelmektedir. “Eşit” değil “eşitleyici” yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu ayrımcılığın ortadan kaldırılması için her şeyden önce kadın mahpusların sorunları ve ihtiyaçları açığa çıkartılmalıdır. Bu çerçevede mevzuat değişikliğine gidilmeli ve yasaların uygulanması konusunda gerekli altyapı ile denetim mekanizmaları geliştirilmelidir.

Türkiye’de Kadın Mahpus Olmak isimli bu çalışma kadın mahpusların özel sorun ve ihtiyaçları hakkında tespitler yapmayı, bu sorun ve

4 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 2.

5 Age, s. 4.

ihtiyaçlar doğrultusunda bazı önerileri gündeme getirmeyi amaçlamaktadır. Kitap, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği/Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi'nin (CİSST/TCPS) Kadın Mahpuslar Ağı çalışmaları çerçevesinde edinilen bilgiler temel alınarak hazırlanmıştır. Önemli bilgi kaynaklarından biri kadın mahpuslarla yürütülen mektuplaşma faaliyetidir. Mektuplaşılan kadınlar, kitap çalışması konusunda bilgilendirilmiş ve kadınlardan hapishane koşulları, yaşadıkları zorluklar, hapishane sistemi hakkındaki tespitleri ve sorunların düzeltilmesi için önerileri sorulmuştur. Gelen yanıtlar doğrultusunda bu kitaptaki veriler elde edilmiştir. Türkiye hapishanelerinde çalışma yürütmenin STÖ'ler için kısıtlamalarla çevrili oluşu ve Adalet Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme başvurularının çoğunlukla yanıtsız kalması; mektupları, avukat görüşlerini ve farklı STÖ'lerin elinde dağınık halde bulunan bilgilerin derlenmesini başlıca bilgi kaynakları haline getirmiştir. Bu sebeple çalışma süresince çeşitli alanlarda ve şehirlerde etkinlik gösteren kadın hakları örgütleriyle bir araya gelinmiş, hapishaneler konusunda bilgi ve deneyim paylaşımı sağlanmıştır. Tüm bu bilgiler ve özellikle de kadın mahpusların seslerini duyulur kılmak adına anlatım boyunca yer verilecek olan mektup alıntıları sorunların birinci ağızdan aktarımı olmasına karşın bu sorunların yaygınlık durumu hakkında bilgi vermemektedir.

3. SAYISAL VERİLER

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'deki kadın mahpus sayısı da artmaktadır. Türkiye'deki bu artış ise genel mahpus sayısının artışıyla paralellik göstermektedir. Yargılama aşamasında tutuklamanın genel bir eğilim olarak benimsenmesi ve tutuklulukta geçen sürenin uzaması da bu artışın önemli sebeplerindendir. Adalet Bakanlığı verilerine göre⁶ 2000 yılında 1.815 olan kadın mahpus mevcudu, 2016'da 7,894, 2017'de 9.985 ve son olarak 2018⁷ yılında 10.208'e yükselmiş yani 18 yılda 5.6 kat artış göstermiştir.⁸ 31.10.2018 tarihinde Türkiye'deki

6 <http://www.cte.adalet.gov.tr> sitesinde güncel veriler mevcut değildir ancak; geçmiş yıllar bazındaki mahpus sayısına ulaşılabilir.

7 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler; aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları (Tutanakta sayısal verilerin 31.10.2018 itibariyle alındığı belirtilmiştir).

8 Türkiye'de kamu kurumlarının veri paylaşımı ve şeffaflığı konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunların başında kurumların istatistiki verileri paylaşmaktaki isteksizliği ve nicel verilerdeki tutarsızlıklar gelmektedir. Örneğin 2000-2017 yılları arasındaki veriler için CTE Genel Müdürlüğü sitesindeki "Yıllara Göre Mevcutlar" tablosu, CTE 2016 yılı Birim Raporu ve yine aynı siteden ulaşılabilen TUİK "Ceza İnfaz Kurumu istatistikleri 2009-2016" tablosundaki veriler örtüşmemektedir. Yukarıda paylaşılan geçmiş yıllara ait veriler "Yıllara Göre Mevcutlar" tablosundan alınmıştır. 2018 yılı içerisinde elde edilen en güncel veri ise 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanaklarıdır (tutanakta sayısal verilerin 31.10.2018 itibariyle alındığı belirtilmiştir).

toplam 258.660 mahpustan, 199.861'i hükümlü, 58.799'u tutuklu iken; 10.208 kadın mahpusun 7.111'i hükümlü, 3.097'si tutukludur.⁹

13.12.2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de 9'u kapalı, 6'sı açık olmak üzere 15 adet kadın hapishanesi bulunmaktadır:¹⁰

1. Ankara Sincan Kadın Kapalı Hapishanesi
2. Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi
3. Diyarbakır Kadın Kapalı Hapishanesi
4. Elazığ Kadın Kapalı Hapishanesi
5. Gebze Kadın Kapalı Hapishanesi
6. İnegöl Yenişehir Kadın Kapalı Hapishanesi
7. İzmir Kadın Kapalı Hapishanesi
8. Kayseri Kadın Kapalı Hapishanesi
9. Tarsus Kadın Kapalı Hapishanesi
10. Adana Karataş Kadın Açık Hapishanesi
11. Ankara Elmadağ Kadın Açık Hapishanesi
12. Burhaniye Ayvalık Kadın Açık Hapishanesi
13. Denizli Bozkurt Kadın Açık Hapishanesi
14. Eskişehir Çifteler Kadın Açık Hapishanesi
15. Sakarya Hendek Kadın Açık Hapishanesi¹¹

9 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.

10 <http://www.cte.adalet.gov.tr> Önemle belirtmek isteriz ki CTE'nin sitesinde http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/tip_kadin_kapali.asp adresine girildiğinde 9 tane kadın kapalı hapishanesi olduğu gözükmesine rağmen bu sayı <http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/genelbilgi.asp> adresinde 10 olarak belirtilmiştir. Aynı sorun açık hapishaneler bakımından da bulunmaktadır. <http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/genelbilgi.asp> adresinde 7 olarak belirtilen açık hapishane http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/tip_kadin_acik.asp adresinde 6 olarak yazılmıştır.

11 Bu hapishanelerden yalnızca 2'si (Ayvalık Açık -500 kişi kapasiteli- ve Hendek Açık -600 kişi kapasiteli-) 2018 yılında açılmıştır.

CTE en son 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu'nu yayınlamıştır. Bu rapor yayınlandığında henüz kadınlara tahsis edilen 8 kapalı ve 4 açık hapisane bulunuyordu ve bunların toplam kapasitesi 3821'di.¹² Rapora göre 2702 kişi kadın kapalı hapisanelerinde kalmaktayken açık hapisanelerde 1.522 kadın kalmaktaydı. 4.091 kadın ise, erkek hapisanelerinin kadın koğuşlarında tutulmaktaydı.¹³ Önceki yıllara benzer şekilde 2016 yılında erkekler için yapılmış hapisanelerin kadın koğuşlarında tutulan kadın sayısı, kadın kapalı hapisanelerindeki kadın mahpus sayısından daha yüksekti. 2018 yılında ise toplam 10.208 mahpus kadından, 5.679'u kadınlarda özgü kurumlarda, 4.529'u ise erkekler için yapılmış hapisanelerde tutulmaktadır.¹⁴ 31.10.2018 tarihi itibarıyla mahpus kadınların 610'unun yabancı uyruklu, 103'ünün 65-79 yaşları arasında ve 6'sının 80 yaş üzerinde, 2'sinin ise engelli olduğu bilinmektedir.¹⁵ Kadınların yargılandığı ya da yargılanmakta olduğu Türk Ceza Kanunu (TCK) maddelerini aktaran istatistiki veriler ise kamuoyuyla paylaşılmamaktadır.

12 CTE Birim Faaliyet Raporu, 2016, s. 73 [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

13 CTE Birim Faaliyet Raporu, 2016, s. 73 [Erişim Tarihi: 05.12.2018]
http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/raporlar/2016_faliyet_raporu.pdf [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

14 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.

15 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.

4. HUKUKİ DÜZENLEMELERDE KADIN MAHPUSLAR

Uluslararası Hukuk

Genel olarak kadınlara özelde ise kadın mahpuslara yönelik ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili birçok düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemelerden bir kısmına Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı BM Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'de (CEDAW) yer verilmiştir. Söz konusu sözleşme taraf devletleri kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için somut adımlar atmakla yükümlü kılmıştır.

CEDAW:

"Madde 2 – Temel ilkeler

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

- a) Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;*
- b) Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yer-*

lerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;

c) Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı;

d) Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;

e) Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;

f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;

g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı."

Türkiye hapishanelerinde ise kadın-erkek eşitliği ilkesinin hayata geçirilmesi konusunda ciddi sıkıntılar mevcuttur. Kitabın devamında vereceğimiz örneklerden görüleceği gibi mevzuat ve uygulamalar kadın mahpusların ihtiyaçları hesaba katılmadan oluşturulmuştur. Dolayısıyla, biçimsel kadın-erkek eşitliğinin ötesine geçebilen, kadınlara yönelik dolaylı ya da doğrudan ayrımcılığı önleyici düzenlemelerden bahsetmek mümkün değildir. CEDAW, taraf devletlere, özellikle kamu yetkilileri ve kuruluşları tarafından kadınlara ayrımcılık yapılmasını önlemek adına çeşitli tedbirler alınması konusunda yükümlülükler getirilmiştir. Ancak gerek yasal düzenlemelerden gerekse de kadın mahpusların başvurularından anlaşıldığı gibi, Türkiye devleti bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Bunun yanı sıra CEDAW'nin uygulanmasını sağlamak üzere oluşturulmuş bir denetim organı bulunur. CEDAW Komitesi sözleşmenin yürürlüğünün sağlanması için düzenli

izleme yapmanın yanı sıra, sözleşmeye taraf olan devletçe haklarının ihlal edildiğini öne süren bireylerin şikâyetlerini bireysel başvuru yoluyla, bir anlamda yargı mercii rolüyle dinleme ve ciddi bir ihlal olduğu konusunda güvenilir bilgiler aldığı takdirde soruşturma yetkisine sahiptir.¹⁶ Bir adalete erişim mekanizması olarak CE-DAW Komitesi'ne bireysel müracaat hakkı¹⁷ kanun uygulayıcılar tarafından bile çok az bilinmekte, kadınlar tarafındansa neredeyse hiç bilinmemektedir. Daha da önemlisi kadın mahpusların ihlaller durumunda başvurabilecekleri hukuki yollar fiili yöntemlerle kaldırılmakta, çoğu zaman kadınlar ya da kadınlara destek olmaya çalışan STÖ'ler, ayrımcılık durumunda başvurabilecekleri, sonuç alınabilir yollar bulamamaktadır.

BM Genel Kurulu'nun 20.12.1993 tarihli kararıyla ilan edilen Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri¹⁸ ise devletlere *“Kadınlara karşı şiddetin önlenmesinden, soruşturulmasından ve cezalandırılmasından sorumlu olan kanun adamlarına ve kamu görevlilerine kadınların ihtiyaçlarına karşı kendilerini daha duyarlı hale getirecek bir öğretimin verilmesi için tedbirler alır”* şeklinde yükümlülük getirmiştir. Eril şiddetin önlenmesi konusunda devletlerin kamu görevlilerini duyarlı hale getirecek tedbirler almasından bahsedilmiştir.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz: *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Uluslararası Hukuk Mekanizmaları: Pratik Bilgiler El Kitabı*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2016, s. 59-65.

17 Bireysel başvurular BM'nin insan hakları sözleşmeleri bazında hazırladığı genel başvuru prosedürlerine göre yapılmakta ve ilgili olduğu sözleşmenin komitesi tarafından incelenmektedir. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/tbpetitions/pages/hrtbpetitions.aspx> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

18 https://www.tbmm.gov.tr/komiyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/kadina_karsi_siddet/BM%20Kad%20C4%B1na%20Kar%20C5%9F%C4%B1%20%20C5%9Eiddetin%20Ortadan%20Kald%20C4%B1r%C4%B1lmas%20C4%B1na%20Dair%20Bildirgesi%2020.12.1993.pdf [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

Türkiye'nin Mayıs 2011'de ilk imza atan devlet olarak tarafı olduğu İstanbul Sözleşmesi ile de taraf devletlere kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ve eril şiddetin önlenmesi, kadın-erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi açısından çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin izleme mekanizması olan GREVIO da geçtiğimiz aylarda Türkiye devletinden aldığı rapor ve Türkiye'deki STÖ'lerden aldığı gölge raporlar ile ülke ziyaretini de birleştirerek hazırladığı ilk raporunu tamamlayarak kamuya açıklamıştır.¹⁹

Hapishanelerde görevli personel ve jandarmaya yönelik eğitimler de bu sözleşmelerde ülkeye verilen sorumluluklar kapsamında değerlendirilmelidir. Ancak Türkiye'de kadınların ihtiyaçları temelinde hapishane personelini kadına yönelik şiddete ve ayrımcılığa karşı duyarlı hale getirecek, bilinen *özgün bir öğretim programı* söz konusu değildir.²⁰

Yine CEDAW madde 12'de kadınlarla erkeklerin eşit şekilde sağlık hakkına erişimini sağlama konusunda taraf devletlere yükümlülük getirilmiştir, devamında hamile ve bebekli kadınlara doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrasında ücretsiz sağlık hizmetlerinin

19 <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/duyurular/grevio-raporlari> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

20 CTE 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu'nda da bu kapsamda yapılmış herhangi bir hizmet içi eğitimden bahsedilmemiştir. Ayrıca İstanbul Sözleşmesinin uygulanmasının denetlenmesi kapsamında ASPB'nin hazırlanmış olduğu raporda kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi kapsamında 2014-2016 yılları arasında yapılan hizmet için eğitimlere katılan jandarma sayısı yaklaşık 25.000 olarak paylaşılmış ancak bunlardan kaçının hapishanelerde görev aldığı belirtilmemiştir. Aynı raporda hizmet için eğitim almış Adalet Bakanlığı personeli içinde hapishane çalışanlarının olmadığı görülmektedir. Bkz: *Report submitted by Turkey pursuant to Article 68, paragraph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report)*, 2017.

<https://rm.coe.int/turkey-state-report/1680737201> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

sunulması gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda kadın mahpuslar bakımından ciddi ihlaller söz konusudur. Hapishanelerde kadınlar sağlık problemi yaşadıklarında her zaman revire sevk edilememekte, hastanelere sevklerde çeşitli zorluklar yaşamakta, önleyici sağlık hizmetleri konusunda da birçok problemle karşılaşmaktadır. Önleyici sağlık hizmetleri hemen hiç sunulmamakta, düzenli sağlık taramaları yapılmamaktadır. İletişim halinde olduğumuz çoğu kadının ancak çok ciddi sağlık sorunları ortaya çıktığında ve aylarca bekledikten sonra sağlık hizmetlerinden yararlanabildiği görülmüştür. Ayrıca hapishanelerde hamile ve bebekli kadınlar için özel beslenme uygulamaları söz konusu olmadığı gibi, cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime duyarlı yaklaşım olmadığından kadınlar ihtiyaç dahilinde jinekoloji uzmanlarına görünmekte de sıkıntılar yaşamaktadırlar.

CEDAW madde 15'te kadınların hukuki ehliyet bakımından eşitliğinin sağlanması için de taraf devletlerin yükümlülüğü belirtilmiştir:

"Taraf Devletler hukuki meselelerde kadınların erkeklerle aynı hukuki ehliyete sahip olmalarını ve bu ehliyeti kullanmaları için aynı imkânlarla sahip olmalarını kabul eder."

Türkiye'de kadınlar ekonomik olanaklar ve eğitim hakkına erişim bakımından erkeklerle aynı imkânlarla sahip olamamaktadır. Bu durum kadınların adalete erişimini olumsuz etkilemektedir. Hapishanelerdeki kadınlar açısından da durum farklı değildir. Mahpuslar gerek yargılama süreçlerinde gerek hapishanelerdeki hak ihlallerine karşı savunuculuk hizmetlerine ihtiyaç duyabilirler. Bu konuda kadınların dezavantajlı durumunu ortadan kaldırmaya yönelik hizmetler ve destek çalışmaları söz konusu değildir.

Ayrıca BM Genel Kurulu tarafından 09.12.1988 tarihli Herhangi Bir Şekilde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması için Pren-

sipler Bütünü'nde²¹ de kadınların toplumsal cinsiyete bağlı dezavantajlarını ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik uygulamaların ve kadınları ayrımcılığa karşı koruyucu birtakım düzenlemelerin ayrımcılık sayılmayacağı ifade edilmiştir. Prensipler Bütünü'nün 5. prensibinin 2. fırfkasında bu husus şöyle açıklanmıştır:

*"Kadınların, özellikle de hamile ve bebekli kadınların, çocukların ve küçüklerin, yaşlıların, hasta veya özürllü kişilerin sadece haklarını ve özel durumlarını korumak amacıyla alınan ve hukuka göre uygulanan tedbirler ayrımcılık sayılmayacağı."*²²

Bangkok Yasaları olarak bilinen Birleşmiş Milletler Kadın Tutuklular için Gözetimsiz Önlemler ve Kadın Hükümlülere Muamele Yasaları, dünyanın her yerinde hapisane nüfusun içinde azınlık olan kadınların özel ihtiyaçlarının göz ardı edildiği gerçeğinden hareketle ve bu ihtiyaçlara işaret etmek amacıyla 2010 yılında BM üyesi 193 ülkenin oy birliğiyle oluşturulmuştur. Bu yasalarla birlikte hapisane mimarisinden, yönetim biçimine, personelin eğitimi, ziyaret haklarının düzenlenmesi, şiddetten koruma, adalete erişimden eğitim hizmetlerine kadar pek çok konuda kadınların ve onlarla birlikte kalan çocukların özel özellikler ve ihtiyaçlarına yönelik özel düzenlemeler yapılması öngörülmüştür.²³

21 <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/528b7--Herhangi-Bir-Bicimde-Tutulan-veya-Hapsedilen-Kisilerin-Korunmasi-İçin-Prensipler-Butunu.pdf> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

22 Buna benzer bir hükme CEDAW madde 4'te de yer verilmiştir.

23 Bkz. BM Bangkok Yasaları, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

Penal Reform International. *Birleşmiş Milletler Kadın Mahpuslar için Bangkok Yasaları El Rehberi*, çev. Kadınlarla Dayanışma Vakfı, 2013.

<https://hapistekadin.files.wordpress.com/2014/11/kadc4b1n-mahpuslar-ic3a7in-bangkok-yasalarc4b1.pdf> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

Yukarıda bahsedilen tüm bu mevzuat ile taraf devletlerin biçimsel eşitlikçi uygulamalarının yeterli görülmeyeceği vurgulanmıştır. Kadın-erkek eşitliğinin gerçek anlamda sağlanabilmesi için ilk bakışta eşit gibi görünen ama sonuçları itibariyle kadınların dezavantajlı durumunu devam ettiren uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır. Türkiye'de mevcut infaz sistemi kadın ve erkeklere eşit uygulanıyor gibi görünse de bu durum biçimsel eşitlikçi bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bir başka deyişle kadınların dezavantajlı durumunu ortadan kaldırmaya dönük pozitif ayrımcı uygulamalar söz konusu değildir. Eşitsizliğin ikincil konumunda olan kadınlar söz konusu biçimsel eşitlik anlayışının sonucunda hapisanelerde sağlık hakkı ve adalete erişim gibi konularda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Türkiye devleti, hapisanelerde söz konusu uluslararası mevzuata uygun düzenlemeler yapma konusunda isteksiz davranmakta, toplum içerisinde cinsiyet ayrımcılığı ve eril şiddetle karşı karşıya olan kadınlar hapisanelerde ve hapishane sonrası süreçte de benzer bir tabloyla yüz yüze kalmaktadırlar. Gerek yasal düzenlemeler gerekse hapisanelerdeki uygulamalarla kadınların cinsiyete bağlı ihtiyaçları neredeyse yok sayılmakta, cinsiyete duyarlı yaklaşımlar ve uygulamalar geliştirilmemektedir.

Yerel Hukuk

Türkiye’de henüz kadınların hapisanelerde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmalarının önlenmesi için ayrı bir yasa metni bulunmadığı gibi genel mevzuatta kadınların özgünlüklerini ve ihtiyaçlarını esas alan düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un (CGTHİK) 2. maddesinde ayrımcılık yasağına, madde 10’da kadın hapisanelerine yer verilmiştir. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük’ün 12. maddesinde de “kadın kapalı ceza infaz kurumları” başlığı altında kadın hapisanelerinin “kadın hükümlülerin hapis cezalarının infaz edildiği 5275 sayılı Kanunun 8 ve 9’uncu, Tüzüğün 10 ve 11’inci maddelerine göre kurulmuş kurumlar” olduğu ardından da bu kurumlarda iç güvenliğin kadın infaz koruma memurları tarafından sağlanacağı belirtilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise kadın hapisanelerinin yetersiz olması durumunda kadın mahpusların erkek hapisanelerinin erkek mahpuslarla bağlantısı olmayan bölümlerinde kalacağı ifade edilmiştir. Bu hükümlerden anlaşılacağı gibi kural kadınların kadınlar için yapılmış hapisanelerde kalmasıdır ve istisnai durumlarda kadınların erkek hapisanelerinde kalması söz konusu olmaktadır.

2018 yılı rakamları kadınların neredeyse yarısının (10.208 kadından 4.529’unun) erkek hapisanelerinin kadın koşullarında kaldığını göstermektedir. Önceki yıllara göre erkek hapisanelerinde tutulan kadınların, kadınlara özgü kurumlarda tutulan kadınlara oranla düşüş yaşadığı gibi bir izlenim çıkıyor gibi görünse de aslında erkek hapisanelerinde tutulan kadın sayısı da mahpus sayısındaki artışa paralel olarak arttığından bu yanlış bir çıkarım olacaktır. Bir başka deyişle yasada istisnai olarak belirtilmiş olan durum ceza infaz sistemi içinde normalleştirilmiş ve bir nevi kural haline gelmiştir.

Aynı şekilde CGTHİK'nın 2. maddesindeki ayrımcılık yasağına da ayrılıklar söz konusudur. Aşağıda daha ayrıntılı açıklanacağı gibi hapishanelerde kadınlar cinsiyete bağı birçok ayrımcılıkla karşılaşabilmektedir.

Ceza infaz sisteminde, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, cinsiyete duyarlı yaklaşımlar temel alınarak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu şekilde kadın mahpusların özgünlükleri esas alınmalı, kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet önlenmelidir. Ayrıca söz konusu düzenlemelerin uygulamada güvence altına alınması için de bağımsız izleme mekanizmaları oluşturmak gibi gerekli adımlar atılmalıdır.

5. TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE SUÇ VE CEZA

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal olarak belirlenen cinsiyet kimliğidir. Bu anlamda cinsiyet farklılığının yanında cinsiyetler arasındaki güç eşitsizliklerini de ifade etmektedir. Doğuştan, bir başka deyişle biyolojik olarak insanlar arasında ortaya çıkan cinsiyet farklılıkları ataerkil anlayışın hegemonyasındaki toplum tarafından yeniden yorumlanmakta ve kadın / erkek rolleri bunun üzerinden inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının üretimi kişinin doğumundan önce başlar ve hemen tüm sosyalleşme biçimlerinde yeniden kendini gösterir. Bu eşitsiz yapıda ikincil konumda olan kadınlardan bu cinsiyet rollerine uygun olarak, eve kapanması, çocuklara bakması, ev işlerini yapması, bu anlamda iyi bir anne ve eş olması beklenir. Bir başka deyişle, özel / kamusal alan ayrımı hâlâ varlığını sürdürmekte ve kamusal alan esas olarak erkeğin varlık alanı olarak görülmektedir. Bugün her ne kadar kadın hareketlerinin hak temelli mücadelesi sonucu birtakım ilerlemeler kaydedilmişse de dünyanın hemen her yerinde toplumsal cinsiyet kalıplarına bağlı olarak kadınlar özel alana hapsedilmiş konumdadır. Bu durum kadın ile erkek arasında cinsiyet eşitsizliğine dayanan iş bölümünü ortaya çıkarmakta ve kadın özel alana ait işleri üstlenirken, kadının kamusal alandan olabildiğince uzak kalması anlayışı

hâkim olmaktadır. Mevcut toplumsal cinsiyet düzeni kadının öznesi olabileceği ve olamayacağı olguları da birbirinden ayırmıştır. Suç ve ceza da toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş durumdadır ve eril bir olgu olarak görülmektedir. Bir başka deyişle yasalarca suç olarak görülen fiilleri kadınların gerçekleştirmeyeceği ya da gerçekleştiremeyeceğine dair bir bakış açısı söz konusudur. Kadın, ataerkil bakış açısı çerçevesinde her şeyden önce “kutsal anne” olarak görülmekte, doğasında kırılğanlık, duygusallık ve kolay incinirlik olduğu iddia edilmektedir. Bu sebeple genel kabul gören düşünce, kadınların suç olarak görülen fiillerin sadece mağduru olabileceği yönündedir. 2013 yılında kadın mahpuslarla ilgili araştırma yaparak doktora tezi kaleme alan Sema Suruç’un da belirttiği gibi bu genel kanı düzenlemeler yapılırken kadın mahpusların görmezlikten gelinmesine yol açmıştır. Suruç bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: *“Suçluluk temelde bir erkek alanı ve erkek deneyimi olarak görülmüş ve bu nedenle kadın suçlular ve gereksinimleri suçluluk alanında görmezden gelinmiştir. Dolayısıyla suçluluk alanında yapılan düzenlemeler ve hizmetler de, kadın suçlular dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir.”*²⁴

Aşağıda sık sık vurgu yapılacağı gibi kadın mahpusların özgün ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler ve hizmetler çok az ve yetersizdir. Sıra dışı olarak görülen, kadınların suç olarak addedilen fiilleri gerçekleştirmesi ve ceza infaz sistemi içerisine mahpus olarak dahil olmasıdır. Gerek Türkiye’de gerekse dünyanın hemen her ülkesinde kadın mahpuslar genel mahpus nüfusu içerisinde hâlâ küçük bir azınlığı oluştursa da kadın mahpus nüfusu dünyanın birçok ülkesinde gittikçe artmaktadır. Bu hususa dair bir belirlemeye Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı tarafından 2014-2015 yıllarında yürütülmüş olan Mor Güvercin Projesi’nin sonuç kitabında rastlamak mümkündür: *“Suç işleyen, suça karışan kadınlar erkek nüfusla*

24 Sema Suruç, *Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı Ve Tahliye Sonrası Gereksinimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2013, s. 30.

*karşılaştırıldığında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sayı bakımından oldukça geride kalmaktadır. Ancak son yapılan araştırmalar göstermiştir ki suç işleyen popülasyonda kadınlar özellikle son 20 yılda dramatik bir artış göstermektedirler (Kamer, 2014)."*²⁵ 2014 yılına ait bu belirlemeden de görülebileceği gibi kadın mahpus nüfusu özellikle son yıllarda ciddi bir artış göstermektedir. Bu artışın politika yapıcılar, araştırmacılar ve STÖ'ler tarafından hâlâ yeterince göz önüne alınmış olmadığı açıktır.

Gerek kadın mahpus oranının az olmasının gerekse toplumsal cinsiyet kalıplarının yasalara ve politikalara yansımalarının bir sonucu olarak mahpuslara ilişkin düzenlemelerde ve uygulamalarda cinsiyet körlüğü egemendir. Bunun sonucu olarak hapisanelerde dolaylı ya da doğrudan cinsiyet ayrımcılığının birçok biçimiyle karşılabilmektedir.

Dolaylı Ayrımcılık

Cinsiyet ayrımcılığı kadın mahpuslar bağlamında iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi dolaylı ayrımcılıktır. Bir başka deyişle aralarında eşitsizlik olan grup ya da kişilerin biçimsel olarak eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip olmasıyla birlikte dezavantajlı grup aleyhine sonuçlar ortaya çıkmasıdır.

Kadınlar ataerkil anlayışın bir sonucu olarak genelde eve, aileye kapatılmış durumdadır. Bu durum kadın mahpuslara da yansımaktadır. Zaten eve kapatılmış durumda olan kadınların yasalarca suç sayılan fiilleri işlediğinde erkeklerle benzer şekilde hapsedilmeleri başlı başına dolaylı ayrımcılığa bir örnektir. Çocukluktan itibaren

²⁵ *Mor Güvercin Projesi Sonuç Kitabı*, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Yayınları, Temmuz 2015, s.13.

toplumsal cinsiyet kalıpları içerisine sıkıştırılmış, kendisini sürekli “sakınması” beklenen kadınlar açısından hapsedilmenin etkileri daha farklı olmaktadır. Suruç, bu durumu şöyle açıklıyor: “*Bir başka deyişle kadınların hapsedilmeleri ile yaşadıkları sorunlar erkeklere göre daha derindir ve rehabilitasyon çalışmalarının başarısız olması da bunu destekler niteliktedir. Kadın her ne sebeple suç işlemiş olursa olsun, bu suçun cezasını çektikten sonra toplumsal hayatta da birtakım bedeller ödemek durumunda kalmaktadır.*”²⁶

Aşağıdaki başlıklarda da ayrıntılı inceleyeceğimiz gibi kadınlar hapishaneye girdikleri andan itibaren çevreleri ve aileleri tarafından damgalanıp yalnızlaşırlar, çocuklarından kopma tehlikesiyle karşı karşıya bırakılırlar. Tahliye sonrasında evsiz ve işsiz kalma ihtimalleri de erkeklere göre daha yüksek olabilmektedir.

Erkeklerin ve kadınların hemen hemen aynı infaz rejimine tabi olması, eşitlikçi bir uygulama gibi görünse de mevcut cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Bu çerçevede, yasalarca suç sayılan fiilleri gerçekleştiren kadınlar için toplum içinde maruz kaldıkları eşitsiz uygulamalar ve ayrımcılıklar göz önünde bulundurularak hapsedme dışındaki alternatifler araştırılmalı, tartışılmalı ve gündeme getirilmelidir.

Hapsedmenin alternatiflerinin gündeme getirilemediği koşullarda ise kadın olmaktan kaynaklı ihtiyaçların göz önünde bulundurulduğu bir infaz rejimi talebi kadınları cinsiyet kalıplarının içerisine itmeksizin tartışılmalıdır.²⁷ Ancak Türkiye’deki yasalarda kadın mah-

26 Sema Suruç, s. 29.

27 Örneğin Penal Reform International Kenya’da “*Gender-Sensitive Approach to Probation in Kenya*” isimli bir proje yürütmüştür. Projede, koşullara uygun kadınlar bakımından hapsedme yerine şartlı tahliye uygulaması yapılmıştır. Bu çalışmada kadınlar bakımından hapsedilmeye alternatif aranmasının sebebi kadınların ev içi çalışma ve çocuk bakımı sorumluluklarıyla gerekçelendirilmiş ve projenin kendisi cinsiyetçi kalıp yargıların yeniden üretmekten kurtulamamıştır. <https://www.penalreform.org/resource/evaluation-gender-sensitive-approach-probation-kenya/> [Erişim Tarihi: 05.12.2018]

puslara dair neredeyse hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Başka bir deyişle kadın mahpuslar gerek ceza infaz mevzuatı gerekse uygulamalar bakımından görünmez durumdadır. Her şeyden önce kadın mahpusların sorun ve ihtiyaçlarının açığa çıkartılması gerekmektedir. Bu doğrultuda biçimsel olarak eşit gibi görünen uygulamalar değil, kadın ve erkeği eşitleyen bir yaklaşım üzerinden hareket edilmelidir. Bu uygulamaların neler olabileceği kitabın devamında örneklerle açıklanmıştır.

Türkiye hapishanelerinde kadın ve erkeği eşitleyen, pozitif ayrımcı bir yaklaşımın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Pozitif ayrımcılığa yer verilen değerlendirmelerden birisine CTE'nin 2014 tarihli birim faaliyet raporunda rastlanmaktadır. Değerlendirme şu şekildedir:

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü şekilde, ceza infaz kurumlarında barındırılan çocuk hükümlü ve tutuklular, annelerinin yanında kalan çocuklar ve süt emziren anneler ile hamilelerin devlete emanet edilmiş özel korunmaya muhtaç bireyler olduğu ve gerektiğinde pozitif ayrımcılıkla korunması gerektiği değerlendirilmektedir."²⁸

Burada görüldüğü gibi Adalet Bakanlığı kadın mahpuslarla ilgili pozitif ayrımcı uygulamaları sadece süt emziren bebekli ve hamile kadın mahpuslar bakımından kabul etmektedir. Bir başka anlamıyla kadınlar raporda sadece annelik hali üzerinden ele alınmıştır. CTE'nin söz konusu yaklaşımı kadın-erkek eşitliğine değil, kadını aile içine hapseden, annelik üzerinden tanımlayan anlayışa atıf yapmaktadır. Ancak çocuklu olsun olmasın tüm kadınlar için cinsiyet temelli yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

28 CTE Birim Faaliyet Raporu, 2014, s. 61.

Doğrudan Ayrımcılık

Yasalarca suç olarak sayılan fiilleri işlemiş olan kadın, devlet ve toplumun geneli nezdinde bu fiilleri gerçekleştirerek aynı zamanda toplumun belirlediği kadın rolünün dışına çıkmış, “aykırı” bir kadın profili çizmiş sayılmaktadır. Böylece diğer mahpus gruplarından farklı ele alınır. Kadın mahpusu “ıslah etme” anlayışı aynı zamanda toplumsal cinsiyet üzerinden kurgulanan kadın rolünün dışına çıkmış olan kadınları bu kalıbın içine tekrar dahil etmeyi amaçlar. Bu nedenle, *Adını Kader Koyduk, Kadın Açık Cezaevi'nden Notlar* kitabında İlkey Savcı'nın da belirttiği gibi, hapishanelerdeki ataerkil kontrol sistemi dışardakinden daha güçlüdür. Savcı devamında şunları belirtmektedir: “Suç işleyerek sapmış olan kadınları cezalandırmak yanında, cezavlerinde onları dişil rol kalıplarının gereklerine itaat etmeye zorlayarak ıslah etme çabası, dışardaki mevcut düzeni yeniden onaylatma güdüsünün somut ifadesidir.”²⁹ Yasalarca suç sayılan fiilleri gerçekleştiren kadınlar bir yanıyla mevcut ataerkil sistemin biçtiği rolün dışına çıkmış kişiler olarak, hapishanelerdeki uygulamalar aracılığıyla tekrar itaate zorlanırlar. CİSST'e yazdığı mektupta bu konuya vurgu yapan bir kadın, cinsiyet kimliğine yönelik şiddet ve istismarın en somut ve yoğun olarak yaşandığı yerlerin hapishaneler olduğunu belirtirken başka bir kadın ise mektubunda aşağıdaki ifadelere yer vermektedir:

“Bir defa kadın ve erkek kimlikleri ve rolleri konusunda toplum ve kültürler tarafından belirlenmiş ön kabuller, kalıplaşmış yargılar ve cinsiyet vardır. Cinsiyetçilik çocukluğun ilk aşamalarından başlayıp, kişi ömrünün sonuna değin sürmektedir. Kadın kimliğini şekillendirenin öznesi ise egemen erkekliktir. Bu hayatın her alanında böyledir. Ancak en uç ve katı yaşanan yer baskı ve eşitsizliğin, kontrol ve denetimin oldukça düzenli işlediği hapishanedir.”

29 İlkey Savcı, *Adını Kader Koyduk, Kadın Açık Cezaevinden Notlar*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 10.

Başka bir kadın ise yazdığı mektupta erkek egemen sistemin hapis-hanedeki yansımalarını şu şekilde ifade etmektedir:

"Bugüne dek dört hapisanede bulundum ve istinasız dördünde de koğuştan herhangi bir yere çıkarken (kütüphane, görüş vs.) kıyafetim ile ilgili müdahale ile karşılaştım. Gerekçeler ise hep aynı: Erkekler var, kameralar var, hapisane kuralları var... Bedenimle ilgili karar verme iradem yok sayılıyor ve bedenim bir nevi "kamulaştırılıyor." Ne kadar tanıdık değil mi? Denetleme mekanizması kusursuz çalışıyor ve altta yatan "ıslah etme" ereği seni top yekûn ablukaya alıyor. "Benim bedenim benim kararım" savaşımı burada da sürdürmek zorunda kalıyorsun çünkü bir kez daha anlıyorsun ki, kadınlık meselesi kurumlar, partiler ve ideolojiler üstü bir mesele"

Yukarıdaki alıntılarda tarif edilen bu bakış açısının sonucu olarak kadınlar ceza infaz sistemi içinde ve özellikle hapisanelerde şiddet, damgalanma gibi cinsiyet ayrımcılığının birçok biçimiyle doğrudan karşı karşıya kalabilmektedir.

6. ÖZEL İHTİYAÇLAR, YAŞANAN ZORLUKLAR VE KONUYA GETİRİLEN ÖNERİLER

Kadınlar, hapisanelere kapatıldıkları süreçte, diğer özel ihtiyaçlı mahpus grupları gibi, ceza infaz sisteminin bu özel ihtiyaçları gözetmemesinden kaynaklı olarak, ağır ve farklı sorunlar yaşamaktadır. Kadın mahpusların kendilerine özgü ihtiyaçlarının yanı sıra ceza infaz sisteminin ayrımcı yapısı nedeniyle ortaya çıkan kendilerine özgü sorunları da vardır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bir yandan kadınlar için hapsedmeye alternatif yöntemlerin yaratılmasının gerekliliği ortaya çıkarken, diğer yandan da mevcut ceza infaz yönteminin kadınlar açısından ceza içinde ceza yaratmasının önüne geçecek düzenlemelerin yapılması zorunluluğu söz konusudur.

Alternatif yöntemlerin yaratılması ve hak ihlallerinin önüne geçecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesi asıl olarak politika yapıcılar ve ülkelerin ceza infaz sistemlerini idare edenlerin sorumluluğundadır. STÖ'ler de bu alandaki çalışmalarıyla bir yandan bu konuyu gündeme taşıyarak, kadın mahpusların taleplerini duyulur kılarken, diğer yandan da politika yapıcılara seslenebilir, katkı sunabilirler.

Kadınların yerleştirildiği hapisanelerin onlar için nasıl tasarlanması gerektiğini tespit etmek ve bu doğrultuda talepler ortaya çıkarmak için öncelikle Türkiye’de kadın mahpusların yaşadığı sorunları ve ihtiyaçlarını tespit etmek gerekmektedir.

İdari Yapı

14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu’nda yapılan sunumdaki güncellenen şemaya göre CTE merkez teşkilatı bünyesinde 9 daire başkanlığı ve bunlara bağlı 46 adet büro bulunmaktadır. Kadın mahpuslara özgü düzenlenmiş herhangi bir birim, daire başkanlığı, hatta büro söz konusu değildir. Ayrıca merkez teşkilatındaki genel müdür ve genel müdür yardımcıları ile daire başkanlarının tamamı erkektir.

Kadın mahpusların sorunlarını açığa çıkartabilecek, ihtiyaçları doğrultusunda yasa değişiklikleri önerebilecek uzman bir birimin kurulması ve infaz süreçlerinin bu birim tarafından koordine edilmesi gündeme getirilebilir. Söz konusu birimin sadece kadınlara özgü politikalar üretmeye yoğunlaşması ve kadınlardan oluşması, birimin amacına ulaşması açısından olumlu olacaktır.

a) Erkek Hapishanelerinin Kadın Koşulları

Tüzük maddesinde görüleceği gibi mevzuatta Türkiye’de kadınların ayrı hapisanede tutulması anlayışı hâkimdir. Ancak mevzuattaki düzenlemeyle fiili durum örtüşmemektedir. “Sayısal Veriler” başlığında belirtildiği gibi, Türkiye’deki kadın mahpusların neredeyse yarısı erkekler için yapılmış hapisanelerin sonradan oluşturulan kadın koşullarında kalmaktadır. Diğer mahpus grupları gibi kadınların da olabildiğince dışardaki yaşama en yakın koşullarda

kalmaları gerekmektedir. Bu çerçevede kadın mahpusların -özgün durumlar dışında- erkeklerden tamamen izole edilmiş bir ortamda kalmaları tavsiye edilmemektedir.³⁰ Ancak var olan koşullarda kadınların erkekler için dizaynedilmiş hapisanelerin kadın koğuşlarında kalmalarının hak ihlallerine yol açan pek çok sakıncası bulunmakta ve sayısız sorunlar yaşanmaktadır. Söz konusu hapisaneler her şeyden önce tek tip bir grup için; heteroseksüel, sağlıklı, engelli olmayan, Türk, Sünni, yetişkin erkekler için dizayn edilmiştir. Hapisanelerin sadece erkekler düşünülerek oluşturulması başlı başına ayrımcılık niteliğindedir, bu durum Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan kitapta şöyle belirtilmiştir:

"Cezaevleri ve cezaevi rejimleri çoğunluğu teşkil eden erkek mahpus nüfusu düşünülerek tasarlandığı için kadın mahpuslar genelde ayrımcılığa uğrar."³¹

Türkiye'nin ceza infaz sistemine göre kadınlar ve erkekler aynı hapisanede kalsalar da yaşamlarını tamamen ayrı sürdürmektedirler. Herkesin aynı zamanda, aynı şekilde yararlanabileceği alanlar yoktur. Erkek hapisanelerinde, spor sahası gibi ortak kullanım alanlarından sadece ya da çoğunlukla erkekler yararlanabilmekte, sayısal olarak azınlık olan kadınlar, mimari ve idari sınırlılıklar nedeniyle bu gibi alan ve etkinliklerden büyük oranda mahrum bırakılmaktadır. Bu konuda şikâyetlerini bize aktaran bir mahpus şu ifadeleri kullanmıştır:

"Burası kadın-erkek karma cezaevi. Cezaevinin bir köşesine açılmış iki odada bir siyasiler bir de adliler olarak kalıyoruz. İdarenin tüm uygulamaları zaten kadını yok sayan nitelikte. Cinsiyetçi algı her an her durumda karşı karşıya kaldığımız bir durum."

30 BM Mahpusların Islahı için Aşgari Standart Kurallar 60. Madde.

31 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 26.

Birkaç örnekle anlatırsam: Bizim hiçbir atölye kurs ve sportif faaliyetimiz yok. Erkekler kullanıyor bu alanları, bizim için alan yokmuş." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpusun aşağıdaki ifadeleri de dikkat çekicidir:

"Yasal olarak mevzuatta kitap ya da eğitim durumlarında yazınsal çalışmalarımızı bilgisayardan geçirme, fotokopi çekme gibi haklarımız olduğu halde biz bilgisayarı, erkekler- Hizbullah kullandığı için faydalanamıyoruz, fotokopi çektirme taleplerimiz de kabul edilmiyor." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus ise hapisanedeki eşit olmayan yaşam koşulları hakkında aşağıdaki satırları yazmıştır:

"... cezaevinde ise hiç (faaliyet) yoktu. Yaklaşık altı yıl kaldım orada ve sadece iki üç kere (kurs) açıldı. O da daha çok incik-boncuk kursları. Erkeklerle ise düzenli açılıyordu. (...) Orası karardı ve bütün imkânlar erkekler içindi. Onların hiç faaliyet sorununu olmuyordu. Kadınlara ise spor dışında bir hak verilmiyordu. Mesela erkeklerle bilgisayar veriliyordu, düzenli kurs açılıyordu. Biz talep edince ya "personel yok" ya "yer yok" ya "öğretmen yok" ya da "bilgisayar için koşul yok", hem kurslar hem de diğer faaliyetler engelleniyordu. Yine yemekler tamamen erkeklerle göre ayarlanıyordu. (...) Özellikle kadınlarda kemik erimesi oluyor. Ancak menüde buna yönelik bir şey yoktu. Giyim için zaten biliyorsunuz. Erkeklerin ihtiyacına göre hazırlanmış."

Yine yaşam koşulları ile ilgili farklı hapisanelerde kalmakta olan mahpuslar aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır:

"Öncelikle yaşam alanımız koğuştan ve havalandırmadan ibaret. Herhangi bir etkinlik yapılmıyor, burası erkek cezaevi denilerek yaşam alanımız daraltılıyor ve taleplerimiz çok da önemsenmiyor."

"Bu tür mekânların insan özgürlüklerini (fiziki olarak) kısıtladığı gibi kadına da özel bir politika uygulamaktadır. Bunları sıralar-

sak: sayımızın az oluşundan hiçbir sosyal etkinliğe çıkamıyoruz. Örneğin; sinema, resim, saz, bilgisayar vs. gibi hiçbir faaliyetten yararlanamıyoruz. Tam bir tecrit uygulaması var burada."

Erkek hapishanelerinin kadın koğuşlarında kalan mahpuslar açısından kadın personel sayısının yetersizliği de ciddi bir sorundur. Türkiye hapishanelerindeki toplam kadın personel sayısı 2016 verilerine göre 6.630'dur ve bu sayı tüm hapishane personeli sayısının %12'sine denk gelmektedir ve personelin %88'i erkektir.³² Ancak bu oran hapishanelerde görev yapan ve kadın mahpusların sık sık karşılaştıkları jandarma görevlileri dahil edilmeden hesaplanmıştır. Jandarma hapishanelerdeki dış güvenlikten sorumludur, hastane ve mahkemeye gidiş gelişlerde, yani mahpusun hapishane dışına çıkması gerektiği her durumda sevke nezaret eder, mahpusun üst ve eşya aramasını yapar ve hapishane içindeki aramalarda görev alır.

Adalet Bakanlığı'na Türkiye hapishanelerindeki toplam kadın infaz koruma memuru ve hapishane müdürü ile tek tek kadın hapishanelerindeki kadın infaz koruma memuru sayısı sorulmuştur. Türkiye geneli kadın hapishane müdürü sayısının 69, infaz koruma memuru sayısının ise 3.544 olduğu belirtilmiştir.³³ 69 hapishane müdürünün kaçının 1. Müdür, kaçının 2. Müdür olduğu, hapishanelere dağılımı, kaçının kadın hapishanesinde görev aldığı bilinmemektedir. Kadın infaz koruma memurlarının sayısına bakıldığında yaklaşık olarak 2 kadın mahpusa bir kadın infaz memuru düştüğü gibi

32 CTE Birim Faaliyet Raporu, 2016, s. 19; 2016 yılı verisini güncelleyebilecek bir veri kamu ile paylaşılmamıştır. 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanaklarında ise yalnızca toplam personel sayısına ilişkin bir veri bulunmaktadır. Toplam personelin 61.092 olduğu belirtilmektedir (Tutanakta sayısal verilerin 31.10.2018 itibarıyla alındığı belirtilmiştir).

33 Adalet Bakanlığı'na CİSST tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen 23.06.2015 tarihli cevaptan.

bir sonuçla karşılaşılsa da kadın mahpusların ve kadın infaz koruma memurlarının hapishanelere dağılımı bilinemediğinden bu konuda sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmek mümkün olamamaktadır. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için 12.01.2016 tarihinde ise erkek hapishanelerinin kadın koğuşlarında kaç kadın infaz koruma memurunun çalıştığı sorulmuş ancak “Kurum ve kuruluşların, kamuoyunu ilgilendirmeyen ve sadece kendi personeli ile kurum içi uygulamalarına ilişkin düzenlemeler hakkındaki bilgi veya belgelerin bilgi edinme hakkının kapsamı dışında” olduğu gerekçesiyle cevap verilmemiştir.³⁴

Bazı erkek hapishanelerinin kadın koğuşlarında kalan kadın mahpuslar, ihtiyaç ve taleplerine uygun sayıda ve donanımda kadın personel olmamasının sonucunda birçok sorun yaşandığını belirtmektedir.

Mahpusların yaşamlarını sürdürürken ya da giriş çıkış sırasında erkek personelle muhatap olmak zorunda kalması kadınlar açısından zaman zaman bir baskı unsuru haline gelebilmektedir. Aynı şekilde hapishaneye giriş çıkışlardaki üst aramalarının, oda vb. alanların aranmasının asker ve erkek personelin de katılımıyla gerçekleştirilmesi kadınların kendilerini eril şiddete daha açık hissetmelerine yol açmaktadır.

Yazıştığımız mahpuslardan biri ise içerisinde iç çamaşırlarının da bulunduğu özel eşyalarının, erkek infaz koruma memurları önünde arandığını belirttikten sonra ekliyor:

“Kadınsal bir sorun yaşadığımızda hiçbir kadın muhatap bulamamız bu cezaevinde erkek egemen zihniyetin ne kadar hâkim olduğunu da gözler önüne sermektedir.” (mahpus mektubundan)

Daha evvel de değinildiği üzere, hapishanelerdeki uygulamalar mahpusların hapishane dışındaki hayata en yakın koşullarda kalmaları üze-

34 Adalet Bakanlığı'na CİSST tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen 27.01.2016 tarihli cevaptan.

rine yoğunlaşmalıdır. Bu bakımdan kadın mahpuslar açısından erkeklerden izole bir yaşam önerilmemektedir. Ancak kadınlar için kadın ya da erkek personelin eril baskısını üzerinde hissetmeyeceği, güvenli, kadını şiddetten “koruyacak” bir ortam yaratılması çok önemlidir.

"Yönetimde cinsiyet körlüğü meşhur zaten. Kadın cezaevlerini bile erkek müdürler yönetir. Kadınlar da tamamen erkek zihniyeti ile olay, olgulara yaklaşınca fark eden çok bir şey de olmuyor." (mahpus mektubundan)

Kadınların erkekler için dizayn edilmiş hapishanelerde tutulması uygulamasına son verilmelidir. Son verilmediği koşullarda söz konusu hapishanelerde kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilecek sayıda ve toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla ilgili çalışmalara katılmış kadın personel görevlendirmesi yapılmalı, spor sahası gibi etkinlik ve ortak kullanım alanlarından kadın mahpusların eşit şekilde yararlanması sağlanmalıdır. Kadınların sosyalleşme alanları toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde çocukluktan itibaren sınırlandırıldığı için bu konuda pozitif ayrımcı uygulamalar da gündeme getirilmelidir. Sosyal etkinlik alanlarını kullanamamak kadınlar açısından ikinci kez cezalandırma durumuna sebep olacağından ve kadınların sosyalleşmeye, sosyal, sportif, sanatsal, mesleki etkinliklere daha çok ihtiyaç duyması hesaba katılarak, bu tür ortak alanlardan daha çok yararlanmaları sağlanabilir.

b) Kadın Hapishaneleri

"Ben iki cezaevinde kaldım. Buradan önce ...'teydim. Tabi birbirinden farklı uygulamalar var. Mesela burası kadın cezaevi. Bu nedenle sadece kadın personel var. Koridorlar kadın personelle dolu. Ancak "personel yok" gerekçesiyle birçok kez faaliyetlere çıkamadığımız oluyor. Zaten faaliyetler çok keyfi uygulanıyor." (Kadın kapalı hapishanelerinden birinde kalan bir mahpus mektubundan)

Türkiye'deki kadın hapisaneleri kadın mahpusların kendilerine özgü ihtiyaçlarına uygun düzenlenmemiştir ve bu nedenle kadın mahpuslar için birçok sorunu içerisinde barındırmaktadır. Tüm hapisanelerde geçerli olmasa da kadın personel sayısının yetersizliği kadın hapisanelerinde de yaşanan önemli sorunlardan biridir.

Bakırköy Hapishanesi'nde toplam 262 infaz koruma memurundan 144'ü kadındır. Karataş Kadın Kapalı Hapishanesi'nde 49, Ankara Kadın Kapalı Hapishanesi'nde 109, Gebze Kadın Kapalı Hapishanesi'nde 52, İzmir Kadın Kapalı Hapishanesi'nde 108, Bozkurt Kadın Açık ve Çocuk Eğitim Evi'nde 47 kadın infaz koruma memuru vardır.³⁵ Buna göre örneğin 1000 kişi kapasiteli Bakırköy Kadın Hapishanesi'nde her 7 mahpusa 1 kadın personel düşmektedir. Bu hesaplamada kullanılan veriler 2015 yılına ait olsa da son 3 yılda güvenlik gerekçesiyle kamu kurumlarında çalışan personellere yönelik ihraçlar göz önünde bulundurulduğunda personel sayısında nitelikli bir iyileşme olmadığı tahmin edilmektedir. Kaldı ki bazı kadın hapisanelerinde üst ve oda aramalarını kadın infaz koruma memurları gerçekleştirirse de aramaların erkek jandarma ya da infaz koruma memurları önünde gerçekleştirilmesi gibi uygulamalar kadınların mektuplarında hâlâ yer bulmaktadır. Kadınların kaldığı hapisanelerde erkek personelin kadınların banyo, koğuş, havalandırma gibi yaşam alanlarına girişine izin verilmemelidir.

Hapishanelerin iç güvenliğinden infaz koruma memurları sorumluyken dış güvenlikten jandarma görevlileri sorumludur. Bu husus ilgili yasa maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: *"(...) ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarına ilişkin önlem ve faaliyetler, idari nitelikte olup; hizmet sınırının belirlenmesinde jandarmanın*

35 Adalet Bakanlığı'na CİSST tarafından yapılan 23.06.2015 tarihli bilgi edinme başvurusuna verilen cevaptan (Verileri güncellemek amacıyla aynı soru 15.01.2016 tarihinde tekrar sorulmuş ancak Adalet Bakanlığı BEHK madde 7'ye atıf yaparak bilgi paylaşmamıştır).

mülki görevi olarak değerlendirilir."³⁶ Buna bağlı olarak mahkeme, hastane gibi hapisane dışarısındaki yerlere mahpuslar jandarma görevlileri tarafından götürülmektedir. Bu yolculuklar bazen çok uzun sürebilmekte, mahpuslar saatlerce ring aracının içerisinde bekletilmektedir. Kadın mahpuslar söz konusu ring yolculukları sırasında kadın görevlilere ihtiyaç duyabilirler. Ancak jandarma teşkilatı içerisinde kadın personel sayısı oldukça azdır ve bu yolculuklarda bazen kadın jandarma görevlisi bulunmamaktadır.

Geçmişte 1,5 yıl Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi'nde kalmış olan bir mahpusla yapılan görüşmede mahpus, mahkemeye giderken kadın jandarma görevlisinin ring aracında olduğunu ancak adli tıpa giderken olmadığını belirtmiştir. 13 ay Uşak Hapishanesi'nde kalmış olan başka bir mahpusla yaptığımız görüşmelerde kadınların hapisane dışarısında bir yere götürülürken kadın jandarma görevlisi olmaksızın götürüldüklerini ifade etmiştir.

Aynı şekilde mahpusların başka bir hapisaneye sevki sırasında da jandarma eşlik etmektedir. Özellikle uzun mesafeler söz konusu olduğunda dar ve fiziksel olarak insanların taşınmasına uygun olmayan ve mahpusların görevlilerle baş başa kaldığı ring araçlarında³⁷ kadınlara yalnızca erkek görevlilerin eşlik etmesi uygun değildir. Bu yolculuklar bazı zamanlar -örneğin Van Hapishanesi'nden Bakırköy Hapishanesi'ne sevk sırasında- çok uzun saatler sürebilmekte ve mahpusun ped değiştirmek, tuvalet, kıyafet değişikliği, sağlık problemi gibi bir sürü sorunu veya ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Mahpus bu noktada kadın bir jandarma görevlisiyle muhatap olma-ya ihtiyaç duyabilir. Ancak bu tür uzun yolculuklar bile sadece erkek

36 10.03.1993 Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 8. Maddesinin b bendi

37 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Berivan Korkut, *Hapiste Sağlık Proje Kitabı*, TCPS Kitaplığı, Mart 2017, s. 30 vd.; Berivan Korkut, *Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016, s.55.

jandarma görevlilerinden oluşan bir ekiple beraber yapılabilmektedir. Hapishanede geçirdiği uzun yıllar boyunca birçok hapishaneye sevk edilmiş olan mahpus bu yolculukları şöyle anlatıyor:

"(...) Ama gerçek şu ki otuz saatlik yolculukta yanında kadın görevli olmadan tuvalete gitmek, ped değiştirmek ve daha bir yığın problemin sinir bozucu olduğu ortada. Şimdilerde bazen yolculukta kadın komutanlar oluyor ama bu da çok ciddi bir fark yaratmıyor, zira sorun zihniyet sorunu..." (mahpus mektubundan)

Hapishanelerin dış güvenliğinden jandarmanın sorumlu olması kadın mahpuslar açısından sorunlara yol açmaktadır ve alternatifleri yaratılmalıdır. Özellikle kadın mahpusun istemediği durumlarda ring aracının içerisinde erkek görevli bulundurulmamalıdır. Özellikle uzun yolculuklarda, talep halinde, mahpusa güvenlik personeli yanında sosyal çalışmacılar da eşlik edebilmeli ve ihtiyaçlar konusunda destek olabilmelidir.

Önsöz bölümünde de tartışıldığı gibi Türkiye hapishanelerindeki en başat sorunlardan birini hapishanelerdeki kapasite sorunu oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda mahpus sayısının dramatik şekilde artışı koşulların fiziksel koşullarının gittikçe kötüleşmesine yol açmıştır. Bu sorunu aşmak için başvurulan yöntemse mevcut hapishanelerde mahpus haklarını ihlal etmek pahasına yaşam alanlarını daraltarak yatak kapasitesini artırmak ve yeni hapishaneler inşa etmek olmuştur. Bu ise Türkiye'de hapsedmeye alternatif ceza infaz yöntemlerine başvurmakta isteksizliği göstermektedir.

Kadın hapishanesinde kalan bir mahpus koşullara ilişkin aşağıdaki satırları kaleme almıştır:

10 kişilik koşullarda 20-25 kişi artı çocuklarla birlikte kalmaktayız. Havalandırması 7'ye 5 olan bir yerde elbise mi as-sak, yürüsek mi yemek mi yesek biz bile bilemiyoruz. Hele kış koşullarında olduğumuz bir mevsimde elbiselerimizi nerede

kurutacağımızı bizde bilmiyoruz. Dolay verilse dolabı bırakacak yer yok, yatak verilse yatağı bırakacak yer olmadığı için mevcut dolapları 2-3 arkadaşla yatakları birleştirerek üçerli; kimi tekli yataklarda ikişerli yatmaktayız. Gece uykusuz kaldığımız gibi, gündüzde dinlenebileceğimiz, okuyabileceğimiz kendimize ait bir yer olmadığı için sınırlar gerilmekte sosyolojik ve psikolojik olarak gerginliğe neden olmakta. Herkesin bir sabrı var ama aylarca, yıllarca böylesi koşullarda yaşamak bir yere kadar" (mahpus mektubundan)

Hapishane idareleri mahpus nüfusunun kapasitenin üstünde olması, yapıların eski olması, kurumun yakında kapatılacak olması gibi gerekçelerle spor alanı, nitelikli bir kütüphane, mesleki ve sosyal becerilere yönelik kursların sağlanmayışını kolaylıkla meşrulaştırmaktadır İçinde kütüphanesi, spor alanı bulunan hapishanelerde ise bu alanlardan faydalanmanın önünde pek çok engel olduğu kadınlar tarafından çokça ifade edilmektedir. Hapishane idarelerinin ve genel olarak ceza infaz sisteminin genel yapısının hapishane yaşamı içinde kadınların sosyalleşmeleri ve hapishane sonrasında kendi hayatlarına yön verebilmekte kullanabilecekleri mesleki ve sosyal becerileri geliştirmeleri için farklı alanlar ve hizmetler sağlamayı sorumluluk olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Hapishanelerin bu yaklaşımla idare edilmesi kadınların hapishaneler içinde ikinci bir cezalandırma sistemine tabi tutulduğunu göstermektedir. Bu durumun yarattığı sonuçlar ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

c) Yüksek Güvenlik Rejimi ve Ağırlaştırılmış Müebbetler

"Tüm bu hapishane halinin bir de ağırlaştırılmış boyutu var... Ve ağırlaştırılmışın da ağırlaştırılmışı olarak kadın hali, kadın olarak maruz kalma hali var." (mahpus mektubundan)

"Sorun tek başına "kapatılmışlık" değil yalıtılmışlık-izolasyon sorunu. Fiziki açıdan hiçbir işkence yapılmamış olsa da bu tecrit olgusunun kendisi aslında bir işkence. İnsanı bürokratik bir mekanizma içinde bir nesne haline getirmeye, mimari yapının bir parçası yapmaya çalışıyorlar. Her şeyin günü saati olduğu dilekçelerle esir alınmış bir işleyişte bireyi ezmek ve güçsüz yalnız olduğunu düşündürmek amaç sistematik bir politika bu.(...) Yalıtılmışlık psikolojik etkilerde oluşturuluyor. Fiziksel sorunlar başında sese duyarlılık, duyma sorunu geliyor. Dışarıdan yalıtılmak ise temas kurulacak olanaklarda kısıtlanmasıyla şiddetli bir şekilde uygulanıyor." (mahpus mektubundan)

Türkiye’de “normal” kapalı hapisanelerin yanı sıra bir de yüksek güvenli hapisaneler (F Tipi) vardır. Kanunda söz konusu hapisaneler “iç ve dış güvenlik görevlilerine sahip, firara karşı teknik, mekanik, elektronik ve fiziki engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları sürekli kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hallerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasların geçerli olduğu sıkı güvenlik rejimine tabi hükümlülerin bir veya üç kişilik odalarda barındırıldıkları tesisler” şeklinde tanımlanmıştır.³⁸ Yasa maddesinde de belirtildiği gibi yüksek güvenli hapisanelerde tek ve üç kişi olarak kalınabilen hücreler bulunmaktadır. Buralarda koğu sisteminin var olduğu hapisanelerden farklı olarak daha küçük yaşam birimlerinde kapatılma söz konusudur. Ayrıca hücrelerde kalanlar bakımından diğer mahpuslarla iletişim olanağı da neredeyse kalmamıştır. Bu durum mahpusun sosyal ve fiziksel anlamda daha yoğun sınırlandırılmasını ve izolasyonu beraberinde getirmektedir.

Henüz yüksek güvenli kadın hapishanesi bulunmasa da Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 10. maddesi kadın hapishanelerinin de yüksek güvenli olarak inşa edilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca önemle belirtmek gerekir ki CGTİHK

38 CGTİHK 9. madde.

madde 10/2'deki “*Bu maksatla kurulmuş kurumların ihtiyacı karşılama bakımından yetersiz olması hâlinde, kadın hükümlülerin hapis cezaları diğer kurumların, erkek hükümlülerin kaldığı bölümlerle bağlantısı olmayan bölümlerinde infaz edilir.*” hükmüne dayalı olarak hâlihazırda yüksek güvenlikli hapisanede kalan kadınlar da bulunmaktadır.

Kadın hapisanesinde kalan hem hapisanede yaşadığı sorunlar hem de ailesinden epey uzakta olduğu için sevk isteyen bir kadın mahpus, dilekçesinin üçüncü tercihine yüksek güvenlikli bir hapisane yazdığını belirtmiştir; zira görevlilerce kendisine F tipinin kadın mahpus alımı yapmadığı dolayısıyla sevkinin buraya çıkması ihtimalinin düşük olduğu bilgisi verilmiştir. Sonuç olarak kadın 0-6 yaş arası çocuğuyla birlikte kalan bir kadın mahpus olmasına rağmen sevki F tipi yüksek güvenlikli hapisanelerden birine çıkmıştır. Dolayısıyla kadın da çocuğunu yanına alamamıştır.

Yüksek güvenlikli hapisanelerde tutulan ve/veya ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslara uygulanan infaz rejimi diğerlerinden keskin şekilde ayrılır.³⁹ Türkiye’de ağırlaştırılmış müebbet siyasi mahpuslar ömür boyu, adli mahpuslar ise yıllarca tekli hücrede tutulmaktadır. Adli mahpusların koşullu salıverilme hakkından yararlanması söz konusuysen siyasi mahpuslar bakımından bu mümkün değildir. Bunun yanında görüş hakkı bakımından da ayrışma vardır. Ağırlaştırılmış müebbetler dışındaki mahpuslar haftada bir defa alt soy, üst soy, kardeş, gelin, damat, kayınbirader, baldız, yenge, enişte, görümce, kayınvalide, kayınpeder, kayınvalidesinin annesi ve babası, kayınpederinin anne ve babası, eşinin başkasından olma çocuğu, büyükanne ve büyük babasının anne ve babaları, torun çocuğu, kardeş çocuğu, eşi, amcası, halası, dayısı, teyzesi ve bunların eşleri ile vasisi

39 Ayrıntılı bilgi için bakınız: İdil Aydınoglu, *Türkiye’de Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016.

ve kayyımıyla ve bunların yanı sıra aile bağları olmayan üç kişi ile görüş yapabilmektedirler. Ağırlaştırılmış müebbet mahpus ise sadece eşi, altsoy ve üstsoy, kardeşleri ve vasisi, belirlenen gün, saat ve koşullar içerisinde on beş günlük aralıklarla ve günde bir saati geçmemek üzere ziyaret edebilirler. Ayrıca diğer mahpuslar için ayda üç kez kapalı, bir kez açık görüş hakkı tanınmışken, ağırlaştırılmış müebbetler için ayda bir kez açık, bir kez kapalı görüş öngörülmüştür. Ziyaret hakkına yönelik önemli bir diğer sınırlama ise ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların görüşçülerini tek tek görebilmesidir. Hem annesi hem de babası ziyaretine gelmiş bir ağırlaştırılmış müebbet mahpus ikisini bir arada göremez. Önce biri sonra diğeri ile görüşebilir. Ziyaretin yanı sıra başka sınırlamalar da söz konusudur. Örneğin telefon hakkından da yine birinci dereceden akrabalarla sınırlı olmak üzere 15 günde bir yaralanabilmekte ve hapishane iş yurtlarında çalıştırılmamaktadır.

Hal böyleyken ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpus olma halinin cinsiyete bağlı olmaksızın tecrit kaynaklı birçok sorun yaratacağı açıktır.⁴⁰ Ancak gerek bu infaz rejimi, gerekse yüksek güvenlik rejiminin uygulandığı hapishanelerde kalma hali kadınlar bakımından daha farklı etkiler açığa çıkartabilmektedir.

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü bir kadın olmanın yarattığı olumsuz koşulları mahpuslar şöyle belirtmektedir:

"Türkiye genelinde toplamda 8-10 ağırlaştırılmış müebbet alan siyasi kadın tutsak var ve bunların hepsini aynı hapishanede toplamak her biri ayrı illerde kalan aileler için gidiş- geliş sorunu yaratır -ki mevcut haliyle de çok avantajlı mesafelerde değiliz- . Dolayısıyla sohbet hakkı kapsamında havalandırmada ya da farklı mekânlarda bir araya gelebileceğimiz kimse de olmu-

40 Ayrıntılı bilgi için bakınız: İdil Aydınoglu, *Türkiye'de Ağırlaştırılmış Müebbet Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016.

yor. Çünkü bizimle aynı cezai durumda olanlar dışında kimseyle temasımıza izin verilmiyor. Erkekler açısından hapisanelerin fiziki koşulları nispeten daha iyi çünkü onların kaldığı yerlerde üç hücrenin kapısının aynı havalandırmaya açılması durumu olduğundan üç kişinin havalandırma saatinde bir araya gelmesi mümkün olabiliyor." (ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü olan kadın mahpus mektubundan)

"Havalandırma saati sadece dört saat ve diğer saatlerin tümü bu daracık mekânda geçiyor. Ziyaretçiler olarak da bildiğiniz gibi sadece anne- baba, kardeşler, dedeler, nineler. Fakat ailelerimizde genelde uzak şehirlerde, yani tümüyle bir tecritlik söz konusu aslında. Diğer tutuklu - hükümlülere tanınan hiçbir haktan yararlanamıyorsunuz ve dış dünyayla tek bağlantın sadece mektuplar, ziyaretçinin gelirse annen baban kardeşin. Oysa sosyal bir varlığımız, üç kişilik arkadaş görüşüne ihtiyaç duyuyoruz ama arkadaşlarımızı göremiyoruz." (ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü olan kadın mahpus mektubundan)

Başka bir ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpus ise aşağıdaki satırlarda hapisane koşullarının psikolojik ve ekonomik durumunu nasıl etkilediğini aktarmaktadır:

"Hiçbir tutanağım yok iyi halli mahkûmum bütün etkinliklere bütün faaliyetlere yarışmalara katılmış bir insanım ve aynı zamanda çalışmayı seven bir insanım. Tekstile gidip geliyordum zamanım geçiyordu (daha önce bulunduğu hapisaneden bahsediyor) Cezam ağırlaştırılmış müebbet olduğu için kurum çalışmama izin vermedi. Şu anda çalışmıyorum psikolojim çok bozuldu. Otur otur zaman geçmiyor. Biz bu yılları oturarak geçiremeyiz. Bütün haklarımız elimizden alınmış. Hani deniyor ki mahkûmları topluma kazandırıyoruz. Bu şekilde mi? Bizim tek suçumuz, cezamız ağırlaştırılmış müebbet olduğu için hiçbir hak iddia edemiyoruz." (ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü olan kadın mahpus mektubundan)

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü kadınlar uzun yıllar, bazen ömür boyu tek başına yaşam sürdürmekte, görüş ve telefon hakkına yönelik getirilen kısıtlamalarla birlikte bu tek başınalık boyutlandırılmaktadır. Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü kadınlar her şeyden önce tek başına bir yaşam oluşturmak zorundadır. Bir başka deyişle kadınlar, mektup ve sınırlı telefon hakkı hariç, izole bir yaşam sürmek durumundadır. İnsanlar sosyal varlıklardır ve yaşamlarının her evresinde insan olmanın gereği olarak sosyalleşmeye ihtiyaç duyarlar. Ancak kadınların, toplumsal cinsiyete bağlı olarak, sosyalleşmesi zaten kısıtlanmakta, birçok kadın hapishane dışarısındaki hayatında kapatılmışlığı farklı boyutlarıyla yaşamaktadır. Haliyle kadınların sosyal bir varlık olarak hayatını sürdürmesi, bu konuda desteklenmesi önemlidir. Bu destek gerekliliği mahpuslar için daha önemlidir. Hapsedilmiş olan kadın açısından sosyalleşme olanakları geliştirilmelidir.

"Hücre koşulları her insan için bir işkencedir. Kadınlar için bu daha zordur. Tecrit içinde tecrittir. Sosyal aktiviteler neredeyse yok gibi. Kadın sosyal bir varlıktır bu anlamda daha zordur." (ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü olan kadın mahpus mektubundan)

Aynı mahpus başka bir mektubunda ise: *"Düşünün ki bir kuyunun en sessiz köşesindeyiz. Yukarıda bir yerlerde bir ışık görülüyor, dışındaki sesleri de duyuyoruz. O kuyunun etrafında gelip geçen hayatları sadece hislerimizle görebiliyoruz, bir süreden sonra zaman aktıkça dışarda gördüğümüz o eski yaşamımız sadece hayallerden ibaret olmaya başlıyor. Kuyunun dışındaki sesler de azalmaya başlarsa bir süre sonra hayallerde gittikçe silikleşir ve sadece kendi sesimizle ve aynadaki suretimizle konuşmaya başlarız."* demektedir ve sosyal olan yanlarının giderek asosyalleşmeye başladığını belirtmektedir.

Ağırlaştırılmış müebbet, mahpuslar açısından birçok insan hakkı ihlaline yol açan özel bir infaz rejimidir ve tamamen ortadan kal-

dırılmalıdır. Bu talep yüksek güvenli hapishane uygulaması için de geçerlidir. Bu gerçekleştirilene kadar tecridi ortadan kaldıracı düzenlemeler yapılmalı, görüş, telefon, sosyal aktivitelere katılım vb. haklar tüm mahpuslar açısından eşit olarak kullanılabilir.

Diğer kadın mahpuslar gibi ağırlaştırılmış müebbetler açısından da “infazda eşitlik ilkesinin” biçimsel şekilde uygulanmasına son verilmelidir. Hücrelerde kapatılmanın veya tek kişilik bir yaşam kurmanın yaratacağı olumsuz sonuçların daha fazla ve derin olduğu hesaba katılmalıdır.

Hapsedilmenin Etkileri / Sonuçları

a) Kapatılma

“Zamanı iyileştiren (çabuklaştıran) şeylerin başında geliyor bir uğraş bulmak, el işi yapmak, ucunu kaçırmayacağın bir tv programı seyretmek (dizi, sinema, vs.) kitap okumak, ders çalışmak, spor yapmak (en basiti kulaklığı takıp radyo ile birlikte bir iki saat volta atmak) ... Ve bunları dengeli bir biçimde harmanlamak. Eğer sadece birine yüklenirsen belirli bir süre geçince bıkkı ranzaya gömülmek kaçınılmaz oluyor... Bir de etkinliklere katılmak ve iş kollarında çalışmak var. Bunlar koşu ortamından uzaklaştırdığı için dakikaların tik-taklarını saymak zorunda kalmıyor insan. Koşu geldiğinde durulmuş olduğun için olaylara yaklaşımın farklı olabiliyor...” (mahpus mektubundan)

“Kadının toplumsallaşmadaki rolünü ve toplumsal karakterini göz önüne aldığımızda kendi başına kapatılmanın bile kadında yarattığı hal ciddi boyutlarda olmaktadır. Her şeyden önce bu gerçekliğin göz önünde bulundurulması özgün yasaların geliştirilmesi -tabi bu da kadınlar eliyle olmalıdır- gerekmektedir.” (mahpus mektubundan)

Kadınlar doğdukları günden itibaren erkeklerden çok daha fazla kontrol altında tutulurlar. Bu durum geleneksel toplumlarda daha yoğun olarak yaşanır. Kadından sürekli olarak “namusunu koruması” ve bu yüzden sosyal yaşamın içerisine erkekler kadar dahil olmaması, kendini kontrol etmesi ve kapatması beklenir. Bunun yapılmadığı koşullarda çevredeki erkekler devreye girer ve namusu koruma görevini üstlenerek kadını “özel” alana, eve, aile içerisine kapatır. Kadınların gece dışarı çıkması, hatta daha muhafazakâr ailelerde yanında bir aile büyüğü olmadan gündüz dışarı çıkması dahi hoş karşılanmayabilir ve seyahat etmeleri, gezi ya da eğitim amaçlı olarak şehir dışına ya da ülke dışına çıkmaları engellenebilir. Bu durum sadece mekânsal bir kapatılmayı ifade etmemektedir.

Kız çocuklarının ve kadınların hayatlarının gidişatını hatta davranışlarını, alışkanlıklarını tek başına belirlemesine, kendi seçimlerini yapmasına da çoğu zaman izin verilmez. Kadının belirleyen değil belirlenen olması beklenir. Tüm bu kontrol mekanizmaları uygulanırken sürekli gözetim altında tutma söz konusu olur. Özellikle ergenlik çağında ve ilk yetişkinlik dönemlerinde kız çocuklarının ve kadınların telefon konuşmalarından, arkadaş çevrelerine hemen her şeyleri gözetlenir ve kontrol edilmeye çalışılır. Kız çocukları ve kadınların kendilerine ait kararları olamadığı gibi kendilerine ait özel alanları da çoğu aile içerisinde yoktur. Hapsedilen kız çocukları ve kadınlar açısından bu durum daha yoğun olarak bu kez hapisane ortamında sürmektedir. İlkay Savcı, *Adını Kader Koyduk, Kadın Açık Cezaevi'nden Notlar* kitabında kadının eve kapatılması ile hapsedilme arasındaki benzerliğe şu şekilde dikkat çekmiştir: “*Cezaevinin kadınlara mahsus ve toplumun kadına atfettiği anlama göre düzenlenmiş ve “dışa kapalı” mekân olması ile kadının evde kapalı tutulması arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. (...) Daha tutuklanma, mahkeme aşamasında başlayan bu ev dışı süreç, ev dışında bir “eve” girilmesiyle sonlanmaktadır.*”⁴¹

41 İlkay Savcı, s. 32.

Savcı'nın da belirttiği gibi hapsedilme, kadının evde/özel alanda var olan kapatılmışlığını yeniden, daha derin şekilde üreten bir süreç özelliği göstermektedir.

"Burada denetim ve kontrol öyle düzenlenmiş ki bunu anlatmak güçtür. Kendin belirleme, yönlendirme şansın o kadar azdı ki bunu bir şeye karşı koyduğunda en bariz anlarsın. Bu kafanı kaldırsan başına bir şeyler inecek hissidir. Günlük olarak sana hep cezaevindesin unutma diyen olaylar olur. İstedğim zaman yasaklarım (sakıncalı kılıfıyla) istediğim zaman çıkarırım (bu doktor olur, kütüphane veya spor olur) istediğim zaman ve anda (gecenin bir yarısı bile olsa, giysi olarak uygun olmasan bile) basar odalarını ararım. Her şeyi döker saçar birbirine katarım. (...) Gerginliğin olmadığı günler öyle azdır ki, olmadığında şaşırırsın. Neyin hazırlığı bu sessizlik diye. Sessizlikten şüphe duyarsın. Burada bir sistem işler ve bu sistemin özü psikolojik ve yapılabirirse direk baskıdır, baskındır. Bana göre olmazsan (bu uyumlu olmazsan demektir) işlerin yürümez. (...) Yani kendi zamanını planlayıp yapabileceğin tek şey odanda yaptıklarınla sınırlıdır." (mahpus mektubundan)

Ataerkil sistem hapisane ortamında da hatta dışardakinden daha güçlü şekilde varlığını sürdürmektedir. Haliyle kapatılmanın etkileri uygulamalardan bağımsız olarak erkekler ve kadınlar bakımından farklıdır. Bir kişinin sosyalleşme alanının sınırlandırılması, özel alana hapsedilmesi, şiddete ve baskıya açık bir yaşam sürmesi travmatik bir tabloya işaret etmektedir. Hapishaneye girmesiyle birlikte bu kişinin yaşadığı kapatılmışlık hali derinleşir ve zaten yaşamakta olduğu travmaları arttırıcı rol oynar. Haliyle kapatılma kadınlar üzerindeki ataerkil baskıyı ve sorunları derinleştiren bir role bürünmektedir. Bir mahpus hapisaneninin başlı başına kapatılmışlığın adı olduğunu belirttiikten sonra şunları aktarıyor:

"Hiç abartısız bir insanın (hapishanede) duruşu kafesteki bir kuşun oradan çıkmak için durmadan çırpınmasına benzer. Bu ağır gerçeğin önemli nedeni psikolojiktir. Yani yakalanan insan suçlu"

ne olursa olsun kendini yenik hisseder, koşulları ebedi bir engel görür ve şartlara teslim olur. Tıkanıklık, yılgınlık ve zamanla mekânı değiştirememekten kaynaklı bıkkınlık zihinsel kaosa yol açar. Sınırlanmak, en küçük bir cezaevi çıkışında (hastane içinde, mahkeme için vs.) kelepçelenmek ve de sınırlılıklar bu yenik psikolojiyi daha da derinleştirir." (mahpus mektubundan)

Bir diğer mahpus ise kapatılmanın yarattığı hali şu şekilde aktarıyor:

"Dışarıda olup bitenlere sadece seyirci gibi bakıyor olmak zor. Bu tıpkı penceresi olan bir odaya kilitlenmeye benziyor; o pencereden bakıyorsun ve korkunç şeyler oluyor, bir kadın öldürülmek üzere, az sonra çocukların, yaşamın, tarihin üzerine bombalar yağacak. Bağırıyorsun ama yalıtılmışsın ve sesin ulaşmıyor. Camı pencereyi kırıp yetişmek istiyorsun olmuyor, çırpına çırpına yorgun düşüyorsun ve pencerenin önüne yığılıp kalıyorsun." (mahpus mektubundan)

Türkiye hapishanelerinde kadınların özgün durumları göz önüne alınarak bir infaz biçimi oluşturulmuş değildir. Kadınlar yasalarca suç sayılan fiillerin faili oldukları durumda erkek yetişkin mahpuslarla "eşit" şekilde hapsedilmektedir. Bu konuda tek istisna 0-6 yaş arasında çocukları olan kadınlardır. 0-6 yaş gurubu çocuğu olan kadınlar açısından ise sadece denetimli serbestlik uygulaması yönünden farklılık söz konusudur. Bu konuya "Çocuklu ve Hamileler" başlığında ayrıntılı yer verilmiştir. Ancak bu istisnai durum çeşitli gerekçelerle siyasi kadın mahpuslara uygulanmamaktadır. Çoğu zaman açık hapishaneye geçiş koşullarının oluşmaması gibi gerekçeler öne sürülerek siyasi kadın mahpuslar denetimli serbestlik hakkından mahrum bırakılmaktadır.

Türkiye'de kadınların özgün durumlarını göz önünde bulunduran ayrı bir infaz rejiminin öngörülmemiş olmasının yanı sıra, kapatılışlığın etkilerini azaltabilecek uygulamalar da çok yetersizdir. Kuşkusuz tüm mahpuslar açısından hapishanede olma hissini azaltabile-

cek, dışardaki ortam, doğa ve toplum ile olan bağları güçlendirecek, uygulamalar ve etkinlikler yadsınamaz bir önem taşımaktadır, ancak bu kadınlar açısından daha büyük bir ihtiyaçtır.

Bir mahpus revir günü her koğuşun, diğer koğuşlardaki mahpusları görmemesi için ayrı ayrı çıkartıldıklarını belirtiyor ve şunu söylüyor:

"Birbirimize birbirimizin yüzü yasak.(...) Rehabilitasyon programını kabul etmediğimizde devrimci tutsaklar olarak birbirimizin yüzü yasak. Bu koşullar kadın tutsaklara erkeklere oranla daha fazla etki yaratıyor." (mahpus mektubundan)

Bugün Türkiye hapishanelerinin kapalı olanlarının bazılarında toprağa dokunulabilecek alanlar bile yoktur. Mahpusların çıkabildikleri alanlar tamamen betonla kaplanmıştır. Kimi yerlerde bitki yetiştirmek dahi yasaktır. Birçok mahpus toprağa, hatta yeşil bir bitkiye dahi dokunamadıklarından, çıkan otların bile sökülebildiğinden şikâyet etmektedir. Bu durum kapatılma durumunun daha ağır etkileriyle hissedilmesine yol açmaktadır. Doğa ile mahpuslar arasındaki bağın zayıflaması, dışardaki dünya ile bağların zayıflamasının bir parçası olmaktadır.

"Mesela biz yıllardır hiç toprağa dokunamadık. Birçok cezaevinde spor alanlarında toprak saha var fakat biz kadınlar yıllardır bir yeşile bile dokunamadık, o yeşilin rengini unuttuk. Bu da kadının doğasına ters değil mi? (...) Yaşadıklarınla, duvarlarla, sistemle, yasalarla vb. mücadele yöntemin değişse de kadınlar olarak doğamıza aykırı mekânlar burası. Düşünsene yeşilin yasak olduğu bir yer, doğanın renklerini unutuyorsun. Bu ayın ortalarında 20. yılım dolacak cezaevinde ve sokakların rengini, doğanın kokusunu unutmaya başladım." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus başka bir mektubunda bu konuyu şöyle anlatıyor:

"Yine sürekli beton ortamayız. Aslında cezaevinin içinde birçok küçük toprak saha olduğu halde gardiyanların bahçe yeri olu-

yorlar. Biz hiçbirinden yararlanamıyoruz. İnsan toprağa basmaya ihtiyaç duyuyor."

Başka bir mahpus ise uyku muayenesi yapılabilmesi için sevk edildiği hastanede bir birimden diğerine giderken yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

"Akşam karanlıkta diğer bir binaya yürüyerek götürüldüm. Böyle bir atmosferi görmeyeli yıllar olmuştu. Bir tarafta trafik akıyor, ağaçların gölgeleri ışıklandırmalara yansıyor. Yanımdan geçen araçlardan ürküyorum. Yanımdaki güvenlik ve gardiyan reflekslerimi görüyorlar. Bir anda iki kedi görünce her şeyi unutup heyecanlanıyor, seviniyorum. Onlar da benimle gülüyorlar. Çünkü biliyorlar koşuşta havalandırmaya kuşlar için su ve yem koyduğumu...(mahpus mektubundan)

İnsanın sosyalleşmesi yaşamını sürdürmesi için zorunludur. Daha bir kız çocuğuyken sosyalleşme alanları zaten sınırlanan kadınlar açısından bu daha büyük bir ihtiyaçtır. Kapatılmayla birlikte ailesinden ve sosyal çevresinden kopan kadınlar için sınırlılıklar içerisinde de olsa sosyal aktiviteler geliştirilmelidir. Ancak birçok mahpus aktivitelerin yetersizliğinden şikâyet etmektedir.

Bir mahpus, şunları belirtiyor:

"(... Hapishanesinde) sosyal etkinlik denebilecek hiçbir şey yoktu. Bir spor sahası bile mevcut değildi." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus başka bir hapishaneye dair de benzer bir tablo çiziyor ve şunları belirtiyor:

"Bunun dışında bulunduğumuz alanda sosyal aktiviteler oldukça sınırlı. Ortak alanlar var ancak biri açık bir mekân kış ayları oldukça zorlayıcı oluyor- biri de kapalı bir mekân. Kapalı bir mekân küçük bir görüş kabini gibi bir yer. Pencere vs. yok. Spor sahası yok." (mahpus mektubundan)

Başlı başına kapatılmanın olumsuz sonuçlar doğurması gerçeği göz ardı edilmeksizin, yasalarca suç sayılan fiillerin faili olan kadınlar için hapsedilmenin alternatifleri tartışılmalı ve ivedilikle uygulamaya sokulmalıdır. Bu gerçekleştirilene kadar da kadın için farklı, cinsiyete duyarlı bir infaz rejimi oluşturulmalıdır. Kadınların kaldığı hapisaneler CTE merkez teşkilatı bünyesinde kurulacak olan kadın birimine (bu husus “İdari Yapı” başlığında en temel önerilerden biri olarak belirtilmiştir) doğrudan bağlı ve konusunda uzman kadınlardan oluşan birimlerce idare edilmelidir. Söz konusu özgün, uzmanlaşmış görevliler eliyle daha az otoriter idare şekilleri oluşturulmalıdır. Kadınlar günlük yaşamlarında, üniformalı güvenlik personeli yerine sosyal çalışmacı, psikolog, sağlık personeli gibi sivil görevlilerle muhatap olmalı, sorunlarını onlar aracılığıyla çözmelidir. Bunun sağlanması için mevzuata güvenlik personeli açısından sınırlamalar getirilebilir, sadece güvenlikle ilgili bir sorun olduğunda devreye girebileceği ve güvenlik sorunlarının neler olabileceği de açıkça belirtilebilir.

Kadınların kaldığı hapisanelerde sosyal hizmet anlayışı da kadın olma deneyimini temel alan bir anlayışla sürdürülmelidir. Bu bağlamda sosyal hizmet görevlisi ile mahpus arasında daha eşitlikçi bir ilişki kurularak, güçlendirmeye, aktifleştirmeye, özgüven arttırmaya odaklı bir çalışma yapılmalıdır.

Kadınların hapsedilme sonucu ayrılmak zorunda kaldıkları ortamları ile bağlarını güçlendirici uygulamalar geliştirilmelidir. Örneğin aileler ve arkadaşlarla olan bağları güçlendirmek için görüşlere ilişkin sınırlandırmalar yeniden değerlendirilebilir ve kaldırılabilir. Tüm görüşler açık olabilir ve mahpusların bir gününü sevdikleriyle rahat bir ortamda geçirmesi güvence altına alınabilir. Kapalı hapisanelerde kalan kadın mahpusların da zaman zaman dışarıya çıkarak ailelerini, arkadaşlarını ziyaret etmeleri ve bireysel olarak ya da topluca dışarıdaki çeşitli kültürel, sosyal aktivitelere katılmaları sağlanabilir.

Bu konuda sivil toplum kuruluşlarıyla ve hapishanelerin bulunduğu yerdeki belediyelerle işbirliğine gidilebilir.

Hapishaneler kadınların kapatılma hissini en az düzeyde yaşayacağı şekilde dizayn edilmelidir. Tamamen betondan yapılmış, toprakla temasın olmadığı yapıdan vazgeçilmelidir. Hapishanelerin içerisinde ya da yakınında toplu ya da bireysel olarak yararlanılabilecek ve doğayla iç içe olunabilecek, yeterli genişlikte ağaçlık alanlar, parklar, bahçeler oluşturulmalı, isteyen kadınların bu alanlarda bitki yetiştirmesine olanak tanınmalıdır. Aynı şekilde mahpusların koğuş içerisinde saksıda bitki yetiştirmesine ilişkin yasak kaldırılmalıdır. Sosyalleşme ve kültürel, sanatsal, sportif birikim ve yetenekleri geliştirme açısından tüm mahpusların katılımına açık, yeterli etkinlikler, atölyeler düzenlenmesi için olanaklar geliştirilmelidir. Bu konuda eğilimler göz önünde bulundurulmalı, etkinliklerin içerik, zaman ve tarzına kadınlar karar verebilmelidir.

b) İzleme - Gözetim

Hapishaneler kapatılmanın yanı sıra mahpusların sürekli olarak gözetim ve kontrol altında tutulmasının amaçlandığı yerlerdir. “Güvenlik” kaygısının her şeyin üstünde tutulmasıyla birlikte diğer mahpus grupları gibi kadınlar da gözetim ve kontrol altında tutulmaya çalışılırlar. Bu takip ve kontrol sisteminin kendini açık şekilde gösterdiği uygulamalardan biri de mahpusların yakınlarıyla yaptıkları telefon görüşmelerinin dinlenmesidir. Tüzükte “*Kınama cezası dışında disiplin cezası almamış hükümlü ve tutukluların, idarenin kontrolünde bulunan ve kurumun uygun yerlerine yerleştirilen telefonlardan yararlandırılacağı*” belirtilmiştir.

Telefon görüşme hakkı zaten 10 dakika gibi kısa bir süreyle sınırlıdır ve mahpuslar eşi, alt soy ve üst soyu, kardeşi, amcası, halası,

teyzesi, dayısı, kayınbabası, kayınvalidesi, kardeşinin çocukları, kayınbiraderi, baldızı, görümcesi, eltisi, gelini veya damadından birisi ile haftada bir defa görüşebilmektedir Mahpuslar zaten sınırlı olan bu hakkını kullanırken bir de dinlenmektedir. Aynı şekilde mektup, faks ve telgrafların mektup okuma komisyonu bulunan kurumlarda bu komisyon, olmayanlarda kurumun en üst amirince denetleneceği Tüzük'ün 91. maddesinde belirtilmiştir. Bu konuda tek istisna avukatlar ve resmi kurumlarla yapılan yazışmalardır. Ancak bu durumun ihlal edildiği örneklerle de karşılaşmaktadır. Zaten bu şekilde kısıtlanmış olan haberleşme hakkı kullanılırken, ring aracında hastaneye ya da mahkemeye götürülürken, mektup yazarken kadınlar idare tarafından sürekli izlenmektedir. "Güvenlik algısından" ileri geldiği belirtilen bu sürekli gözetim hali kadınlar açısından yetişkin erkek mahpus gruplarına göre daha büyük bir korku/sindirilmişlik kaynağı olmaktadır. Biçilen toplumsal roller gereği, otorite karşısında edilgenleşmeye meyilli olması beklenen kadınların hapisane ortamında sürekli izlenmesi ciddi ve sürekli bir baskı unsuru niteliğine bürünebilmektedir. Bu konuda bize yazıp yazmama konusunda uzun süre kararsız kaldığını belirten mahpus şunları belirtmiştir:

"Aslında size anlatmak istediğim o kadar çok şey var ki fakat mektupla olmuyor. Sonuçta tüm mektuplarımız okuma komisyonundan geçiyor." (mahpus mektubundan)

"Sevgili... .. Tarihinde sana gönderdiğim mektubun çoktan ulaşmış olduğunu düşünürken mektubun düşünce özgürlüğü ile ilgili yazdığım kısımdaki birkaç cümle sakıncalı bulunmuş :) Disiplin Kurulu mektuba yok et kararı vermiş. Bugün İnfaz Hakimliği'ne itirazda bulundum. Kararın kalkacağını düşünüyorum, kalkmazsa sonrasında Ağır Ceza'ya itirazda bulunacağım. Mektubum yok et kararı kalktığında mektup sana ulaşacak. Kararın kaldırılacağına inanıyorum. İnan bazı durumlar hayal gücü sınırlarımı aşıyor artık. O mektupta sana son gelişmeleri detaylı anlatmıştım, sana ulaşacağını umuyorum..." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus ise el konulan mektuplardan dolayı kendisini ifade edemediğini şöyle açıklar:

"Yazdığım ve el konulan belimi doğrultamayınca yazmak işkenceye döndü. İşin aslı yazmak istediğim çok şey var fakat bildiğiniz üzere elinize ulaşmayabilir. Dağ gibi birikiyor ama neyse... Direkt iletişime geçme olanağım olsaydı keşke sizinle..." (mahpus mektubundan)

"(Adli mahpuslar) İdarenin denetiminden geçen mektuplarda hak ihlallerini yazıp idareyle karşı karşıya gelmek ya da ceza almak gibi kaygılar taşırlar." (mahpus mektubundan)

Kadınların hapishane idaresince sürekli izlenebilir olması kadınların özel yaşamın gizliliği hakkını da zaman zaman ihlal etmektedir. Bugün Türkiye hapishanelerinde kadının eşiyile ya da ailesinden biriyle telefonda görüşmesi durumunda kendini rahat hissetmesi, özgürce paylaşımında bulunabilmesi mümkün değildir. Özel yaşamın gizliliği hakkı ile hapishane idarelerinin güvenlik hassasiyeti karşı karşıya geldiğinde haklar ve özgürlükler lehine hareket etmesini sağlayacak, keyfiyeti engelleyici düzenlemeler yapılmalıdır. İdare özel yaşamın gizliliği hakkını ihlal etmeden güvenliği sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük yasalarda açık bir biçimde düzenlenmelidir.

c) Denetim - Yaptırım

"Denetim- disiplin mekanizmasının en çıplak hali hapishanelerde uygulanır. Mutlak itaat istenir: Kaç elbisen olacağına, hangi yayınları takip edeceğine, hangi kitabı okuyacağına, hangi TV kanalını takip edebileceğin tamamen yasa ve yönetmeliklerle belirlenir.(...) Yine defalarca aranıp didik didik edildikten sonra içeri alınan eşyaların tekrar tekrar aranması kilit altında tutukluyorken günde en az iki defa sayım yapılması odalara giriş çıkışı sırasında arama adı altında tacize va-

ran uygulamalar, bir kalem kâğıt iç bile günlerce uğraşırın."
(mahpus mektubundan)

Sosyal bir varlık olan insanın kendi hayatını planlayabilmesi, kararlarını alabilmesi çok önemlidir. Buna izin verilmeyen, belirleyen değil belirlenen olması beklenen kadınlar açısından hapisane içerisindeki yaşamlarını olabildiğince kendilerinin düzenlemeleri, planlamaları, yaşama ve ortama ilişkin kararlara katılmaları daha olumlu etkiler doğuracaktır. Ancak Türkiye'deki kadın mahpusların hayatlarının kontrolü de tamamen idarelerin elindedir. Uyku ve yemek düzeni, sosyal etkinlik yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa ne tür bir etkinlik olacağı, kadınların yararlanacağı kurs ve atölyelerin neler olacağı, çalışma tarzı, kontenjanı, hapisanede çiçek yetiştirilip yetiştirilmeyeceği gibi birçok mesele kadınların fikri ve yönelimleri göz önünde bulundurulmaksızın mevzuatta belirlenmiştir ya da idarece organize edilmektedir.

"Yine burada çiçek yetiştirmek de yasak. Oysa her koşušta kadınların ellerini yeşilinde gezdirebilecekleri bir saksı çiçek de olmalı fakat o da yasak. Yasakların bol olduğu bir mekân burası anlayacağıın." (mahpus mektubundan)

Mahpuslar kendilerinin planlayabileceği herhangi bir zamanlarının olmadığını sıklıkla belirtmektedirler. Mektuplarda da bu kontrol altına alma mekanizmasının nasıl işlediği görülmektedir.

"(...) Kurs vb. de, idarenin belirlediği kurslar dışında taleplerimiz kabul edilmiyor. Bizler de bağlama kursu dışında herhangi bir kursa çıkmıyoruz. Gitar- tiyatro kursları talebimiz oldu ama öğretmen yok denilerek reddedildi. Bizim- siyasi kadın tutsaklar- kendi içimizde oluşturduğumuz bir müzik bir de tiyatro grubumuz var. Ancak provalar için uygun koşullar yok." (mahpus mektubundan)

"Mesela sistemin belirlediği işlerde çalışma zorunluğu vardır. Yine kendi istem ve yetenekleri doğrultusunda değil sistemin

uygun gördüğü kurslara katılma zorunluluğu var. Çünkü kurslara düzenli katılan mahkumlara ailesiyle daha fazla telefon görüşmesi yapma, ziyaret yapma ödülü verilir." (mahpus mektubundan)

Diğer bir mahpus da "Tutukluların hiçbir hakkı yok, sadece kurallar anlayışı ile yaklaşmaktadırlar." diye belirtmekte ve "12 Eylül döneminden kalan askeri sayım, insanları ip gibi dizme" olarak tanımladığı sayım uygulamalarını eleştirmektedir.

"Giysilerimizin renklerine, sayısına bile sınırlamaların olduğu mekânlardayız. (...) İp almak, el işi yapmak için kumaş almak kantinden mümkün değil, aile temin edince de içeri alınmıyor. Defter ve kalemlerin şekline idare karar veriyor." (mahpus mektubundan)

Başka bir hapisshanedeki kadın ise her sabah 8'de sayım yapıldığını, ardından uyduğunu ve 12'de yemek yediğini anlatıyor. Tüm bu sıkı denetim ve kontrol mekanizmasının bir parçası olarak yine "güvenlik ve ıslah etme gerekçesiyle" uygulanan "disiplin cezası" uygulamaları kapatılma halini derinleştirmektedir. Disiplin cezası alma ihtimali ciddi bir korku ve kaygı kaynağıdır, adeta bir tehdit olarak kullanılabilir. Kimi zaman kadın mahpuslar disiplin cezasının kadınları edilgen kılmanın bir parçası olarak kullanıldığını ifade etmektedir.

"Teslim olunan şey biat kültürüdür. Buna göre olmayanlar sürülürler, sicillerine onlarca disiplin suçu işlenir, her açıdan yıldırma ve dayatmanın içinde bulurlar kendilerini(...) Düşününün bir şeye tavır koyduğunuz için ailenize yakın cezaevinde alıştığınız arkadaşlarınızdan ve de hiç talebiniz olmadığı halde hiçbir fikriniz olmayan bir başka cezaevinde bulabilirsiniz kendinizi. Kalem diliyle anlatamayacağım bir de mavi odalar gerçeği var ki anlatılamaz. Oralarda insanlara yaşatılanlar..." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus diğer mektubunda “mavi odaları” şöyle anlatmaktadır:

“Nasıl bir korkutucu yerdir ki kim bir şeye karşı dursa oraya atılıyor, klima falan yok. Hele de yazın dört tarafı süngerli ve insanları arkadan kelepçeli oraya atıyorlar. Ve ne zaman mazgala açılırsa mahpuslar mazgala yapıyor. “Ölüyoruz, nefes alamıyoruz” diye yalvarıyorlar. Oraya konulan ya ağlama nöbetine giriyor ya kendini kaybedip var gücüyle kapılara vuruyor, bağılıyor, “beni buradan çıkarın” diye. O zulüm odaları bu blokta olduğundan bu çığlıkları o kadar çok duyuyor, etkileniyoruz ki anlatamam.”

Disiplin cezası almış bir mahpus yaşayacaklarını şöyle paylaşıyor:

“Üç gün (burada 3 günlük hücre cezasından bahsediliyor), 6 ay da disiplin. 6 ay disiplin demek yani 6 ayda iyi halini tekrar kazanmak. Bu 6 ay süre içinde kesinlikle kurumda hiçbir işte çalışamazsın, artı faaliyetlere katılamazsın.” (mahpus mektubundan)

“Bireyi kapatmakla sindirmek yetmiyor, cezaevinde de her şeye bir ceza getirerek insanlar robotlaştırılmak her türlü uygulamaya tabi kılınmak isteniyor. Özellikle adli kadınlar ceza almamak için köle gibi çalıştırılıyorlar, itiraz etmekten bile korkuyorlar.” (mahpus mektubundan)

Kadın mahpusların yaşamın ve mekânın düzenlenmesine ilişkin verilen kararlara katılımları, bireysel ya da toplu olarak günlerini planlamaları için gereken ortam ve olanaklar sağlanmalıdır. Sayım yapılması, üst ve eşyaların aranması gibi kontrol hissini arttıran uygulamalar olabildiğince istisnai durumlarda uygulanmalı ya da alternatifler üretilmeli ve disiplin cezaları olabildiğince istisnai durumlarda uygulanmalıdır.

Eril Şiddet

"Misal 8 yaşında şiddeti tattım hayatımda. Sayısını hatırlamadığım tecavüzler yaşadım. Kadın satıcılarının eline düştüm. Bazen düşünüyorum da hayatımda hiç güzel bir şey olmamış." (mahpus mektubundan)

6284 Sayılı Kanun'da şiddet, *"kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik acıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış"* olarak tanımlanmıştır.

Aynı kanunda kadına yönelik şiddet ise, *"kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanun'da şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış"* olarak tanımlanmıştır. Şiddet genellikle fiziksel şiddet şeklinde algılansa da şiddetin fiziksel, ekonomik, sözel, psikolojik, cinsel şiddet olmak üzere çeşitli türleri vardır.

Kadın hareketlerinin mücadelesi ve dayanışması sonucunda çeşitli ilerlemeler, yasal düzenlemeler sağlanmış olsa da gerek dünyada gerekse Türkiye'de eril şiddet hâlâ çok yaygındır. Bu konuda kesin rakamlara ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, ulaşılabilen rakamlar şiddet oranlarının bir hayli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. "Her 3 kadından 1'i evde kocasının ya da sevgilisinin fiziksel şiddetine maruz kalıyor. Kadına yönelik şiddet bütün dünyada en yaygın insan hakkı ihlalleri arasında."⁴² Türkiye'de ise sadece Bianet tarafından gazete haberlerinin derlenmesiyle elde edilmiş sayısal verilere

42 <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/makaleler/8-mor-cati-kadin-siginagivakfi/1-siddet-nedir> [Erişim Tarihi: 09.12.2018].

göre: “erkekler, 2018’in ilk on ayında en az 203 kadın ve 12 çocuğu öldürmüş; 54 kadına tecavüz etmiş; 169 kadını taciz etmiş; 468 kadına zorla seks işçiliği yaptırmış; 306 kız çocuğuna cinsel istismarda bulunmuş ve 341 kadını yaralamışlardır.”⁴³ Bu tablodan anlaşıldığı gibi Türkiye’de erkek şiddeti vakaları oldukça yaygındır. Kadınlar tarafından tanımlanamayan şiddet vakalarının rakamları da hesaba katıldığında her kadının erkek şiddetine maruz kalma tehlikesiyle yaşadığı söylenebilir.

Mor Güvercin Projesi kapsamında kadın mahpuslara yaşamları boyunca bir suçun mağduru olup olmadıkları sorulduğunda 149 katılımcının %46.8’i “evet” cevabını vermiştir. Hayatında en az bir kere erkek şiddetiyle karşılaşmış ya da karşılaşma tehlikesi olan kadınların bir de mahpus olma hali söz konusudur.⁴⁴ Yani kadın mahpuslar hapisaneye girmeden önce yaşadıkları şiddet kaynaklı çeşitli travmalarla birlikte kapatılmaktadır. Bir kısmı ise hapsedilmeden önce karşılaştıkları erkek şiddetiyle bağlantılı olarak yasalarca suç sayılan fiilleri işlemişlerdir.

Suruç, yasalarca suç sayılan fiilleri işleyen kadınların yaşamlarında, istismarcı ailelerin ve şiddete dayalı ilişkilerin ortak konular olduğunu belirttikten sonra şöyle devam ediyor: “Gerek nicel çalışma kapsamında cezaevindeki kadınlar, gerekse nitel çalışma kapsamında tahliye olmuş eski hükümlü kadınlar ile yapılan görüşmeler, kadınların yaşamlarında şiddetin yaşandığını ortaya koymuştur. Dahası, bu kadınlar yaşadıkları şiddeti en yakınlarından gördüklerini ifade etmişlerdir.”⁴⁵

Çalışmanın bu kısmında belirtilenler, her kadın gibi, kadın mahpus-

43 <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/202670-erkekler-ekim-de-20-kadin-oldurdu> [Erişim Tarihi: 09.12.2018].

44 *Mor Güvercin Projesi Sonuç Kitabı*, s. 27.

45 Sema Suruç, s. 11.

ların da hapishane öncesi yaşamında şiddete maruz kalmış olabileceklerini açıkça göstermektedir. Bu durumda kadın mahpusların da 6284 Sayılı Kanun'un sağladığı desteklerden yararlanması en doğal hakkıdır. 6284 Sayılı Kanun ile kurulan Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) görevleri arasında şiddete uğramış kalmış kadınlara psiko-sosyal destekler bulunmaktadır.⁴⁶ Mektuplaştığımız kadınlardan da bildiğimiz üzere hapishanelerde şiddete uğrayan kadınları güçlendirmeye yönelik herhangi bir çalışma yapılmamaktadır. Kadın mahpusların da sosyal destek hakkından faydalanabilmesi için hapishane personeline toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilmeli ve kadınların güçlenmesini sağlayacak özel programlar yürütülmelidir. Bu çalışmalar yapılırken, alanda çalışan hak temelli kadın örgütlerinin de bilgi ve deneyiminden faydalanılmalı ancak sosyal devlet olmanın gereği, bu hizmetler öncelikle devlet tarafından sunulmalıdır.

Şiddet öyküleriyle ve buna bağlı travmalarla birlikte hapsedilen kadınlar hapishanelerde de şiddete maruz kalabilmektedir. Birleşmiş Milletler de *Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*'nda yasa uygulayıcıların taciz ve istismarlarına dikkat çekmektedir: “Çoğu ülkede kadınlar, cezaevleri de dahil olmak üzere, yasa uygulayıcıların cinsel istismarına ve tacizlerine maruz kalırlar. Bu tür bir kötü muamele küçük düşürmeden tecavüze kadar çeşitlenebilir.”⁴⁷ Türkiye hapishanelerinde de bir yandan dışarıda erkek şiddetiyle karşılaşmış kadınların güçlendirilmesi ve desteklenmesi çalışmalarını yürütülmesi gerekirken diğer yandan da hapishanelerde eril şiddetle karşılaşmalarına karşı tedbirler alınmalıdır.

46 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik (17.03.2016 tarihli 29656 Sayılı Resmi Gazete) madde 4/1-d.

47 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 14.

a) Şiddet Vakalarını Tespitteki Zorluk

Eril şiddete karşı mücadelede vakaların tespiti vazgeçilemez bir önem taşımaktadır, zira tespit edilemeyen, açığa çıkartılmayan bir olguya karşı mücadele de edilemez. Türkiye hapishanelerinde özellikle adli mahpuslar açısından bu tespiti yapmak bir hayli zor olmaktadır. Bu konuda karşımıza aşamalı bir tablo çıkmaktadır.

Ataerkil bakış açısının bir sonucu olarak, medya gibi çeşitli araçlar vasıtasıyla şiddet tanımı toplumsal olarak daraltılmaya çalışılmakta, sadece fiziksel şiddetin görünüm biçimi olan “dayak” ve cinsel şiddetin bir görünüm biçimi olan “cinsel saldırı” fiillerine indirgenmektedir. Bu sebeple bazı kadınlar maruz kaldığı tutumu şiddet olarak nitelendirmemektedir. Mahpus olmanın burada yarattığı farklılık ise, şiddetin hapishanedeki görünüm biçimlerinin güvenlik uygulamalarının bir parçası olarak yorumlanmasıdır. Bu konuda verilebilecek bir örnek Çağdaş Hukukçular Derneği Kadın Komisyonu'nun hapishane ziyaretleri sırasında yaptığı anket çalışmasında yaşanmıştır. Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi'nde kalan adli mahpuslara da çeşitli sorular sorulmuştur.

Kadınlardan biri şiddet görüp görmediği sorusuna “Hayır!” cevabını vermiştir. Aynı kadına başka bir bölümde çıplak aramaya maruz kalıp kalmadığı sorulmuş ve kadın, çıplak aramaya maruz kaldığını beyan etmiş ve bunu bir şiddet olarak görmediğini, genel bir uygulama olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Aynı şekilde infaz koruma memurları ya da jandarma görevlileri tarafından aşağılama ve hakarete maruz kalıp kalmadığı sorusunu da “Evet” diyerek yanıtlamıştır.⁴⁸

Diğer aşamada ise kadınlar yaşadığı şiddetin farkına varabilmekte ancak bu noktada kendini suçlamakta, bir başka deyişle yaşadığı olum-

48 Çağdaş Hukukçular Derneği Kadın Komisyonu'nun 2014 Mart ayında gerçekleştirdiği Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi ziyaretinden.

suzluğu “hak ettiğini” düşünmektedir. Bu tutum adli mahpuslarca daha çok benimsenmektedir. Hâlihazırda yasalarca suç sayılan fiilleri işledikleri gerekçesiyle yargılanmakta ya da yargılanmış olan kişiler oldukları için, kendilerini suçlama eğilimleri daha güçlü olabilmektedir. Yaşanan şiddet vakalarının ortaya çıkartılabilmesi için kadınların şiddete karşı güçlendirilmesi en önemli gerekliliktir. Hemen her kadının, haliyle hemen her mahpus kadının hayatında en az bir kere şiddet görmüş olabileceği ceza infaz süreçlerinde hesaba katılmalıdır. Kadın mahpusların güçlendirilmeleri için hak temelli çalışan kadın örgütlerinin işbirliğiyle, şiddetin tanımı, türleri, kaynakları açısından bilinçlendirici atölyeler gerçekleştirilebilir. Bu atölyelerde karşılaşılmış örnekler üzerinden gidilerek tartışmalar yapılabilir ve yararlanılabilecek bir takım yazılı, görsel kaynaklar da sunulabilir.

b) Şiddet Vakaları

Yukarıda belirtilen sebepler doğrultusunda, kesin verilerle tespit etmek zor olsa da eril şiddetin, gerek gözaltı aşamasında gerekse de hapisanede yaygın olduğu söylenebilir. Ailelerinden ve sosyal çevrelerinden kopartılıp idareyle ve diğer mahpuslarla baş başa kalan kadınlar hapisane ortamında şiddete daha açık bir haldedirler.

Mahpusların paylaşımlarından elde ettiğimiz bilgilere göre en çok görülen şiddet biçimleri sözel ve psikolojiktir. Verilen örnekler üzerinden gitmek gerekirse, bir kadın mahpus, mahpusların sayım sırasında rencide edildiğinden, mahpuslara bağırıldığından, saatlerce sayım duyurusu yapıldığı halde sayıma gelmediğinden bahsediyor.

Başka bir mahpus ise, sağlık hakkına erişim sırasında ring aracıyla gidip gelirken, özellikle adli kadınların, yol boyunca askerlerin kendi aralarındaki küfürlü konuşmalarına, sözlü tacizlerine maruz kaldıklarını belirtiyor.

Aynı mahpus ek olarak şunları paylaşıyor:

"Nakil işlemleri sırasında 30 saatlik bir yolculuk yapıyorsun ve yemek, lavabo, sigara gibi ihtiyaçlar oluyor ama zaten yolculuk koşulları oldukça kötüdür. Molalarda bilhassa rahatsızlık vermek için lavaboya gidip gitmeyeceğin sorulmaz. Şu şekilde gelişir: Kapının önüne gelen komutan askere hitaben ve senin de duyabileceğin biçimde "Oğlum bayana bir sor, çişe gidecek mi?" diye seslenir. Amaç taciz etmektir. Utanman ve sinmen beklenir." (mahpus mektubundan)

Mektuplarında bir mahpus, infaz koruma memurlarının en ufak bir olayda mahpusları azarladığını belirtirken, başka bir mahpus ise özellikle adli mahpuslara karşı onur kırıcı davranışların sıklıkla sergilendiğini ifade ediyor.

"Açıkçası adlilere çok daha kötü davranıyorlar. Sürekli azar, hakaret, rencide edici konuşmalar oluyor. Şöyle bir algı var: 'Nasıl olsa onlar için kimse bir şey yapmıyor, onları soran yok. Kötü davranılsa da itiraz edemiyorlar.' vb. Böyle olunca da daha olumsuz bir durum çıkıyor ortaya.(..) Açıkçası ben iki üç kez karşılaştım. Her seferinde kadın jandarma adli kadınlara durmadan bağıırıp çağırdı, azarladı. Bir insan olarak bakmıyorlar ki. Geçen gün gördük iki kadını soyup soğana çevirdiler adeta. Kapının öbür tarafında kadın jandarma durmadan bağıırıyor. Elbiseleri de tek parmaklarıyla taşıyordu personel, pis bir şeymiş gibi. Çok aşağılayıcı bir durumdu. Kadınlar da seslerini çıkartmıyorlardı maalesef." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus ise daha vahim bir durumu dile getiriyor:

"Kadın arkadaşlarımıza zorla gebelik testi yaptırmaya, arkadaşlarımız bunu kabul etmedikleri zaman da ilaç yazmayarak onların tedavi olmalarını engellemeye çalışıyorlar." (mahpus mektubundan)

Alıntılan mahpusun beyanları medyaya da yansımıştır. Konuyla ilgili çıkan haberlerde “Hapishanede var olan hak ihlallerinden birisi de regl olan mahpusların revirdeki doktor tarafından ‘gebelik testine’ zorlanması. Gebelik testini kabul etmeyenlere ilaç tedavisi de yapılmıyor. Ayrıca aynı koşu altında bulunan iki kadın mahpusa doktor tarafından zorla vajinal yolla alınan fitil verildi ve hapishane yönetimi bilgisi olduğu halde hiçbir şey yapmadığı” belirtilmiştir.⁴⁹

Başka bir mahpus ise, 15 yıllık hapishane yaşamında adli mahpusların yaşadığı sorunları anlatırken, birçok cezaevinde sözel ve fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtiyor.

"Aramalarda erkeklerin de bulunduğu esnada dolabımız en ince ayrıntısına kadar aranmakta. İç çamaşırlarımız erkeklerin önünde aranıyor." (mahpus mektubundan)

Hapishanede kaldığı süreçteki deneyimlerini aktaran bir mahpus şöyle diyor:

"En ufak bir itiraz personele sesini yükseltmek mahkûmu alıp hücreye getirmeye yetiyordu. (...) Her tarafı kameralarla donatılmış cezaevinde sadece hücre olarak kullanılan ve içinde yedi hücre olan koşunun kameraları sökülüyordu ve oraya getirilenler kamerasız ortamda dövülüyordu." (mahpus mektubundan)

Her şeyden evvel, şiddeti önleyici tedbirler geliştirmek önemlidir. Kadın mahpuslar için güçlendirme atölyeleri ve idareciler ile personel için de toplumsal cinsiyet, şiddet gibi konularda, bilinçlendirici çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar açısından yine kadın örgütlerinin, STÖ'lerin desteğini almak ve atölyeleri gerekli kaynağı oluşturarak düzenli ve sık aralıklarla yapmak önemlidir. Bu çalışmaların bazılarında kadın mahpuslar ile kadın hapishane personeli bir araya

49 <https://hapistekadin.wordpress.com/2015/12/18/van-hapishanesinde-kadınlar-zorla-gebelik-testi-yaptırılıyor/> [Erişim Tarihi: 10.12.2018].

getirilmeli ve kadın dayanışmasını güçlendirici paylaşımlar teşvik edilmelidir.

Eril şiddetin yaşanması durumunda, kadınların bu şiddeti teşhir edebilmesi ve ardından hukuki yollara başvurarak mücadele edebilmeleri de önemlidir. Bu çerçevede kadınların başlarına gelen vakaları taşıyabileceği, şikâyetlerini sunabilecekleri etkili mekanizmalar oluşturulmalı, bu süreçte de gizlilik esas olmalıdır. En hızlı şekilde failer hakkında soruşturma başlatılmalı ve soruşturma sürecinde “kadın beyanı esastır, aksini ispat yükü erkeğe aittir” ilkesi çerçevesinde hareket edilmelidir.

Şikâyetçilerin herhangi bir yaptırım ya da izolasyon yaşamayacağına yasalarca garanti edilmesi gerekmektedir. 6284 Sayılı Kanun’un hapisanelerde de etkin olarak uygulanabilmesi sağlanmalıdır. Kanunda şiddeti ispat etme yükümlülüğü olmadığı, ayrıca kadının değil şiddet uygulayanın uzaklaştırıldığı unutulmamalı ve bu çerçevede hareket edilmelidir.

c) Aramalar

“Cezaevine girişte bizi araçtan indirdikten sonra, tek tek arama noktasına almak istediler. Biz, tek aranmak istemediğimiz söyledik. Bunun üzerine tekrar ring aracına bindirdiler. Sonra, tekrar tek tek indirmeye başladılar. Arama noktasına giren arkadaşlarımızın karşı koyuş ve haykırışlarını duyuyorduk. Aslında, biz normal bir aramayı tabii ki kabul ediyorduk. Ama bize dayatılan, onur kırıcı ve taciz içeren bir aramaydı. Altı yedi kadın gardiyan gülererek, “Girişe hazır mısınız?” diyerek kıyafetlerimizi zorla çıkarmaya başladılar. Birçoğumuzun kıyafetleri yırtıldı. Saçlarımız çekildi, yere yatırıldık. Pantolonlarımız ve iç çamaşlıklarımız zorla çıkarıldı. Bu arada fark ettik ki içeride hepimizin sağlık dosyalarına bakmışlar ve özellikle rahatsız olduğumuz

muz vücut bölgelerimizden bize zarar vermeyi amaçlamışlardı. Örneğin, rahim hastalığı olanların rahim bölgelerine, böbrek hastalığı olanların böbrek bölgesine, migreni olanların başına vuruyorlardı. Sonunda hepimiz çınlıçıplak kaldık. Kadın gardiyanlar bizi o şekilde bırakıp kapıyı da açık bırakmak suretiyle dışarı çıktılar. Ve aralık olan kapıdan askerlerin bize baktıklarını gördük. Bu durum hepimizi korkunç bir biçimde rahatsız etti. Yaşadığımız cinsel taciz, hepimizi çok etkiledi.”⁵⁰

Tespit edilen şiddet vakaları içinde arama uygulamalarının şiddete dönüşmesi belirgin bir yer tutmaktadır. Arama uygulamaları yasalarda düzenlenmiş ve kâğıt üzerinde olsa da insan onuruna saygının esas alınması anlayışı benimsenmiştir. Ne yazık ki mahpus anlatımlarında belirtildiği gibi aramalarda insan onuruna saygı ilkesi gözetilmemektedir. İlgili yasal düzenlemelerde “*Kurumlarda, odalar ve eklentilerinde, hükümlülerin üst ve eşyasında habersiz olarak her zaman arama yapılabileceği*”⁵¹ ayrıca “*hükümlülerin, odalarından çıkışı ve dönüşlerinde ayrı yerlerde ve farklı memurlarca üst ve eşya aramasına tabi tutulacağı*”⁵² belirtilmiştir.

Koşuların ve mahpusların üst aramalarının insan hakları ihlallerine yol açmaması gerekmektedir. Özellikle kadınlar söz konusu olduğunda aramalar cinsel, fiziksel ya da psikolojik şiddet niteliğine bürünebileceğinden daha fazla duyarlılık ve özel düzenlemeler gerekmektedir. Aramaların mahpuslar üzerindeki etki ve sonuçları farklı olabileceği unutulmamalıdır. Aramalar özellikle öncesinde şiddet görmüş kadınlar bakımından çok daha travmatik bir hal alabilecektir.

50 2012 yılında avukat Eren Keskin tarafından yapılan araştırma sırasında Şakran Kadın Kapalı Hapishanesi’ndeki mahpusların hapishaneye ilk gelişleri sırasında yaşanan şiddete dair aktarımlarından <http://www.ihd.org.tr/sakran-izmir-cezaevi-gozlem-raporu/> [Erişim Tarihi: 10.12.2018].

51 CGTİHK 36. madde.

52 CGTİHK 86. madde.

Aramalar sırasında ortaya çıkan hak ihlalleri Türkiye hapisanelerinde kadınların en çok şikâyet ettikleri konulardan biridir; kadın mahpusların bazıları bu aramaları “insan onurunu zedeleyen uygulamalar” olarak nitelerken, bazıları doğrudan “şiddet” ve “taciz” olarak değerlendirmektedir.

Tüzük madde 46'da kadın mahpusların sık sık deneyimlerini paylaşarak eleştirdikleri, kınadıkları “çıplak arama” ve “beden çukurlarında arama” düzenlenmiştir. Burada, *“Hükümlünün üzerinde, kuruma sokulması veya bulundurulması yasak madde veya eşya bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin varlığı ve kurum en üst amirinin gerekli görmesi hâlinde, çıplak olarak veya beden çukurlarında aşağıda belirtilen usullere göre arama yapılabilir.”* şeklinde düzenlenmiş, devamında da, *“Aranan kişinin beden çukurlarında bir şeyin bulunduğu dair makul ve ciddi emarelerin bulunması hâlinde öncelikle, hükümlüden madde veya eşyanın kendisi tarafından çıkartılmasının isteneceği, aksi hâlde bunun zor kullanılarak gerçekleştirileceğinin bildirileceği, beden çukurlarındaki aramanın, cezaevi tabibi tarafından yerine getirileceği”* belirtilmiştir.

Bu yasa maddelerinde görüldüğü gibi çıplak ve iç arama uygulaması Türkiye’de mevzuatça izin verilen bir uygulamadır. Koşulları da Tüzük’te açık ve net bir şekilde belirtilmiş değildir ve uygulanabilmesi için idarenin gerekli görmesi yeterlidir, başka bir deyişle hapisane idarelerinin keyfiyetine bağlıdır.

Bu keyfiyetin bir göstergesi de bazı hapisanelerde çıplak ve iç aramanın çok daha az uygulanmasına karşın, bazı hapisanelerde ise, mahpusların beyanına göre, hemen hemen her mahpusa uygulanmaktadır.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun Elazığ T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu’nda⁵³ da “bir kadın mah-

53 TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun 26. Dönem 3. Yasama Yılı 07.02.2018 tarihli toplantısında kabul edilen Elazığ T Tipi Kapalı Ceza İn-

pusa Kuruma ilk girişte çıplak arama yapılmaya çalışıldığı, buna izin vermedikleri, infaz kuruma memurlarının bu ilk aşamada mahpusların gözünü korkutmak istedikleri, “Burası Elazığ burada uygulamalar farklı” gibi cümlelerle mahpusları sindirmek istedikleri” tespit edilmiştir.

“Kadın cezaevlerinde ve bu biraz da genel bir uygulama olsa da kapıda güvenlik adı altında dayatılan bir “çıplak arama” söz konusu. Kaldığım cezaevinde siyasi tutsaklar dışında çok sayıda adli tutsak var ve istisnasız her kadın yasalarla örülmüş bu tacize maruz kalıyor. Kameraların görmediği dip köşede, saklı bir odada tüm mahpusların iç çamaşırları da çıkarılıp vajinal ve makat araması da dahil her türlü çıplak arama uygulanıyor. (...) Kişinin isteği dışında beden dokunulmazlığını sürekli bir ihlal söz konusu halen ve bu konuda yaptığımız suç duyuruları, konuşmalar, yazıp çizmeler açıkçası fazla sonuç alıcı olmuyor, çünkü yasalarla mevzuat öyle sıkı örülmüş ki geri adım atılmıyor. Sadece güvenlik gerekçe gösteriliyor, oysa bu uygulama insan iradesine dönüktür.” (mahpus mektubundan)

“Yüksek güvenli cezaevi olduğu için birçok uygulamayı yüksek güvenlik adı altında dayatabiliyorlar. Biz de gider gitmez çıplak arama dayatmasıyla karşılaştık.” (mahpus mektubundan)

“Kadın hapishanelerinde çıplak arama konusu yeni gelenlere bir ‘hoş geldin’ uygulaması. ... Kadın Kapalıda PKK davasından İzmir’den tutuklananlara bu dayatmayı yapıyorlar. Son yazdığım da burada şu an için yaşanmıyor ama dönem dönem devreye sokuluyor demiştim. Burada da yine bu sorun gündeme geldi.” (mahpus mektubundan)

faz Kurumu İnceleme Raporu, s. 12 (Hükümlü ve Tutuklu Alt Komisyonu 19.01.2018 tarihinde Elazığ T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda incelemede bulunmuş; incelemeye İstanbul Milletvekili Fatma Benli, Ankara Milletvekili Şenal Sarıhan, Diyarbakır Milletvekili Sibel Yiğitalp ve Yasama Uzmanı Zeynep Duran katılmıştır).

Çıplak aramayı insan onuruna aykırı bir uygulama olarak nitelendiren bir mahpus şunları ifade etmiştir:

"Örneğin çıplak aramanın kendisi her bakımdan insan onuruna aykırı bir uygulama. Ama hukuki anlamdaki girişimler sonuç vermiyor, çünkü yasalar açık uçlu, idarelerin beyanlarına göre hakimler karar veriyorlar." (mahpus mektubundan)

"Yine diğer bir nokta insanlık onurunu zedeleyen çırılçıplak arama dayatmasında ısrar etmek." (mahpus mektubundan)

Çıplak arama her ne kadar vücuda dokunulmasa ve kadın infaz koruma memurları eşliğinde gerçekleştirilse de onur kırıcı olmasının yanında, kadınlar açısından cinsel ve psikolojik taciz niteliği de taşımaktadır. Kadınların yabancı birtakım kişiler önünde üstünü çıkarmaya, bedenini açmaya zorlanması, çıplakken "otur, kalk ve oturur kalkarken öksür" denilerek iç aramanın yapılması ciddi travmatik etkiler açığa çıkartabilmektedir. Kaldı ki kimi zaman aramalar beden dokunulmazlığının da ihlal edildiği bir hale bürünebilmektedir. Özellikle siyasi mahpuslar bu aramayı kabul etmediğinde en az 3-4 infaz koruma memuru eşliğinde giysileri zorla çıkarılmakta bu esnada da beden dokunulmazlığı tamamen ihlal edilmektedir.

"Ben de Gebze'den buraya sürgün edildiğimde zorla ve asker eşliğinde aramaya maruz kaldım, birkaç gün etkisinde kaldığımı hatırlıyorum." (mahpus mektubundan)

Çıplak arama ve iç beden araması çok ciddi bir sorun olmakla birlikte, diğer arama biçimleri de zaman zaman şiddet ve baskı aracına dönüşebilmektedir. Sadece hapishaneye ilk geliş sırasında değil, koğuşlardan giriş çıkışlarda, hastane, mahkeme gibi hapishane dışarısındaki yerlere gidip gelişlerde de arama yapılmaktadır. Hatta öyle ki kadınlara, yemek almaya giderken dahi üst araması yapıldığı, sutyenlerinin tutulup çekilerek taciz edildikleri, İHD'nin Tarsus C Tipi Kapalı Kadın Cezaevi'nde Yaşanan Hak İhlallerine İlişkin Tespit ve

Gözlem Raporu'nda belirtilmiştir.⁵⁴ Bir mahpusun hapislane dışına çıkışı ve geri hapislaneye girişi sırasında X-ray cihazından, cihaz sinyal vermeden geçmesi gerekmektedir. Aksi durumda mahpuslar sinyal vermeye neden olan kıyafetlerini ya da iç çamaşırlarını çıkartmak zorunda kalmaktadır. Mahpusların anlatımlarının gösterdiği gibi kadınların özellikle iç çamaşırlarının X-ray cihazının sinyal vermesine neden olması ve bu nedenle bir nevi çıplak aramaya maruz kalınması durumu bazı hapislanelerde yaşanmaktadır.

Bu konuda gördüğü bazı olayları bizimle paylaşan mahpus, hastane, mahkeme vb. gidişlerde de benzer bir arama uygulaması yapıldığını anlatıyor ve şunları ifade ediyor:

"Çünkü (adli mahpusların) her denemelerinde tokası, sutyeni, pantolonu, tişörtü, gömleği sorun oluyor ve sonunda da gardiyan nezaretinde üstünü çıkartıp oradaki herhangi bir çarşafa sarınıp X raydan o şekilde geçmek zorunda kalabiliyorlar."
(mahpus mektubundan)

Mahpus devamında siyasi mahpusların X-ray cihazında ötmeyecek şekilde kıyafetlerini ayarlayarak kendilerince çözüm bulduklarını, adli mahpusların çocuklarının da benzer arama uygulamasına maruz kaldığını belirtiyor.

Türkiye'nin çeşitli hapislanelerinde kalmış olan bir mahpus ise giriş çıkışlardaki arama uygulamasının cinsel ve fiziksel şiddete yol açtığı bazı deneyimleri şöyle aktarıyor:

54 29.05.2017 ve 05.06.2017 tarihlerinde İHD Akdeniz Bölge Temsilcisi Av. Yasemin Dora Şeker ile İHD MYK Üyesi Av. Nurettin Tanış İHD Tarsus Şube Başkanı Av. Yılmaz Talay ile İHD Adana Şubesi Hukuk Komisyonu Üyesi Av. Funda BUYRUK ile İHD Ankara Şubesi avukatlarından Av. Rıza Yalçın Koçak'tan oluşan heyetin hapislane ziyareti sonrası hazırladığı rapor: <http://www.ihd.org.tr/tarsus-c-tipi-kadin-kapali-cezaevinde-yasanan-hakihlallerine-iliskin-tespit-ve-gozlem-raporu/> [Erişim Tarihi: 10.12.2018].

"Görüştten dönen mahkûmun üstünün aranması ince arama adı altında onur kırıcı bir uygulamaya dönüşebiliyor, buna itiraz eden mahkum kadın gardiyan tarafından ve erkek baş gardiyanların önünde toplu taciz halinde aranabiliyor, kucağındaki bebeğin çığlıkları eşliğinde darp etmeye varabiliyordu. Mazgallardan görüp müdahale etmemiz ise sadece götürüp farklı bir yerde aynı şeyleri yapmalarını sağlıyordu. (...) L tipi Cezaevlerinde koğuş aramaları, sayımlar ve görüşlere götürülüp getirilirken adli mahkûmlara dayatılanlar tam bir askeri nizam biçiminde tek sıraya koyma, sağa sola bakmadan yürüme vb. biçimlerde yapılıyordu." (mahpus mektubundan)

Bu uygulama sadece mahpuslar için değil ziyarete gelen kişiler, hatta kimi zaman avukatlar için de söz konusu olabilmektedir. X-ray cihazından sinyal vermeksizin geçemeyen ziyaretçilere elle arama yapılmaktadır. Kimi zaman bu elle aramalar da insan onurunu zedeleyici bir hale ya da cinsel tacize dönüşebilmektedir.

"Dediğim gibi kardeşim regl olduğunu arama sırasında anlatmaya çalışıyor fakat aramayı yapan kadın gardiyan –maalesef o da kadın– ısrarla "ne saklıyorsun" diyor. Ped olduğunu söylese de dokunarak gardiyan çıkartmasını söylüyor. (...) Yıllar önce annemin –ki yaşlı bir insan artık fakat çok çarpıcı örneklerden– arama adıyla yine kadın gardiyanlardan birinin ısrarıyla "bikini bölgede ne var" diyor. Regli olduğunu belirtiyor. Fakat ziyareti engellemekle tehdit edince annem pedi çıkarıp kadın gardiyanın önüne bırakıyor (atıyor) Ancak böyle geçiyor, çıkışta da herhangi bir aramaya tabi olmuyor. Bu iki örnekten annemin yaşadığı doksanlı yıllarda, kardeşimin yaşadığı uygulama da geçen yıl. (mahpus mektubundan)

Hapishanelerdeki aramalara ilişkin olarak karşımıza insan hakları ve insan onuru ile güvenlik hassasiyeti çatışması çıkmaktadır. Ancak mesele bununla sınırlı değildir, kadına yönelik şiddetle etkin müca-

dele de dikkate alınmalıdır. Haklar ve özgürlükler lehine yorumlama yanında eril şiddetle etkin mücadele de hesaba katılmalıdır.

Günümüzde sadece Türkiye’de değil, Avrupa da dahil olmak üzere birçok ülkede çıplak arama ve iç beden araması hâlâ yaygın bir uygulamadır. Ancak teknolojinin geldiği aşama göz önüne alındığında çıplak arama ve iç beden aramasına günümüzde ihtiyaç kalmadığı açıktır. Dünya Sağlık Örgütü bu konuda mahpusun yasak eşya gibi şeyler taşıdığına dair somut bir şüphe söz konusu ise yakın takibe alma gibi uygulamaları tavsiye etmektedir.⁵⁵

Çıplak arama ve iç beden araması vücut dokunulmazlığını ihlal eden, insan onurunu zedeleyen, özellikle kadın ve çocuklar açısından cinsel şiddete de dönüşebilen bir uygulama olarak tamamen kaldırılmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde soyunmadan ve elle ya da “otur kalk” denilerek değil tarama cihazı gibi araçlar kullanılarak, mahpus takip edilerek, bulundurulması yasak madde veya eşya bulundurup bulundurulmadığı tespit edilmelidir.

Giriş çıkışlardaki ve koğuşlardaki aramalar ise erkek infaz koruma ve jandarma görevlilerinin gözetim alanının tamamen dışında gerçekleştirilmelidir. Bu tür aramalar bakımından da elle arama ya da mahpusun kıyafetlerinin veya iç çamaşırının çıkarılması uygulaması kaldırılmalı, tarama cihazlarının kullanımı tercih edilmelidir.

55 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s.40

Damgalanma ve Yalnızlaşma

"Telefon günü aradığın numara cevap vermeyince, beklediğin mektup gelmeyince, dilekçen karşılık bulmayınca, rahatsızlığın revir gününü beklemekle geçince, görüş günü görüşçün geleceğim dediği halde gelmeyince zaman kör kötürüm yerinden kaldırılamayacak ağır hastaya dönüyor. Bakımından senin sorumlu olduğun yatalak ve inleyen bir hasta. Ölse yok diyeceğiz, kurtulduk diyeceğiz. Oysa o salyasını akıta akıta yaşıyor. Öyle anlarda iki seçeneğin oluyor ya karşısında damla damla eriyip kendini de onu da yitirmek ya da canından can katıp onu da kendini de iyileştirmek..." (mahpus mektubundan)

Hapishaneye girmesiyle birlikte birçok kadın, toplum ve ailesi tarafından damgalanmakta, ailesinin "namusuna hanel getiren kişi" olarak görülmektedir. Bu konuda kadının yasalarca suç sayılan hangi fiili gerçekleştirdiği çok belirleyici olmamaktadır. Çünkü yargılamanın konusu ne olursa olsun, toplum tarafından genel kabul gören kadın rolünün dışına çıkmış ve aykırı bir durum ortaya konulmuştur. Ancak özellikle toplum tarafından "ahlaka aykırı" kabul edilen fiiller nedeniyle yargılanmış ya da yargılanmakta olan kadınlar bakımından bu durumun gerçekleşme ihtimali yükselmektedir.

"Çocuklarını 5 senedir göremeyen, annesini dahi göremeyen, özlem hasret içerisinde ceza yatan bir mahkûmum, hasbel kader buraya düştüm, cinayet suçundan müebbet cezası aldım. (Rahmetli) Eşim olur. Olayım medyaya aşığı ile bir olup eşini öldürdü diye çıktığı için kayıvaldemgil bana düşman oldular. Çocuklarının velayetini benden alıp bana çocuklarını göstermiyorlar. (...) ben kardeşlerimle görüşmüyorum. Bu olaydan dolayı beni suçlu buluyorlar." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus ise kadının suçu sebebiyle genelde aileler tarafından cezalandırıldığını, bunun da destek kesilerek yapıldığını belirtmektedir.

"03.07.2014 yılında cezaevine girdim. Suçumdan dolayı ailem benimle diyalog kurmuyor, gelenim yok. Önceki eşimden bir oğlum var, 9 yaşına. (...) Ailem oğlumu da görüşüme getirmiyor." (mahpus mektubundan)

Bunun sonucu olarak aile ve yakınlar tarafından ziyaret edilmeme, aranmama, mektup yazılmaması durumları karşımıza çıkabilmektedir. Ziyaret edilmeyen, aranıp sorulmayan mahpus açısından dışardaki hayatla olan bağ neredeyse tamamen kopmaktadır. Bu kopuş, kapatılmanın etkilerinin daha yoğun yaşanmasına neden olmakta, ruh sağlığı sorunları açığa çıkartabilmektedir. Aileleri ve çevreleri tarafından yalnızlaştırılınca, hayatlarında, hapishanede yaşadıkları olaylar ve karşılaştıkları insanlar dışında herhangi bir olgu, olay ya da kişi kalmayabilmektedir.

"Benim 26 yaşında bir kızım 10 yaşında bir torunum var. Ama yaklaşık 4 senedir her ikisini de görmüyorum, ziyaretime gelmiyorlar. Başka da kimsem yok. Hep bir umut diyorum. Belki bir gün kızım ziyaretime gelir. En kötüsü de bu bir evladin annesini terk etmesi. Tamam, ben iyi bir anne olamadım. Uyuşturucu fuhuş batağına düştüm. Kızıma fazla zaman ayıramadım. Sürekli cezaevine girip çıktım. Ama hiçbir şekilde sevgimden yoksun bırakmadım.(...) Burası öyle bir yer ki gelen gidenin olmadığını kimse yüzüne bakmıyor. Kendinle konuşmak zorunda kalıyorsun." (mahpus mektubundan)

Başka bir mektubunda aynı mahpus bu durumu anlatmaya devam ediyor:

"Kızım... da yaşıyor. Birkaç sefer mektup yazdım. Ama bana yazmıyor. Zaman zaman buranın psikoloğuna aratıyorum. Ama gelmiyor. (...) Ben de artık vazgeçtim. Aratmıyorum. Çünkü demek ki gelmek ve beni görmek istemiyor." (mahpus mektubundan)

Devamında kadın, bu yalnızlaşmanın ve ekonomik olarak da des-

teksiz kalmanın sonucunda evlilik kararı aldığı ancak hapisane öncesindeki yaşamından dolayı damgalanmanın başka bir türünü yaşadığı için evliliğin gerçekleşmediğini anlatıyor:

"Biriyle mektup arkadaşlığı kurdum. Bir bayan arkadaşın aracılığıyla yaklaşık 1.5 sene yazıştık. Daha sonra evlilik kararı alındı. Adam Y. Cezaevi'nde bulunuyordu. Benim de cezam uzun olduğundan dolayı, gelen gidenim de olmadığı için, bakan da yok. En iyisi evleneyim diye düşündüm. 2014 Ocak ayında evlilik amaçlı buradan Y. iline sevk gittim. Ama maalesef geçmiş hiçbir şekilde peşimi bırakmıyor. Evleneceğim şahıs zaten geçmişimi biliyordu. Ama ailesi bilmiyordu. Evlilik işlemleri için vasisi olan kardeşi kimliklerimizi alıyor. İnternette benim TC numaramı girince geçmişimi öğreniyor. Kesinlikle beni kabul etmiyorlar."

"Adli kadınların yalnızlığından bahsetmek istiyorum. Cezaevine giren kadınlar sanki toplumun, dünyanın dışına itilmişler. (...) Bazen koridorlarda acı acı ağladıklarını görüyoruz. (...) Ne bir avukat ne de bir ilgilenen. Genel anlamda bir yalnızlık ve çaresizlik durumu söz konusu." (mahpus mektubundan)

Söz konusu damgalama ve yalnızlaştırma hapishaneden çıktıktan sonra da kadınları takip edebilmektedir. Dışardaki hayatla hem ailesi hem de sosyal çevresi üzerinden bağı kopmuş olan kadının tahliye sonrası süreçte dışarıdaki dünyaya uyum sağlaması daha zor olmaktadır. Bunun sonucu olarak söz konusu kadınlar iş, barınacak yer bulmakta, sosyalleşmekte zorluk çekmektedirler. Bu yalnızlaşma hali, iş ve ev bulamama durumu ortaya çıkartabilmektedir. Bu da kadınları şiddete açık hale getirmekte ayrıca yeniden yasalarca suç sayılan fiilleri işlemeye itebilmektedir. Aile tarafından damgalanma durumu da kadınları şiddet tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilmektedir. Hapse girmesiyle ailenin "namusunu kirlettiği" düşünülen kadınlar ailesi ya da çevresindeki herhangi biri tarafından tekrar "cezalandırılmak" istenebilmektedir.

Bu noktada devletin ve hapisane yönetimlerinin aktif yükümlülüğü karşımıza çıkmaktadır. Türkiye hapisanelerinde kadınların hapisanede kaldığı sürede dışarıdaki yaşamla ve çevreleriyle bağlarını koruyabilmeleri adına herhangi bir çalışma yürütülmemektedir. Hapisane sonrası süreç açısından da kadın mahpusların hapisane dışındaki yaşama uyum sağlaması ve yaşamlarını yeniden kurabilmeleri için gerekli hiçbir program uygulanmamakta, kadınların işlediği suç nedeniyle uğradığı ayrımcılığın önlenmesi için herhangi bir yasal düzenleme gündeme getirilmemektedir. Kadın mahpuslar devletin aktif ve pasif yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle adeta çaresiz bırakılmaktadır.

Bunlara ek olarak kadınların kaldığı hapisanelerin sayılarının azlığı ve mahpusların isteği dışında gerçekleştirilen (zorunlu) sevkler de kadınları yalnızlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kadın hapisanelerinin sayısı az olduğu için kadınlar ailelerinin yaşadığı yerden çok uzaktaki hapisanelerde kalabilmektedir. Özellikle yoksul aileler veya arkadaşlar yol masraflarını ödemekte zorlanmakta, kimi zaman ailelerin yaşlı, hasta, çocuk üyeleri de bu yüzden uzak yerlerde kalan mahpus yakınlarını ziyaret edememektedir. *“Kadın mahpusların ailelerinden uzakta bir yere yerleştirilmeleri büyük olasılıktır, dolayısıyla bu ek masraflar ziyaretin bedelini ödemeyi imkânsız hale getirir ve ailelerinden ayrı düşüklerinde özellikle zorlanan kadın mahpuslar üzerindeki etkileri büyüktür.”*⁵⁶

Mahpuslar özellikle ailelerine yakın olmak için isteğe bağlı sevk istemektedir. Ancak isteğe bağlı sevklerde yol masraflarını mahpusların ödemesi gerektiğinden yakınlarından, mülki amirliklere bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından ya da devlet dışı

56 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 17

yardım kurumlarından destek almadığı takdirde pek çok mahpus masrafları karşılayacak bir ekonomik gelire sahip olmadığından sevk olamamaktadır. Mahpusların çoğunun bu gibi durumlarda yararlanabilecekleri ekonomik destekler ve ilgili kurumlar konusunda hapishane personeli tarafından bilgilendirilmediği, dolayısıyla ekonomik yetersizlikler sebebiyle aslında iletişim haklarından mahrum bırakıldıkları görülmektedir. Dernek olarak mahpusların sevk giderlerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından karşılanması talebiyle yaptığımız başvurular ya da mahpusların doğrudan yaptığı başvurular, bu kurumların her il ve ilçede farklı çalıştığını ve genel olarak bu ekonomik desteği sunmakta isteksiz davrandığını göstermektedir. Öyle ki yakın zamanda aldığımız bir mektupta da mahpusun sevk masraflarını karşılayacağını belirtmemesi sebebiyle başvurunun işleme alınmadığı belirtilmiştir. Oysaki mahpus, sevk masrafının karşılanması için bağlı bulunduğu ildeki SYDV'ye başvuru yapabilmektedir.

"yazdığımız sevkler daha Uyap'a girmeden sevke kapalıdır haberi geliyor." (mahpus mektubundan)

Sevklerle ilgili bir diğer sorun ise, masrafların mahpus tarafından karşılanacağı belirtilmesine rağmen, kapasite gerekçeleriyle talebin reddedilmesidir. Son olarak TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu'nun 26.02.2018 tarihli 2017/13593 numaralı Tavsiye Kararı "hükümlülerin nakil taleplerine ilişkin değerlendirmele- rin, genel olarak 'cezaevi kapasitesi' bakımından değerlendirilmesi, 'kendi istekleri ile nakil' düzenlemeleri kapsamında yeterli olmamaktadır. Yalnızca hükümlü açısından değil, hükümlüyü ziyaret etmek isteyen aile açısından da değerlendirme yapılmalı, ailelerin yakınına (hükümlüyü) görmek, daha rahat şartlarda ziyaret edebilmek hakkının, hükümlünün bulunduğu kurum ile ailesinin ika- met ettiği yer arasındaki mesafenin, ulaşım olanaklarının, ailenin maddi durumunun, sağlık sorunlarının, ailenin hükümlüyü ziya-

rete gelme sıklığı bilgilerinin birlikte ele alınıp, nakil taleplerinin daha geniş çaplı ele alınması gerekmektedir.” (paragraf 22) demektir. Söz konusu karara konu olan vaka özelinde Kamu Denetçiliği Kurumu paragraf 23’te nakil talebinde bulunan başvuruçunun hangi şehirlerde sınıfına uygun ceza infaz kurumları bulunduğunu ve bunların kapasite durumunu bilmesinin beklenemeyeceğini; “... Başvuruçunun tarafından dilekçesinde belirtilen ceza infaz kurumları, anılan hükmün gereğini yerine getirmek üzere bildirilen ve öncelik verilmesini istediği kurumlar olarak değerlendirilmeli, sonuç itibarıyla başvuruçunun ... iline kıyasla mümkün olduğunca ailesine yakın bir yere nakli sağlanmaya çalışılmalıdır. Gerek görülmesi halinde bu gibi durumlarda kişinin tekrar muvafakatinin istenmesi de mümkündür.” demektir. Buna göre başvuruçunun ailesine yakın olabileceği diğer illerdeki durumuna uygun infaz kurumlarından birine nakledilmesine ilişkin çaba gösterilmesi uygulamanın gereği olmalıdır.

Gerek kapatılmanın gerekse de yalnızlaşmanın etkilerini azaltmak açısından hapis hane içerisindeki sosyalleşme alanlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için:

- Aile ve arkadaş ziyaretleri teşvik edilmelidir. Bu çalışmanın bir parçası olarak mümkün olduğunca ailelerine ve sosyal çevrelerine yakın yerlerde tutulmalı, bu amaçla yapılacak sevk talepleri karşılanmalıdır. Görüşler için yapılacak yol masrafları en aza indirilmeli, hatta ücretsiz servis araçları sağlanmalıdır. Uzun yoldan gelinecekse görüş saatleri olabildiğince uzatılmalı, gerekirse ücretsiz misafirhanelerde ziyaretçilerin gece konaklaması sağlanmalıdır.
- Özellikle sık sık görüş yapma olanağı bulamayan kadınlar için telefon süre sınırlaması kaldırılmalı veya süreler uzatılmalıdır. Telefonla görüşme, görüş ve mektup yasağı bir disiplin cezası yöntemi olmaktan çıkarılmalıdır.

- Akran desteği bunun için bir yöntemdir ve teşvik edilmesi özellikle damgalanan ve yalnızlaşan kadınlar açısından olumlu sonuçlar açığa çıkartabilir ve karşılıklı olarak güçlenmeyi, aynı zamanda sosyalleşmeyi sağlayacak bir uygulama olarak ele alınabilir.
- STÖ'lerle de işbirliği yapılarak tahliyeden bir süre önce başlayacak, her birinin ihtiyacı çerçevesinde özelleştirilmiş, birtakım programlar aracılığıyla kadınlar tahliye sonrası sürece hazırlanabilir. Bu programlarda dışarıya uyum için barınma, iş bulma, tahliye sonrası şiddetten korunma gibi konularda danışmanlık hizmetleri verilebilir. Bu kapsamda özgün psikolojik destek programları da gerçekleştirilebilir ve tahliye sonrası süreçte bu psikolojik destek ihtiyaç ve istek olması durumunda devam edebilir. Tahliyesine belli bir süre kalan kadınların ara ara dışarıya çıkışı ve özellikle sosyalleşebilecekleri ortamlarla ilişki kurabilmeleri için destek ve teşvik hizmeti sağlanabilir.
- Tahliye sonrası süreçte şiddete açık hale gelen, özellikle ailesi tarafından damgalanmış ve tehdit edilmekte olan kadınlar için, tahliyeden önce hukuki ve sosyal destek süreci başlatılmalıdır. 6284 Sayılı Kanun kapsamında, avukat desteğiyle, talebe yönelik, önleyici ve koruyucu mahkeme kararları alınmalıdır. ŞÖNİM veya belediyelerin sığınma evleriyle iletişime geçilebilir. Tahliye olmuş, barınma sorunu yaşayan tüm kadınların şiddet tehlikesi altında olduğu ŞÖNİM tarafından değerlendirilmeli ve talep doğrultusunda uygun sığınma evleri veya bağımsız evlere yerleştirilmelidirler.

Maddi Durum

"Suçundan dolayı sahipsiz kadınlar, ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar ise en ağır işlerde en az maaşla çalışırlar. Bu ihtiyaç durumu o kadınları etkisiz-tepkisiz kılar. Bu gerçeğin varsa sana yapılan onlarca dayatmayı, üst araması adı altında tacizi ve haksızlıkları sineye çekersin. Ve o işi kaybetmemek için adeta kendini hırpalarsın. Eğer o işi kaybedersen bilirsin ki o işi yapmak için can atan onlarca mahkum vardır. O işte sana kölelik dayatılsa da, akıl almaz azarlar işitsen de, dayanılmaz bir yorulduğu olsa da yapman gereken, duymazı, görmezi, anlamazı oynamaktır(...)" (mahpus mektubundan)

Türkiye hapishanelerinde aydınlatma elektriği ve üç öğün yemek dışında tüm ihtiyaçları mahpuslar kendileri karşılamaktadır. Kantinden karşılanması zorunlu kılınan ihtiyaçlar arasında temizlik malzemeleri (tuvalet kağıdı ve ped dahil olmak üzere), çay, kahve, sigara, içme suyu gibi bir çok temel ihtiyaç söz konusudur.

"Ailemizin gönderdiği kargolar hakkında uzun süredir rahatsız olduğumuz ve çözüme kavuşturamadığımız bir sorun var. Etiketsiz kıyafetler alınmıyor, gelen kıyafetlerin yeni alınmış olması gerekiyor. Cezaevlerinden bulunan arkadaşlarımız destek amaçlı kıyafetler yolladı ancak yeni alınmamış (etiketsiz) olduğundan bize verilmiyor. Bir başka rahatsız edici durum da alt içlik, atlet vb. özgün eşyaların dışardan gelmesine izin vermeyip, iç kantinden almamız isteniyor. Bu durum hakikaten ahlaki bir durum değil. Buna gerekçe olarak da gelen özgün eşyaların giyilmiş olması vs. gibi durumlar! Trajikomik bir durum ama toka dahi dışardan alınmıyor." (mahpus mektubundan)

Ek olarak yakınlarla iletişim kurmak için gerekli olan pul ve telefon kartı masrafları da mahpuslar tarafından ödenmektedir. Haliyle, hapishanede yaşamını idame ettirmek için belli bir gelire ihtiyaç vardır. Mahpusların bir kısmı hapishanelerde çalışabilmekte, diğerleri ise ai-

leleri tarafından gönderilen parayla geçimini sağlamaktadır. Bazıları ise çalışmamakta/çalışmamaktadır ve ailesi tarafından da terk edilmiş durumdadır. Siyasi mahpuslar ise çalışmayı sömürü olarak nitelermekte, reddetmekte ve iyi hal şartı olduğu için çalışmamaktadırlar.

"Biz buraya geldiğimizde üzerimizde para olmadığı halde temizlik malzemeleri verilmedi. Ne kadar dile getirsek de faydasız, yardımcı olunmuyor. Bu ihtiyaçları alabilecek bütçemiz yok ve biz bununla ilgili defalarca talepte bulunduğumuz halde buranın yardımcı müdürü 'Bunları mahkum karşılar.' diyor." (mahpus mektubundan)

"Maddi olarak o kadar zorlanmaktayız ki ailelerimizin yatırdıkları ancak temel ihtiyaçlara (o da zor bela yettirmeye çalışırken) gitmekte. Kantinde satılan her şey fahiş fiyatlarla bizlere satılmakta. Su bile belli bir süreden sonra tükenir. Adalet Bakanlığı'nın ayırmış olduğu bütçe nereye gidiyor anlamış değiliz. Ailelerimizin yatırdıkları paranın faizi bile idarenin kendi sermayesine dahil edilmekte. Biz cezaevine geldiğimizde bir hengâme çıkartılarak imzalattıkları belgede "hesabımdaki paranın faizinden yararlanmak istemiyorum" ibaresinin geçtiği ve paranın faizine meşru bir şekilde el konulmakta" (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus mektubunun bir diğer kısmında ise aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

"Koliden gelen hiçbir ihtiyacımızı karşılayamıyoruz. En basitinden ailemizin gönderdiği terlik kantinden alın gereğiyle emanete alınarak tekrar gelen ailelerimizi verilmekte." (mahpus mektubundan)

"Hem kişisel ihtiyaçları karşılamak hem de oldukça yetersiz olan işeyi desteklemek için paraya sahip olmak gerekiyor. Parası olmayan kelimenin gerçek anlamıyla aç kalır." (mahpus mektubundan)

"Tutsaklar (adliler) birçok işte çalışıyorlar. Kadınlar da öyle. Ancak ücretler çok çok düşük. Onlar da ihtiyaçları olduğundan mecbur çalışıyorlar. Ancak kadınların özgün ihtiyaçları da oluyor. Onların yeterince karşılandığı söylenemez. Koridorda bazen karşılaşıyoruz. Kışın ortasında ince bir şalvar, terlikle temizlik yapan kadınları görüyoruz." (mahpus mektubundan)

Bu durum, hapisshanede geçen süre kadar tahliye sonrasını da etkilemektedir. Çünkü hapisshaneden çıktığında zaten iş bulmakta zorlanan mahpuslardan bir de yedikleri yemeğin karşılığı olarak işe bedeli talep edilmektedir.

Hapishanelerde ve sonrasında yaşanan ekonomik sorunlar, ihtiyaçlarını karşılayamama durumu, tüm gruplar için geçerlidir. Ancak kadınlar açısından farklı bir tablo karşımıza çıkabilmekte, ihtiyaçlarını karşılama, gelir elde etme sorunu, kadın mahpuslar açısından daha önemli olmaktadır. Türkiye'de ekonomik yaşamda kadının varlığı hâlâ çok sınırlıdır. Çalışanların çok büyük bir kısmı da ucuz iş gücü olarak görülmekte ve kötü koşullarda çalışmaktadır. İş hayatında olsun ya da olmasın birçok kadının maddi bir birikim yapma ya da gayrimenkul alma şansı olamamaktadır. Haliyle birçok kadın dışarda herhangi bir birikimi, kazancı, mülkü olmadan hapisshaneye girmektedir.

Dahası birçok kadın "Damgalanma ve Yalnızlaşma" başlığında ele aldığımız gibi ailesi ve sosyal çevresi tarafından yalnızlaştırılmaktadır. Bu sürecin bir parçası da ailenin ve arkadaşların ekonomik olarak desteğini tamamen ya da büyük oranda çekmesi şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Çalışma koşulları da oluşmazsa yakınları tarafından terk edilen kadınların neredeyse hiçbir gelir elde etme şansları olmamaktadır.

Ekonomik sorunların çözümü amacıyla mahpuslar kimi zaman SYDV'ye de başvuru yapmaktadır. Ancak ne yazık ki SYDV çalışanları kimi zaman, mahpusların tüm ihtiyaçlarının devlet tarafından

karşılandığı gibi bir yanlış kaniyla başvuruları reddedebilmektedirler. Ancak yukarıda açıklandığı üzere mahpusların çoğu zaman hiçbir ekonomik geliri yoktur ve hapisane tarafından sabun gibi en temel ihtiyaçlar dahi karşılanmamaktadır. Giyim ihtiyaçları da aynı şekilde karşılanmamaktadır.

Mahpusların besin, temizlik malzemesi gibi tüm temel ihtiyaçları idarelerce karşılanmalıdır. Bunlara içilebilecek sudan ped ve yedek çarşafa kadar bir çok şey dahil edilebilir. Aynı şekilde öğünler dışında da ihtiyaç olan besinler, yine sosyalleşmenin, haber alma hakkının bir parçası olan televizyon, radyo da ücretsiz olarak temin edilmelidir.

CİSST'in yürütücüsü olduğu Hapiste Kadın Ağı tarafından 21.06.2017'de başlatılan "Hapishanelerde Ücretsiz Ped İstiyoruz" kampanyası cinsiyetle ilgili ihtiyaçların gözetilmesinin temel sağlık haklarından olduğunu, kadınların menstrüasyon döneminde hijyen malzemelerine, pedlere ve tamponlara erişimlerinin ücretsiz ve ayırım gözetmeden olması gerektiğini vurgulamıştır. Kampanya sosyal medyaya taşınmış, 88 kadın ve LGBTİ örgütü kampanyanın imzacısı olmuştur.⁵⁷ Kampanya sonrasında Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü'nün mahpuslara ped de dahil olmak üzere zorunlu hijyen malzemelerinin ücretsiz sağlanması konusunda talimat verildiği yönünde açıklamaları bulunmaktadır.⁵⁸ Kampanyadan haberdar olan pek çok kadın idareye başvurarak ped talebinde bulunmuşlardır. Ancak mevzuatta açık hüküm bulunmadığından pedin sağlanıp

57 <http://www.tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/uccretsizpedbrosur.pdf> [Erişim Tarihi: 10.12.2018].

58 Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü Şaban Yılmaz'ın 07.02.2018 tarihinde Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nda yaptığı sunumda kadınların zorunlu hijyenik ihtiyaçlarının Bakanlık tarafından ücretsiz karşılandığını belirtmiştir. Bkz: Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Tutanak Dergisi, s. 28. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2057 [Erişim Tarihi: 15.15.2018]

sağlanmaması tamamen hapisshane inisiyatifine kalmıştır. Sorunun çözümü amacıyla derhal mevzuat değişikliği yapılmalı ve mahpus kadınların ücretsiz pede erişimi sağlanmalıdır.

a) Çalışanlar

Türkiye hapisshanelerinde çalışma karşılığında gelir elde etme mümkündür. Bu durum yasada şu şekilde belirtilmiştir: *“Kurum hekimi tarafından ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olduğu belirlenen meslek sahibi olmayan hükümler ile meslek sahibi olan istekliler, kurum imkânları ölçüsünde belirlenen ücret karşılığında atölye veya iş yurtlarında çalıştırılabilirler.”*⁵⁹

Ayrıca Kanun'da *“cezasının en az bir yılını iyi halli olarak çekmiş bulunan hükümlülerin kurum içi hizmetlerde çalıştırılabileceği”* belirtilmiştir.⁶⁰

Hapisshanelerde çalışabilmek birçok kadın açısından olumlu sonuçlar açığa çıkartabilmektedir. Çalışmak, önceki süreçte meslek sahibi olmayan kadınlara bunun kazandırılması, ihtiyaçların karşılanması, kendilerine güvenlerinin artması ve güçlenmelerini desteklemek anlamına gelebilmektedir. Ancak CİSST olarak hapisshanelerde çalışmanın belli kriterlere bağlı olması gerektiğini savunuyoruz:⁶¹

1. Çalışmak zorunlu olmamalıdır.
2. Çalışan mahpus ile çalışmayan mahpus arasında bir statü farkı oluşturulmamalıdır.

59 CGTİHK 29. madde.

60 CGTİHK 31. madde.

61 Hapisshanelerde çalışma konusuna ilişkin ayrıntılı bilgi için derneğimizin Hapiste İşçi bloguna (<https://hapisteisci.wordpress.com/>) ve Tayfun Koç, *Türkiye'de İşçi Mahpus Olmak Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Aralık 2016.

3. Maaşlar sendikaların da katılımıyla yeniden belirlenmelidir.
4. Çalışan mahpusların sigortaları emekliliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
5. İş güvenliği ve işçi sağlığı açısından uzman denetimlerine açık olmalıdır.

Ayrıca hapisanelerde çalışmanın kadın mahpuslar açısından olumlu etkilerinin vuku bulması için her şeyden önce çalışma alanları ve koşulları kadınların istekleri, ihtiyaçları, yönelimleri değerlendirilerek, kadınlarla birlikte belirlenmelidir. Ne yazık ki bu duyarlılık gelişmediği için kadın mahpusların çalışma alanları belirlenirken cinsiyetçi bir yaklaşım söz konusudur. Kadınlar, hapisanelerde de ataerkil bakışın benimsediği iş bölümü çerçevesinde mantı atölyeleri gibi “kadın işi” olarak görülen işlerde çalıştırılmaktadır. Bu tür işler cinsiyetçi olmasının yanı sıra tahliye sonrası için düzenli gelir elde etmeyi sağlayacak nitelikten de uzaktır.

BM'nin *Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*'nda hapisane yetkililerinin mesleki eğitim için kadın mahpuslara yeterli ve eşit olanaklar tanınması durumunda tahliye sonrasında kadınların adaptasyon sürecine önemli katkılar sunulabileceği belirtildikten sonra şunlar belirtiliyor: “Kadın mahpuslar iş ve mesleki eğitim konularında ayrımcılığa uğramaktadırlar. Kadın mahpus sayısının az olması nedeniyle, aktivitelere çok az erişimleri vardır veya hiç erişimleri yoktur. (...) Kadınların katıldıkları aktiviteler tipik olarak dikiş ve temizlik gibi kadın cinsiyetine uygun olduğu düşünülen etkinlikler olabilir. Bunun anlamı, cezaevlerinin toplumda var olan rol modellerini kullanmayı sürdürdüğü ve böylece stereotipik algılarla kadınların üzerinde kurulan sınırlamalardan kurtulmalarına olanak tanımadığıdır.”⁶²

62 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 43, 44.

Türkiye hapishanelerinde çalışma konusunda en önemli sorunlardan birisi de mahpusların çok cüzi miktarlarda ücret almasıdır. Hapishane dışında istihdam edilen kişilerin en az asgari ücretle çalışmaları yasal olarak kabul edilmişken, çalışan mahpuslar aynı işleri yapmasına rağmen asgari ücretin bile çok altında kalan yevmiyeler almaktadır. Haliyle bazı mahpuslar bu konuda sıkıntı yaşadıklarını, elde ettikleri gelirin emeklerinin karşılığı olmaması bir yana, ihtiyaçların karşılanması bakımından da yetersiz olduğunu ifade etmektedirler.

"Bildiğiniz gibi cezaevleri atölyelere dönüştürüldü ve açık kapalı bir çok cezaevinde başta tekstil olmak üzere bir çok iş kolunda mahkumlar çalıştırılıyor. Dışarıda bir tekstil işçisi en azından asgari ücret alıyordur ama cezaevlerinde mahkumlara en fazla 150 lira veriliyor ve hiçbir sağlık güvenceleri yok." (mahpus mektubundan)

"İmkani olmayan ve çalışmak zorunda olan kadınların yaşadıklarını ise ancak kendilerinden dinlemek gerekiyor. Orada oldukça eşit olmayan, emeklerinin karşılığını almayan bir yaklaşım söz konusu. Aslına bakarsan bugün tüm cezaevleri gibi burası da emeğin sömürüldüğü mekanlar." (mahpus mektubundan)

Bir mahpus çalışma koşullarını ise şöyle anlatıyor:

"... Cezaevi'nin bir diğer özelliği de tam bir ticaret merkezi fabrikaya dönüşmüş olması. Her cezaevinde adli tutsaklara iş alanları açılıyor. Ancak ... Kadın Cezaevi'ndeki atölyeler, kurslarda tutsaklar en az ücretle çalıştırıldıkları gibi çalışma saatleri-koşulları son derece ağırdı. Tekstil-mantı atölyeleri vardı. Yine dikiş kursları vb.nde de çalışanların ürünleri satılıyor ama tutsaklara dönmüyordu. Ciddi bir emek sömürüsü mevcuttu." (mahpus mektubundan)

"(Adli kadın mahpuslar) Burada temizlik, yemek, çamaşırlar, çöpü toplama, mantı sarma vb. yerlerde atölyelerde, kütüphanelerde çalışmaktalar. Bu onlara da iyi geliyor. Hem koğuş di-

şına çıkmak istiyorlar hem de çok cüzi de olsa bir miktar para alıyorlar. Ancak verilen maaş çok çok düşük ve çok yıpratıcı bir çalışma süreleri var." (mahpus mektubundan)

Çalışma şansı bulabilen kadınlar açısından az da olsa maddi gelir elde etme olanağı oluşmakta fakat disiplin cezasıyla bu imkân kadınların elinden alınabilmektedir. Bir mahpus disiplin cezası almasıyla birlikte çalışma konusunda yaşadığı sorunları şöyle anlatıyor:

"Ben buraya geldim geleli mantı atölyesinde hamurcu olarak çalışıyor ve buradan aldığım maaşla geçimimi sağlıyordum. Bu talihsiz olay (disiplin cezası almasına neden olan kavga olayı) başıma geldiği için kurum müdürleri beni işten uzaklaştırma kararı almışlar, tam 4 aydır işime dahi gidemiyorum." (mahpus mektubundan)

Disiplin cezasının çalışma imkânını, geçici de olsa, ortadan kaldırma ihtimali özellikle de çoğu zaman bir gelire daha fazla ihtiyacı olan kadınların, kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açmaktadır. Kadınlar çalışma şanslarının ellerinden tamamen alınmasından korktukları için kötü çalışma koşullarına ya da yaşanan herhangi başka bir hak ihlaline karşı sessiz kalabilmektedir.

"Geçen gün hastanede bir adli kadınla konuşuyorduk. Çalışma koşullarını anlatıyordu. 'Sabah 8, akşam 5 çalışıyorum; ayda 70 TL alıyorum.' diyordu. Temizlikçi olarak çalışıyordu X... (Adi X..'di sanırım.) Biz hemen 'Ama bu büyük bir sömürü, neden itiraz etmiyorsunuz?' dediğimizde de X... güldü; 'İtiraz etsek o işi de elimden alırlar, zaten mecburi değil ama zaman geçsin, beni ayırdıkları arkadaşımın görüşmek için bu kadar çalışıyorum.' dedi." (mahpus mektubundan)

Mahpusların yetenek, ihtiyaç ve yönelimlerine uygun alanlarda çalışması sağlanmalı, özellikle kadınlar açısından hapisane sonrası süreçte de düzenli gelir elde edebileceği meslekler edinmeye yönelik

çalışma alanları belirlenmelidir. Bu konuda periyodik olarak etüt çalışması yapacak uzman bir birim oluşturulabilir. Bu birim mahpusların önceki hayatlarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, çeşitli işlere yönlendirme yapabilir.

Kadınların yönlendirildiği işler bakımından cinsiyetçiliğe son verilmelidir. Tahliye sonrası süreçte yeniden eve/özel alana kapatılmayı engelleyecek birtakım çalışma alanları açılmalı ve bu alanlarda çalışmaları sağlanmalıdır.

Ayrıca çalışma koşulları yeniden düzenlenmeli, işçi mahpusların alacağı ücret sendikaların katılımıyla yeniden belirlenmeli, iş sağlığı ve güvenliği kanunları işçi mahpusları da kapsar hale getirilmeli, işçi mahpuslar emekliliği kapsayan sigorta da dahil olmak üzere tüm özlük haklarından faydalanabilmelidir.

b) Çalışamayanlar

Bazı mahpusların çalışma hakkı yoktur. Çalışamayan gruplardan birisi ağırlaştırılmış müebbetlerdir. Bunun yanında bürokratik engellerden kaynaklı olarak yabancı mahpuslar da çalıştırılmayabilmekte, bazı hapishanelerde ise atölye olmadığı gerekçesiyle mahpusların çalışması engellenmektedir. Ortak alana çıkamayan LGBTİ mahpuslar için de benzer bir durum söz konusudur. Bunun dışında disiplin cezası aldığı için çalışmaktan alıkonulan ve meslek sahibi olup da çalışmak istemeyen mahpuslar da vardır. Bu gruptaki mahpusların ailelerinden ya da arkadaşlarından maddi olarak destek olan birileri yok ise, gelir elde etme durumları da yoktur. Çoğu kez aileleri, yakınları tarafından dışlanan, yalnızlaştırılanlar açısından da ciddi maddi sıkıntılar söz konusudur.

*"Geçen 30 TL elektrik parası geldi yani ne yapacağımızı şaşırdık.
... Hanım ne çalışma imkanımız var ne elişi yapıp satma imka-*

nımız var. Bu durumda biz geçimizi nasıl sağlayacağız? Tekrar işe girmem için çok mücadele ettim. müdüre psikoloğa çıktım ama olumlu cevap alamıyorum. Bu da beni derinden yaralıyor ve çok üzülüyorum." (ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpus mektubundan)

"Bir hafta önce aylık elektrik faturası geldi. Gelen elektriğin fiyatını görünce cinnet geçirmemek için kendimizi zor tuttuk Sadece bir buzdolabı, televizyon ve günde üç defa yapılan semaver çayı 250-300 arası elektrik yapması ne kadar normaldir?" (mahpus mektubundan)

"Fakat cezam nedeniyle burada parayla çalışmam yasak. Gelenim gidenim de yok. Maddi-manevi çok zorluk çekmekteyim. Önceleri odalarda el işi kesinlikle yasaktı. Şu an serbestleşti fakat benim el işi malzemeleri almak için hiç sermayem yok, sermayeyi bırakın temel ihtiyaçlarımı karşılayacak gücüm bile yok. Artık ne yapacağımı şaşırılmış durumdayım." (mahpus mektubundan)

"Ancak kimsesi olmayan maddi destek almayan birçok adli kadın var. Çok zor durumda kalan dilekçe yazarak istisna olmak üzere çok az bir şeyler alabiliyor. Ancak genel anlamda ciddi zorluklar yaşıyorlar. Biz kendi aramızda konuşurken sivil kurumlar, yardım dernekleri vb. ile durumu paylaşalım diyorduk. Özellikle ped, giyecek, temizlik malzemeleri, gibi zaruri ihtiyaçların karşılanması çok önemli. Aslında bunları normalde devletin karşılayabilmesi gerekir." (mahpus mektubundan)

Hiçbir geliri olmayan kadınlar çay, sigara gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik durumu daha iyi olanların işlerini yapmaktadır. Bu da mahpuslar arası hiyerarşik ve ezici bir ilişki ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

"Eğer yine ekonomik bir desteğin yoksa bir seçenekte koğuş veya odalarda paralı insanların bütün işlerini (temizlik, bulaşık, ça-

maşır vs.) yapmaktır. Yani sistemin ezdiği kadınlar bir de içerde birbirini ezer." (mahpus mektubundan)

Kadınlar yaşadıkları ekonomik sorunları kendi yöntemleri ile aşmak zorunda kalmaktadır. Bu duruma sıra dışı bir örnek olarak erkek mahpuslarla mektuplaşarak maddi gelir elde etme yoluna gidilmesini verebiliriz. Bu durum bir çaresizlik halinin sonucunda, zorunlu olarak ortaya çıktığı zaman kadınlarda travmatik etkiler açığa çıkartabilmektedir.

"Çok erkek mektup arkadaşım var cezaevlerinde. Şimdi neden o kadar çok yazıştığın mahkumlar var diye soracaksın. Siz sormadan ben hemen yanıt vereyim. Onlarla yazışıyorum. Çünkü onlar bana tel (telefon) kartı, pul, giyecek zaman zamanda para yolluyorlar. Pullarla, kartları burada arkadaşlarıma veriyorum, onlar da benim sigara, kahve, çay bunun gibi ihtiyaçlarımı karşılıyorlar. Yani duygusal anlamda hiçbiriyle yazışmıyorum. (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus başka bir mektubunda bir mahpusla evlenme kararı alma sürecini anlattıktan sonra şunları aktarıyor:

"Şimdi diyeceksiniz ki tanımadığın bir insana nasıl güvenip de Y'a gidip evlenecektin. Haklısınız da ama burada her şeyi devlet karşılamıyor işte. En azından evlenirim. Çıkınca bir ailem olur. İç görüş yaparım. Sigaram, çayım kahvem bir takım ihtiyaçlarım karşılanır diye düşünmüştüm. Sonuçta burası cezaevi giyim-kuşam her şey lazım." (mahpus mektubundan)

Tüm mahpusların çalışması bir hak olarak tanınmalı, ağırlaştırılmış müebbet hükümlülerinin çalışmasının önündeki engeller kaldırılmadır. Hastalık gibi çeşitli sebeplerden çalışamayan ve ailesince de kendisine destek olunmayanlar tespit edilmeli ve kendilerine karşılıksız olarak, ihtiyaçlarını karşılayacak kadar destek sunulmalıdır. Tahliye sonrası ihtiyaçlar da mahpusun çalışmasıyla ilgili sürece

dahil edilmelidir. Daha hapishaneden çıkmadan önce dışardaki iş hayatına hazırlanmaları için gerekli ve yeterli koşullar sağlanmalıdır.

Öğrenim Hakkı

"Başta kadını susturanların içerde kadının konuşmasına hakkını aramasına, insan olarak bilinçlenmesine izin vereceklerine inanılıyor mu?" (mahpus mektubundan)

Türkiye'de ataerkil toplum düzeninin bir sonucu olarak, eğitim düzeyi kadınlarda erkeklere oranla daha düşüktür. TÜİK'in "İstatistiklerle Kadın, 2017" bülteni verilerine göre Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerden oldukça fazladır. Türkiye'de 2016 yılında 25 ve daha ileri yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı % 5,1 iken, bu oran erkeklerde % 1,6, kadınlarda % 8,5'tir. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı ise % 16,5 olup, bu oran erkeklerde % 18,8 kadınlarda ise % 14,2'dir.⁶³

Kadın mahpuslar açısından da durum çok farklı değildir. 01.04.2016 tarihli verilere göre kadın mahpusların yaklaşık % 17'si okuma yazma bilmemektedir ve % 30'u ilkokul mezunudur, % 8'i okuryazar olup bir okul bitirmemiştir ve yaklaşık % 9'u ilköğretim mezunudur. Ortaokul veya dengi meslek okulu mezunu olanların oranı yaklaşık % 12, lise veya dengi meslek okulu mezunlarının oranı % 14'tür ve sadece % 4 yüksekokul veya fakültede öğrenim görmüştür.⁶⁴ Bu veriler, kadın mahpusların çoğunluğunun öğrenim hakkından mahrum bırakıldıklarını ve muhtemelen bu sebeple kendilerine ekonomik bağımsızlık kazandırabilecek bir meslek sahibi olmadıklarını göstermektedir.

63 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> [Erişim Tarihi: 10.12.2018].

64 <http://www.cte.adalet.gov.tr/>.

Okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 17 ve ancak ilköğretime kadar okuyanların toplam oranının ise % 47 olduğu kadın mahpusların yasal hakları konusunda yeterince bilgi sahibi oldukları ve bu haklarını kullanabildikleri ciddiye alınması gereken bir sorudur. Kadın mahpusların çoğunun öğretim hakkından yararlandırılmamış olmaları ve ekonomik yoksunlukları dikkate alındığında yasal haklarını yeterince bilmedikleri ve kullanamadıkları söylenebilir.

Hapishaneden öğrenime devam etmek isteyen pek çok mahpus ise çoğu zaman gerekli yönlendirmenin yapılamaması nedeniyle zorlukla yaşamaktadır. Hapishanedeiken üçüncü fakültesini okumayı başarmış bir mahpusun aşağıdaki satırları, belki de mahpusların öğrenim hakkından faydalanabilmek için ne kadar istekli olabileceklerine dair önemli bir örnek oluşturmaktadır:

"Seçeneklerden birinde ODTÜ yazıyordum. Üstelik Ankara'da Kadın Açık CİK açıldığından da bihaberdim. En başından beri ODTÜ gibi bir kartın elime geçeceğini bilsem, altı ayda yeni bir dil bile öğrenirdim. Maalesef YKS'nin dil sınavına yazılmadım. Hem aklima gelmedi hem de ALES'in burada yapılacağını bilmiyordum. (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus, başka bir mektubunda farklı hapishanelerde farklı uygulamalarla karşılaştığını, personelin yaklaşımının eğitim süreci üzerindeki etkisini şu sözlerle aktarmıştır:

"Eğitim birimimizde bulunan öğretmenlerin ilgisizliği ve yakıtımız ışıkları kapatma cüretine rağmen tercihlerimi yaptım. Tabi ilgilenen memurlarla olabildiğince isabetli seçimleri araştırdık." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus farklı hapishanelerdeki uzun öğrenim yaşamında üç farklı lisans bölümünü bitirmeyi başarmış hatta yüksek lisansa da hazırlanmıştır. Bu örnek de aslında birtakım sorunların sırf idarenin yaklaşımıyla dahi çözülebileceğini göstermektedir.

"Hocaların ısrarı ile sosyoloji bölümü okudum. İlk başta sıkıcı gelse de sonradan çok sevdim. Son sınıfta buraya sevk gönderildim. Yanımda ALES hazırlık kitapları vardı. Girişte memurların çok dikkatini çekmiş. (Çünkü adliler arasında hele kadın adliler arasında hiç rastlamadıkları bir durummuş) Bundan dolayı ALES sınavı kayıtları için haber gönderdiler. Çok şaşırdım." (mahpus mektubundan)

Adalet Erişim

Yargılanan bir kadının okuma yazma bilmemesi ya da yasal haklarından habersiz olması gözaltı aşamasından itibaren ciddi hak ihlalleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumun yukarıdaki başlıkta açıklanan öğrenim hakkıyla da doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

Şüpheli ya da sanıkların yargılama süreçlerinde yaşadığı sorunlar başka bir araştırmanın konusu olduğu için bu çalışmada detaylarıyla ele alınmayacaktır; ancak birçok mahpusun talebinin yeniden yargılanma olması, bu durumun en iyi göstergesidir. Bu gerçek aynı zamanda yargıya güvensizliğin de bir göstergesidir.

Birçok kadın denetimli serbestlik, açık hapisaneye geçiş, disiplin cezası ve itiraz usulleri gibi konularda yeterince bilgi sahibi olmaya bilmektedir. Aynı şekilde birçoğu hapisaneye geldiği andan itibaren çeşitli hak ihlalleriyle karşılaşabilmektedir. Bu açıdan hakların neler olduğunun ve en önemlisi de hakların nasıl kullanılacağına bilinmesi çok önemlidir. Mektuplardan pek çok adli mahpusun kendi ceza infaz koşullarını bilmedikleri anlaşılmaktadır.

"... Hanım bir de bizimle ilgili haklarımız nelerdir? onları bize yazarsanız memnun olurum haklarımızın neler olduğunu bile bilmiyorum" (mahpus mektubundan)

Mor Güvercin projesinin 149 kişiyle yaptığı araştırma sonuçlarının

gösterdiği gibi mahpus kadınların % 50'si ücretsiz avukat desteği alabileceğinden habersizdir.⁶⁵ Ceza yargısı sürecinde Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca sanık olarak yargılanan kişilere zorunlu müdafilik ataması yapılırsa da gerek infaz sürecinde gerekse mahpusların özel hukuka dair sorunları bakımından, avukata erişimde büyük problemler yaşanmaktadır. Kadınlar bakımından özellikle boşanma ve çocukla kişisel ilişki tesis etme en çok sorun yaşanan konulardır. Yukarıda detaylı şekilde açıklanan ekonomik yoksunluk mahpus kadınların, ücretli avukat desteği almasının önüne geçmektedir. Kadın mahpuslar çoğu zaman, özel hukuka ilişkin meselelerde baroların sunduğu ücretsiz avukatlık hizmeti olan adli yardım kurumundan da habersizdirler. Adli yardımdan faydalanabileceklerinden bir şekilde haberdar olan kadınlar ise bu başvuruyu ancak vasileri aracılığıyla yapabildiklerinden ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. Bazı mahpusların vasileriyle iletişimleri gerek farklı şehirlerde olmaları sebebiyle sağlıklı ilerlememekte gerekse bazıları bakımından bizzat yaşanan özel hukuk probleminin vasisine ilişkin olması süreci olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla mahpusların doğrudan hapisneden kendi başvurularıyla baroların adli yardım servislerine ulaşabileceği bir sistemin oluşturulması zorunludur.

"Tüm bunların yanı sıra 6 yaşında bir çocuğum bulunmaktadır. Çocuğum yaşını doldurduğu için yanıma alamamaktayım. Eşimle ayrı olduğum için çocuğumu görebilme ihtimalim çok azdır. Bu durum hem çocuğumu hem de beni psikolojik olarak zorlamaktadır." (mahpus mektubundan)

"Aylardır mücadelesini verdiğim bir hayalim var. Kızımı yanıma almak istiyorum. 'sadece bir hafta.' Öylesine muhtacım ki ona öylesine ihtiyacımız var ki birbirimize. Bebeğim gittiği günden beri elimi kolumu koyacak yer bulamıyorum. Benim bebeğim daha 1 yaşında iken karar tebliği yapılmadan zorla elimden

65 *Mor Güvercin Projesi Sonuç Kitabı*, s. 29.

alındı babasına verdiler. 1 sene boyunca kızımın hangi şartlarda nerde kaldığına dair haber alamadım. Yaptığım başvurular dilekçeler karşılıksız kaldı. boşanma davam ... mahkemesinde görülüyor. Ancak mahkemeye göre yok hükmündeyim. Ne yazdığım dilekçelere dönüş yapıyor ne de davaya katılabiliyorum. Kızımı görmek zorundayım ama sesimi duyuramıyorum..."
(mahpus mektubundan)

Uzun uğraşlar sonunda adli yardımdan boşanma davası için avukat ataması yaptırmayı başaran kadınlar ise bu kez vasi, avukat ve kendisi arasındaki iletişimden dolayı yine de sonuç almakta zorlanmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak hapisane ortamında ve tahliye sonrası süreçte eril şiddetle karşı karşıya kalma olasılığı da söz konusudur. Eril şiddete karşı başvurulabilecek hukuki yollar olduğunun ya da bu yollara başvurma yönetiminin yeterince bilinmemesi de ciddi bir sorundur.

Haklar ve başvuru yolları bilinse bile bu yollara başvurmama gibi bir zorunlu tercih de söz konusu olabilmektedir. İnsan hakkı ihlallerine karşı hukuki başvuru yollarına gitmek yerine tepkisiz kalmanın tercih edilmesi birkaç farklı nedenden ileri gelebilmektedir. Kadın mahpuslar yeterince desteklenmek bir yana hakkını araması durumunda çeşitli problemler yaşayacağını düşünebilmekte veya çalışma koşullarının elinden alınması, disiplin cezalarıyla karşılaşma, var olan hak ihlalinin artabileceği ihtimali gibi tehdit mekanizmaları kadınların baskı hissetmesine neden olabilmektedir. Bu baskı nedeniyle kadınlar hapisane idaresiyle karşı karşıya gelmek yerine hak ihlallerine karşı sessiz kalmaya yönelebilmektedir.

Bir mahpus koğuş arkadaşlarına ilişkin bu konudaki şu gözlemlerini şöyle paylaşıyor:

"İnanır mısınız buradaki çoğu, mahkumların haklarını bilmezken, kendilerini dahi savunma güçlerini kendilerinde göremiyorlar. Ortada bir haksızlık varsa çoğu bu haksızlığa göz yumuyor."

"Ya okuma yazma problemi vardır ya da yazmaya çekinir, biliyorsunuz mektuplar rahatlıkla engellenebilir. Duygu ve düşüncelerini yazsa bile içerde farklı bir ceza uygulamasıyla karşılaşmamak için susmayı da deneyebilir, yapılıyor da nitekim. Aslında şöyle bir gözlemim de var, cesaretli kadınların çoğu yaşanan her problemi de rahatlıkla paylaşabilir. Fakat içerde 'huzuru kaçabilir' endişesiyle ve en önemlisi de yalnız olduğundan yaşananları dile getirmeyebiliyor."

Bazı kadın mahpuslar ise hak ihlallerine ya da haksız buldukları disiplin cezalarına itiraz ettiklerinde ise karşılık bulamadıklarını, hatta kimi zaman idareye verdikleri dilekçelerin kaybolduğunu belirtmekte ve ayrıca tebliği ile birlikte itiraz etme hakları doğan, disiplin cezası gibi kararların da kendilerine ulaştırılmadığından şikâyet etmektedirler. Bu şikâyetler hak arama konusunda teşvik edilmesi gereken mahpusların hak arama girişimlerinin engellenebildiğini de göstermektedir:

"TCK'da her suçun karşılığı ve uygulaması net olduğu halde, idare bunun dışında kafasına göre suçlar ve cezalandırmalar yaratmakta. İdari memur ve amirler her sözün başında mevzuatı dillendirirken uygulamalarının tümünde mevzuat ihlali söz konusu. Bunlara dair suç duyurularımız dahi cevapsız kaldı. Mevzuat dışı kendine göre hukuk anlayışının olduğu ortamda bizler, hukuk zemininde hak arayışlarında bulunuyoruz. Bir müdürle konuşuyorsunuz, hakkınızda bulunulan suçlamanın tarafınıza tebliğinizi istiyorsunuz, "ben personelimi ayağınıza göndermem" cevabını alıyorsunuz. Yasal olarak tebliğ maddelerini es geçelim ancak hakkımızda başlatılan soruşturma tebliğ olmayanca nasıl savunma yapacağız? Tebliğ olmasa nasıl haberdar olacağız? Kapılar kilitli biz gidemiyoruz ve zaten görevi bu işi yapmak olan kişi de bunu "ayağınıza gelmek" olarak algılıyor. Bir diğer müdür ile sorunun çözümü için konuşuyorsunuz. Kendi personeli eşliğinde olumlu yanıt veriyor. Çözümde ortak uzlaşıcı oluyor ama ertesi gün tamam dediğinin uygulamasını bekler-

*ken "ben tamam demedim" gibi bir yanıtla karşılaşıyorsunuz."
(mahpus mektubundan)*

"Kaldı ki sorunu çözme yerine savcı ile görüşme talebimizin de yerine getirilmediğini belirtmek gerekir. Bundan dolayı yaptığımız başvuruların karşılığında cezaya tabi tutulan yine biz oluyoruz. En son yaşadığımız taciz olayında da cezayı alan yine biz olduk." (mahpus mektubundan)

Birçok mahpus da yaptıkları başvuruların öznesi olan hapishanesi idaresi tarafından bu başvurunun okunduğunu bildiğinden başvuru yapmaktan çekinmektedir. Bu durum hem misilleme riskini barındırmakta hem de başvurunun bir şekilde işleme alınmamasına yol açabilmektedir. Yine de mahpuslar Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İl ve İlçe Cezaevi İzleme Komisyonları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu gibi yerlere başvuru yapmayı göze aldıklarında ise bu başvuruların sonuçsuz kaldığından şikâyet etmektedir. Örneğin bir mahpus, yaptıkları hukuki başvuruların % 99'unun etkisiz kaldığını belirtmektedir.

Yapılan sayısız başvurular neticesinde cezaevi izleme heyetinin ya da insan hakları kurullarının yaptığı hapisane ziyaretlerindeyse yaşanan sorunların ortaya konamaması gibi bir sorunla karşılaşılmaktadır. Mahpusların izleme heyetiyle özel görüşme yapmaması ya da izleme heyetinin sorunları tespit edecek şekilde yaşam alanlarına ulaşamaması da bu ziyaretlerin de çözüm sağlayamamasına sebep olmaktadır.

"(...) izleme heyeti geldi. Heyet koğuşa girer girmez onları havalandırmada ağırladık. Beni sordular. Hücrede kalırken yazmış olduğum mektup ve suç duyurusunun işleme alındığını ve benimle özel görüşeceklerini söylediler. Ben de hiçbir şeyi gündem yapmadan genel olarak yaşadığımız sorunları arkadaşlarımızla dile getirdim. Gelmeleri ile gitmeleri bir oldu. Sadece hastane hekimlerinin kelepçe açıp açmadığının yarattığı sorun üzerinde ısrarla durdular. Bizim için sadece kelepçe değil

yaşamsal sorunların hepsi önceliklidir. Hani derler ya kelimeler boğazımızda kaldı. O kadar acele ettiler ki derdimizi anlatamadığımız gibi anlatmaya başlamadan zaten biliyoruz bunları denilmesi hiç hoş değil. Bizler beş yıldızlı tatil otelinde kalmıyoruz. Artık işkence bitti denilen dönemde gardiyanların postal izleri bacaklarımızda bellerimizde iz bıraktı. Bu kadar sıradan yaklaşımlar ne onların konumlarına ne de insan hakları ilkelerine yakışıyordu. Ben kendilerini eleştirdim. Bakkaldan şeker almaya gelmediniz. Buraya geliniyorsa insanları dinlemek için zaman ayarlanması gerekiyor. Biz aylarca buraya gelmeniz için sayısız dilekçe ve mektup yazdık. Bu binaya iki fayans kapılara cila çekmişler diye öyle çok lüks bir hayat yaşamıyoruz. Sorunlarımızı anlatamadığımız gibi not da tutmuyorlardı. Bunları not edin dememize rağmen bizde var denilerek not alınmadı.” (mahpus mektubundan)

“... İnsan Hakları heyetine de direk şişmiş dişimi gösterdim. Tedavi yapılmadığımızı anlattım. Yani değişen hiçbir şey yok” (mahpus mektubundan)

“İzleme ve Gözetim” başlığında örneklerle değindiğimiz gibi STÖ'lere yazılan mektuplar okuma komisyonu tarafından denetlenmektedir. Bu husus da yukarıda açıklandığı gibi insan hakkı ihlallerine karşı başvurularda bulunulmasını ve adalete erişimi engelleyen bir durumdur.

Özellikle daha yoğun kaygı yaşayıp üzerinde daha fazla baskı hissedilen kadın mahpuslar, çeşitli insan hakları kurumlarına, sivil toplum örgütlerine vs. başvurmak istediklerinde söz konusu denetimden dolayı vazgeçebilmektedir. Bu durum hak ihlaline karşı mücadeleyi engellemektedir ve mahpusların başvurularını teşvik edecek şekilde yeniden düzenlenebilmelidir.

Kadınların her şeyden önce okuma yazma bilmelerine özel bir önem verilmelidir. Okuma yazma bilmeyenler tespit edilmeli ve kendi is-

tekleri doğrultusunda, yeterli sayıda eğitimci eşliğinde düzenli okuma yazma dersleri alabilmelidirler.

İnfaz hukuku, insan hakları, özelde kadın haklarıyla ilgili düzenlenecek olan atölyeler yoluyla bilgilendirme sağlanmalıdır. Bu atölyelerin teorik, teknik anlatımlardan çok, hukukçu olmayanların da anlayabileceği düzeyde ve pratik bilgiler içerecek şekilde yapılması önemlidir. Kadınların her zaman kullanabileceği bilgileri, başvurabileceği kaynakları ve destek alabileceği kurumları gösteren, herkesin anlayabileceği tarzda broşürler ve el kitapları hazırlanabilir. Söz konusu atölye ve broşür çalışmaları açısından hapishane idareleri, hak temelli çalışan sivil toplum örgütleri ve barolarla ortak çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalarda baroların adli yardım ve CMK servislerinin misyonu ve bu birimlerden yararlanma usulleri anlatılmalıdır.

Baroların hapishanelerdeki hak ihlalleri konusunda daha ön planda yer alması gerekmektedir. Özellikle insan hakları ve konumuz özgülünde kadın hakları birimlerinin yaşanan sorunlara ve ihlallere dair daha denetleyici bir misyon yüklenmesi olumlu sonuçlara yol açabilir. Ayrıca mahpuslara bireysel anlamda destek verilmesi için avukatlar ziyaretler konusunda teşvik edilmeli, gerekirse bunun için fon oluşturulmalı ve atanan avukatlar desteklenmelidir.

Barolar nezdinde hapishanede kalmakta olan ya da tahliye olmuş mahpuslara hukuki danışmanlık yapacak uzman servisler kurulabilir. Kadın mahpuslar için özel alt birimler oluşturulabilir. Özellikle hapishane sonrası süreçte şiddete daha açık hale gelen, barınma ve iş bulma gibi birçok sorun yaşaması muhtemel olan kadınlara özel danışmanlık hizmeti sağlanabilir.

Ayrıca sivil toplum örgütleriyle yapılan yazışmaların okuma komisyonunca denetlense dahi engellenmesi uygulamasına son verilmeli ve sivil toplumun hapishanelerde daha fazla müdahil olabilmesinin

yolu açılmalı, mahpuslar uğradıkları hak ihlallerine ilişkin STÖ'leri bilgilendirebilmelidir. Mahpusların adalete erişimlerinin önemli bir bileşeni de STÖ'lerdir.

Sağlık

Anayasa'nın 56. maddesinde “Herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu”, devamında da “Devletin, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenleyeceği” belirtilmiştir. Ancak bakıldığında mahpusların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşaması, sağlık hakkına ilişkin hizmetlerin sağlanması konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı görülmektedir.⁶⁶

Adalete erişim gibi sağlık olanaklarına erişim de kadın mahpuslar için daha zordur. Ek olarak cinsiyete bağlı özel sağlık ihtiyaçları vardır. Kadınların fizyolojik ve ruhsal özellikleri erkeklerinkinden farklıdır. Sağlık hizmetleri, üreme ve cinsel sağlık, ruh sağlığı, şiddet görmüş kadınlar için danışmanlık gibi konuları içerecek şekilde cinsiyete özgü bir hale getirilmelidir. Bu mesele BM'nin *Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*'nda şöyle ifade edilmiştir: “Kadın cezaevlerinde sağlık bakımı; üreme ve cinsel sağlık, akıl sağlığı, madde bağımlılığı için tedavi, fiziksel ve cinsel istismar kurbanları için danışmanlık gibi konuları vurgulayan cinsiyete özgü bir çerçeve gerektirir.”⁶⁷

66 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Berivan Korkut, *Hapiste Sağlık Proje Kitabı*, TCPS Kitaplığı, Mart 2017 s. 30 vd.; Berivan Korkut, *Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016, s.55.

67 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 51.

Türkiye'de ne yazık ki sağlık alanında ciddi sorunlar vardır ve özel ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmuş değildir. Bu konuda *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*'ne hasta mahpuslar konusunu değerlendiren bir yazı kaleme almış olan Bavver Kılıçoğlu bu konuda şunları belirtmiştir: “Sağlık problemleri bulunan mahpusların Türkiye cezaevlerinde karşılaştıkları uygulamalar bahsi geçen uygulamalardan da anlaşılabilceği üzere özel durumlara gözlerini kapayan ve zorunlu ihtiyaçları görmezden gelen bir yaklaşımdan beslenmektedir.”⁶⁸ Kılıçoğlu'nun da belirttiği gibi özel durumlar yok sayılmaktadır. Bunlardan biri de cinsiyete bağlı özel durumlar ve ihtiyaçlardır. Genel sağlık hakkına erişimdeki engellerin yanı sıra kadın mahpuslara özgü sağlık hizmetleri de yetersizdir. Hele erkek hapishanelerinin kadınlara ayrılmış koşullarında kalmakta olan kadınlar için kadın olmaktan kaynaklı özgün sağlık ihtiyaçlarına erişim daha da zordur.

a) Fiziksel Sağlık

"Bir ara hastaneye gittim. Meme muayenesi olacaktım. Asker dışarı çıkmamakta ısrar etti. Kavga gürlütü çıktı. (...) Biraz zemin versen adam dövme hazır. Böyle oluyor. Ya çıkmıyor, ya çıktığına seni pişman ediyor. Zaten bence cezaevindeki kadınların düzenli olarak en az 6 ayda 1 meme ve rahim kontrolüne gitmeleri gerekir. Bu bir yana sevk çıkartan kadar canın çıkıyor."
(mahpus mektubundan)

"Hapishanelerdeki yaşam koşulları kadın tutsakların sağlığını bozucu pek çok koşulu içinde barındırıyor. Kronik bir hastalı-

68 Bavver Kılıçoğlu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Hasta Mahpusların Durumunun Uluslararası Metinler Işığında Değerlendirilmesi: Hapisdışı Yöntemlerin Olgunlaştırılmasında Uluslararası Arayışlar Ve Hasta Mahpusların Konumu, Mayıs- Haziran, Yıl: 27, Sayı: 112, s. 384.

*ğ*ı tutsak düşmeden önce olanların sağlığı daha da bozulurken hasta olmayanlar ise koşullar yüzünden hastalanıyor. İaşeleri-miz yeterli (değil) ve dengeli beslenmemizi sağlamıyor. Başta kahvaltı ihtiyacımız olmak üzere (peynir, zeytin vs.) kurum içindeki kantinden satın almaya çalışıyoruz. Yemekler ise çok yağlı. Meyve, sebze de çiğ olarak son derece yetersiz. Manav listesin-de idarenin uygun gördüğü ürünler yer alıyor. O listeye göre (pişirilme ve yemek yapılması mümkün olanlara yer veriliyor) para harcayarak ihtiyaçlarımızı karşılıyoruz. Lifi gıdalardan yoksun ve kuru beslenme nedeniyle çoğu kadın tutsağın sindirim sistemi ile ilgili hastalıkları var. Mimari yapısı güneş görebilme zamanını en aza indirecek şekilde tasarlanmış koşullarda kalıyoruz. Eğer kaloriferler gün boyu yanmazsa hücrelerimizde sıcak su torbası ile ya da kat kat battaniye ile oturabiliyoruz. (...) Biyolojik yapımız nedeniyle bu koşullarda sürekli üşüyor yeterli beslenememenin de etkisiyle zayıf düşüyoruz. Bu koşullar çoğumuzda kadın hastalıklarına yakalanmamıza neden oluyor. Yemeklere konulan şap ise hormonal dengemizi bozuyor." (mahpus mektubundan)

Kolostomi torbasıyla yaşamak zorunda olan bir kadın mahpus ise masraflarının devlet tarafından karşılanmadığını belirtmekte ve yaşadığı zorlukları şu şekilde aktarmaktadır:

"Bağırsak torbası ve malzemeleri devlet karşılamıyor. O yüzden benim hesabımdan para kesilerek alıyoruz. Ama bu maddi açıdan epey zorlayan bir şey haline geldi. Maddi imkânsızlık ve torba fiyatının döviz üzerinden ilerlemesi ve fiyatının artışı durumumuzu iyice zorlaştırdı. Aylık 500 TL'ye yakın torba parası ödeme zorunda kalıyoruz." (mahpus mektubundan)

Mahpusların dış tedavileri ise başka bir sıkıntı yaratmaktadır: 8 ay boyunca dış çekimi için sevk bekleyen bir mahpus aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

"Anlayacağınız hiçbir şey değişmediği gibi birçok şey daha da

olumsuza gitti. En önemlisi hâlâ dışım çekilmedi. Götürüldüm. Protezin altındalı dış olduğundan 'malzemelerimiz yok şubatın sonuna randevu vereceğiz' dediler. İlaç verip gönderdiler. ... Her gün soruyorum sekin yok diyorlar. Geceleri dış ağrısından yatamıyorum. (mahpus mektubundan)

Kadınlar cinsel sağlık ve doğurganlıkla ilgili hastalıklar bakımından yüksek risk grubu oluşturmaktadır. Bu konuda örnek vermek gerekirse araştırmalara göre cinsel ilişki yoluyla HIV bulaşma oranı kadınlarda, erkeklerin iki katıdır.⁶⁹ Bu gibi örnekler hapishane öncesi süreçte hasta olma ihtimalini arttırırken, kalabalık, temizlik koşulları bakımından yeterli olmayan hapishane ortamda sağlık durumu kötü etkilenmekte ve sağlık sorunları ortaya çıkabilmektedir. Muayene ve tedavi konusunda da elverişsiz bir ortam söz konusudur.

"Burada birçok arkadaşımızda jinekolojik sorunlar, iltihaplar, kistler, adet düzensizlikleri ya da aşırı adet kanama vb. durumlar oluyor. Bunları temizlik, soğuk (kaloriferler yeterli yanmaz genelde) ve tecrit, bir dizi zincirleme koşul ve uygulama tetikliyor." (mahpus mektubundan)

Önleyici sağlık hizmetleri bakımından hapishanelerin yeterince hava ve güneş almadığı, ısınma sisteminin ihtiyaca uygun olmadığına dair bilgi mevcuttur. Yeterince ısınmama nedeniyle birçok mahpus kalın ve üst üste giyinmeye ihtiyaç duyabilmektedir. Bu konuda da kadınların özgün ihtiyaçları göz önünde bulundurulmamaktadır. Hapishaneye alınabilecek kıyafet sayısı mevzuatça sınırlanmıştır ve bu konuda kadın, çocuk, hasta gibi özel mahpus grupları için ayrıca bir düzenleme yapılmış değildir. Benzer şekilde iklim koşulları da değerlendirilmedi.

69 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 11.

rilmemektedir. Erzurum'da kalmakta olan bir mahpus ile Antalya'da kalmakta olan bir mahpus için kıyafet uygulaması aynıdır.

Özgün ihtiyaçlar beslenme konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Tüm mahpus gruplarının yeterli ve kaliteli besinlere düzenli şekilde ulaşma hakkı vardır. Ancak kadınlar kemik erimesi, demir eksikliği gibi hastalıklar bakımından daha fazla risk altındadır. Bu nedenle belli besinleri (örneğin süt ve süt ürünleri, yeşil sebze vs.) düzenli olarak tüketmeleri daha önemlidir.

Bir mahpus şunları belirtiyor:

"Çok soğuktu. Bir tane küçük kalorifer vardı, her zaman yanmazdı. Allah'ım bir daha oraya hiç kimseyi düşürmesin." (mahpus mektubundan)

"Burası eski bir cezaevi olduğu için insan sağlığına etkide bulunuyor. Duvarların boyanması talebimiz bile ödenek yok gerekçesiyle sürekli reddediliyor. Uzun yıllardır cezaevinde kalan arkadaşlarımızın ciddi sağlık problemleri var. Nemli iklimlerde kalmaması gereken arkadaşlarımızın uygun yerlere sevk talepleri kabul edilmiyor. Zaten hemen hepimiz buraya kendi isteğimiz dışında getirilmiş durumdayız." (mahpus mektubundan)

"Hiçbir haktan yararlanamıyoruz. Şu anda koşullarımız çok kötü. 10 kişilik yerde 16 kişi kalıyoruz. Tek bir banyo ve tek bir lavabo var. Düşün ki sabah kalktığımızda lavaboda uzun kuyruklar oluşuyor. Her yerde kişi başı 2 ekmek verilirken burada 1 ekmek veriliyor. Yemekler berbat. Sanki kıtlık yaşıyoruz." (mahpus mektubundan)

Bir mahpus da bir dönem 16 kişilik koğuşlarda 41 kişi kaldıklarını belirtiyor. Aynı şekilde Çağdaş Hukukçular Derneği Kadın Komisyonu'nun 2013 yılında Bakırköy Hapishanesi'nde yaptığı görüşmelerde zaman zaman mahpus sayısının çok arttığı ve tek kişilik

yataklarda iki kişi yatmak zorunda kaldıkları ya da bazı mahpusların yerde yatmak zorunda kaldıkları belirtilmiştir.

"Örneğin bir erkek tutsak için iki kazak yeterli gelebilir fakat kadının açısından bu böyle değildir, fiziksel ve biyolojik açıdan bakıldığında(...) Mesela bende kansızlık var ve kışın üşürüm doğal olarak. (Ya da kan hastalıkları olan kadın arkadaşlar var. Bu nedenle daha fazla üşürler) Uzun kollu bir tişörtü de (kazak) kapaşına alıyorlar, oysa bir kadın, cezaevi koşullarında kazağının altına bir şeyler giyme ihtiyacı duyar." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus, beslenme ihtiyacıyla ilgili olarak ise şöyle bir örnek veriyor:

"Besin olarak da birçoğumuz 20 yıldır cezaevinde kalan kadınlarıdır. En yenimiz on yıldır cezaevinde ve yemekler de kadının fiziksel ihtiyacını karşılayacak durumda değil. En basitinden kalsiyum her kadın için zorunlu bir ihtiyaç olsa da yemeklerde ayda en fazla bir iki defa o da yoğurt şeklinde verilebiliyor, kantinden bile bazen bu zaruri ihtiyaçlar karşılanmayabiliyor."

"Kıyafet noktasında zorluk çekiyoruz. Defalarca hava koşullarından dolayı kazak konusunda esnek yaklaşılacağını, en azından kota 2 iken 3 yapılabileceğini söylememize rağmen bu konuda aylardır hiçbir adım atılmadı." (mahpus mektubundan)

Zorla sevk edilen bir mahpus ise sağlık durumuyla ilgili şunları aktarıyor:

"İnanın ki bir yıl içerisinde 3 cezaevi değiştirme ve yılların getirdiği bünyemin aşırı bir şekilde zayıflaması bir de aşırı soğuktan dolayı ve aynı zamanda bende aşırı kansızlık olması güya tedavi amaçlı beni ...'a götürdüler. Hiçbir tedavi yapılmadan ...'a sürgün edilmek deyim yerindeyse ölüme terk etmektir. ...'un soğukluğuna alışmak, ayakta kalmak diyebilirim ki bu 23 yıl içerisinde verdiğim en büyük savaştır." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus ise hapisanelerle ilgili mevzuatın erkeklere göre belirlendiğini belirttiikten sonra şunları aktarıyor:

"Yiyecekler onlara göre ayarlanmış, giyecek listesi onlara göre belirlenmiş. Mesela sınırlı olan kıyafetler erkeklere göre belirlenmiş ama bize yetmiyor." (mahpus mektubundan)

"Eşya yönetmeliği tümünden erkek tutuklulara göre düzenlenmiş, bir mesele bu. Sonuçta kadınların giysileri daha çeşitli; ama yönetmelikte yok diyerek bu eşyalar verilmiyor bazen. Örneğin yönetmelikte kravatt var ama şal, fular yok, o yüzden bir dönem şal, fular vb. kadınların kullandığı bu tür şeyleri vermiyorlardı! Yine kadınlar için hem ihtiyaç olarak (daha sık elbise/kıyafet değiştirme, vücut salgıları, mens dönemleri, menopoz dönemlerinde özellikle artıyor bu ihtiyaçlar, hem de toplumsal alışılmış estetik, farklı, hoş giyinme eğilimi vb. açısından) hem de eğilim olarak daha çok ve sık kıyafet fiilen ve kültürel olarak bir ihtiyaç, gereklilik. Zaten söz konusu eşya/giysi yönetmeliğindeki sayı ve tür azken, kadınlar için çok daha az, yetersiz. Mesela yazın çok sıcakta sık sık değiştirmek ya da kışın kat kat giyinmek durumunda kalıyoruz. (...) Erkek ihtiyaçları üzerinden hazırlanmış bir liste bu." (mahpus mektubundan)

Hijyen bakımından da kadın mahpusların özgün ihtiyaçları vardır. Her şeyden önce kadın pedlerinin tek tip olması ve kantinde ücret karşılığı satılması bile ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yukarıda maddi durum başlığında "Hapishanelerde Ücretsiz Ped İstiyoruz" kampanyasından bahsedildiğinden tekrara kaçınmamak adına atıf yapmakla yetiniyor ve cinsiyetle ilgili ihtiyaçların gözetilmesinin temel sağlık haklarından olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyoruz.

"Sık sık kantinler aksayabiliyor. Bu durum mens dönemleri için ped, günlük ped ya da saç boyamayı önemseyenler için saç boyası vb. hatta makyaj malzemelerinin tükenmesi, getirilmemesi gibi ek sorunlara, sıkıntılara sebep oluyor. Maddi sıkıntılar ne-

deniyle herkes önceden fazladan alıp stok yapamıyor zaten." (mahpus mektubundan)

Önleyici sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak düzenli bilgilendirme çalışmalarının da yapılması olumlu sonuçlar açığa çıkartacaktır. Kadınlar bazı hastalıklar bakımından yüksek risk grubu oluşturmalarına rağmen bu tarz çalışmalar gerçekleştirilmemektedir. Düzenli bilgilendirme çalışmalarının yanı sıra düzenli doktor kontrollerinin yapılması da gereklidir. Düzenli olarak SMEAR testi, meme kisti muayenesi gibi bazı test ve muayeneler yapılmamaktadır. Hastalıklarla ilgili belirtiler görülen, hatta tanı konulanların muayene ve tedavilerinde de sorunlar yaşanabilmektedir. Hapishane revirlerinde jinekolog ve gerekli ekipman bulundurulmamaktadır. Revir doktoruna muayene olma olanakları ise sınırlıdır. Bazen doktora muayene olmak için belirli günler beklenmektedir. Mahpuslar genelde muayenelerin niteliğinden de memnun olmadıklarını ifade edebilmektedirler. Hastaneye sevk işlemleri de kimi zaman çok uzayabilmekte ve dışardaki hastanelerde muayene veya tedavi olma durumu gecikebilmektedir.

"Sağlık problemlerimiz ileri boyutlara taşınmış durumda olsa da doktorların herhangi bir muayene etme durumu yok. Revire çıkan arkadaşlarımız sağlık sorunlarını söyleyince "senin hiçbir şeyin yok, çok iyisin" gibi alaycı, önemsemeyen yaklaşımlarla karşılaşılıyorlar. Her arkadaşına sadece ağrı kesici yazarak başından savıyorlar. (Revirdeki doktor) Kadın arkadaşlarımıza zorla gebelik testi yaptırmaya (çalışıyor), bunu kabul etmedikleri zaman da ilaç yazmayarak tedavi olmalarını engelliyor." (mahpus mektubundan)

"Yine tedavi koşulları çok sıkıntılı. Sürekli bulunan bir doktor yok. Haftada bir çıktığımız revirde de mevcut doktor son derece yüzeysel yaklaşıyor. Kendimden bir örnek verecek olursam boğazımda çıkan 7 nodül için biyopsi alınması gerekirken 4 defa

hastaneye gitmeme rağmen yanlış bölüme sevkim yapıldığı için 2 aydır biyopsi işlemi gerçekleştirilemedi. Bu tarz durumlar sıkça yaşanıyor.”(mahpus mektubundan)

“Ayrıntılı tetkikler için şehrin bir ucundaki eğitim araştırmaya götürülmüyoruz. Sevkler ring hücrelerinde yapılıyor. Hastane hapishaneye 1.5 saat uzaklıkta. Konduğumuz hastane nezaretleri sigara dumanına boğulmuş, havalandırması olmayan erkek tutsaklarla aynı tuvaleti kullanmak zorunda olduğumuz hijyenik açıdan son derece kirli yerler(...) Ayrıca polikliniklere çıkartıldığımızda ya kelepçemiz açılmıyor ya asker muayene odasından çıkılmıyor.” (mahpus mektubundan)

Yukarıdaki anlatımda da dile getirilen hasta mahremiyetinin ihlali de sağlığa erişim hakkı önündeki ciddi engellerden birini oluşturmaktadır. Muayene sırasında jandarma görevlilerinin içeride bulunması İstanbul Protokolü’ne⁷⁰ aykırılık teşkil etmektedir. Protokol’e göre jandarma görevlileri muayene sürecinin dışında olmalı ve muayene odasında hasta ve sağlık personeli dışında kimse olmamalıdır:

“124. Her alıkonulan, mahremiyetine saygı gösterilen bir ortamda muayene edilmelidir. Polis ya da diğer kolluk güçleri hiç bir zaman muayene odasında bulunmamalıdır. Bu usule ilişkin önlemden sadece muayeneyi yapan hekim, eğer alıkonulananın sağlık personeline karşı ciddi bir güvenlik riski oluşturduğu yönünde ikna edici bir delili olduğunu düşünüyorsa vazgeçilebilir. Böyle bir durumda, muayene eden hekimin talebi üzerine, muayene esnasında polis ya da diğer kolluk kuvvetleri değil, sağlık kurumunun güvenlik personeli

70 İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkin Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için Kılavuz, 09.08.1999 tarihinde BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’ne sunulmuş ve resmen BM belgesi halini almıştır.

http://www.tihv.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/Istanbul_Protokolu.pdf
[Erişim Tarihi: 13.12.2018].

hazır bulunmalıdır. Bu koşulda da, güvenlik personeli hastaya göre işitme mesafesinin dışında (yani yalnızca görüş mesafesinin içinde) olmalıdır.”

Ancak Türkiye’de jandarma görevlileri kimi zaman, muayene odasını terk etmemekte, İstanbul Protokolü’ne aykırı davranılmaktadır. Bu şekilde hastanın mahremiyeti ihlal edilmekte, ayrıca bazı kadın mahpuslar bu ihlalden dolayı muayene olmadan geri dönmekte ve tedavi hakkına erişimleri bu şekilde engellenmiş olmaktadır. İzmir Kadın Kapalı Hapishanesi’nde 2012 yılında gerçekleştirilen inceleme sonucunda şu veriler ortaya çıkmıştır:

“Mahpuslar, verdikleri dilekçelerine çok uzun süre cevap almadıklarını ve tedavide bu nedenle geç kalındığını belirttiler. Ayrıca, özellikle hastane sevklerinde sorunlar yaşadıklarını, gidiş gelişlerde sözlü tacizlere maruz kaldıklarını anlattılar. Hastaneye gittiklerinde muayene odasına askerlerin de girdiğini, kelepçelerin açılmadığını, askerlerin hekimlere hitaben muayeneye getirilen mahpusların “tehlikeli ve terörist” olduklarını beyan ettiklerini ve hekimlerin de çoğunlukla duruma sessiz kaldıklarını anlattılar. Bu nedenle birçok mahpus, muayene ve tedavi olmadan cezaevine geri döndüklerini belirttiler.”⁷¹

“Biz siyasi mahpuslar hastaneye gidişlerde kelepçenin dayatılması (muayene sırasında), askerin muayene odasına girmesi vb. durumlarda itirazımızı ortaya koyuyoruz. Doktor da gerektiği gibi davranırsa sorun çözülüyor ama çözülme de muayene olmadan geri dönüyoruz. Adli mahpuslar için bunların hiçbirine itiraz şansları yok. Haklarını bilmiyorlar, doktor ahlaki sorumluluk gösterirse -ya da asker- o durumda rahatça haklarını kullanabiliyorlar ama çoğu zaman kelepçeli ve içerde asker varken muayene olmak zorunda kalıyorlar.” (mahpus mektubundan)

71 Eren Keskin, Şakran (İzmir) Cezaevi Gözlem Raporu, Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu, 22.05.2012.

Beden sağlığı konusundaki önerileri şöyle sıralayabilmek mümkündür:

- Hapishaneye ilk girişte etik kurallara uygun şekilde, mahremiyet esasına dayanarak, mahpusun rızasıyla ayrıntılı muayene yapılmalıdır. Söz konusu muayene tedaviye yönelik olmalı ve sonuçlar hastanın rızasına uygun olarak gizli kalmalıdır. Tespit edilen herhangi bir sağlık problemi olması durumunda en hızlı ve nitelikli şekilde tedavi sürecine başlanmalıdır.
- Sürekli doktor bulunması ve düzenli muayene olanağının sağlanması gerekmektedir. Kadınların kaldığı tüm hapishanelerde, kadın doğum uzmanlarının da sürekli bulundurulması, bu koşul yaratılmıyorsa uzmanların en azından haftanın belli günleri, muayene edecek şekilde istihdam edilmesi gereklidir.
- Düzenli kontrol gerektiren konularda doktorların tavsiye ettiği aralıklarla çeşitli tetkikleri yaptırması sağlanmalı, kadınlar bu konuda teşvik edilmelidir. Önleyici sağlık ve özelde kadın sağlığına ilişkin bilgilendirmeler yapılmalı, meme kisti muayenesi gibi kadınların kendilerinin de yapabileceği uygulamalar sağlık personeli tarafından anlatılmalıdır. Bu eğitimler hapishane personeline yönelik olarak da gerçekleştirilmelidir. Bu konuda hapishane idareleri ile Sağlık Bakanlığı ve Tabip Odaları ortak ve düzenli çalışmalar yürütebilir.
- Kelepçeli ve hasta mahremiyetini ihlal eden muayene dayatması kötü muamele olarak görülebilir ve bir hak ihlalidir. Muayene sırasında İstanbul Protokolü'ne uygun hareket edilmeli, somut delillerle ortaya konulmuş açık bir güvenlik tehlikesi söz konusu olmadığı sürece hasta mahpus kelepçesiz ve sağlık personeli dışındaki görevlilerin dışarda olacağı şekilde muayene edilmelidir.
- Sağlık konusunda sadece yasalar ve pratik değil mimari de bir

kriter oluşturmaktadır. Hapishane koşullarının sağlıklı şekilde yaşamaya elverişli olması gerekmektedir. Koşullar yeterince doğal ve yapay ışık alacak şekilde düzenlenmeli, nem ve rutubet olmamalı, kullanılan alanlar ihtiyaca uygun şekilde ısıtılmalı, kadınların bu konuda özgün ihtiyaçları olabileceği değerlendirilmelidir. Koşullar mahpusların uyumak ve zaman geçirmek için yeterli alana sahip olacağı genişlikte olmalı, kalabalık ve havasız olması engellenmelidir.

- Hijyen konusunda kadınların daha hassas olduğu değerlendirilmeli, başta ped olmak üzere hijyen ve temizlik malzemeleri ihtiyaca uygun çeşitlilik ve nitelikte, ücretsiz olarak verilmelidir.
- Cinsiyete bağlı fizyolojik farklılıklar, ihtiyaç ve istekler göz önünde bulundurularak, beslenme uzmanlarının denetiminde beslenme listeleri hazırlanmalı, sağlıklı ve nitelikli yemekler sunulmalıdır.
- Ceza infaz mevzuatında kılık-kıyafet konusunda değişikliğe gidilmeli ve cinsiyet, iklim gibi faktörlere bağlı olarak kıyafet alma ve bulundurmada gerekli esneklik sağlanmalıdır.

b) Ruh Sağlığı

"Kurumda sosyal çalışmacı, psikolog var. Ruh sağlığı problemi yaşayanlar (için) tedavi süreci elbette işletiyorlardır ama zaten mevcut koşullar böylesi sorunları olanların durumunu daha da ağırlaştıracak nitelikte. Adli kadınlar genelde gündüz yatarak vakitlerini doldurup gece oturuyorlar. Anti-depresan kullanımı çok yaygın. Sorunu çözmekten çok kontrol altına alıp, uyuşturmak yapılan. (...) Ki kimi adli tutsaklar var ki hapishane değil tedavi görebilecekleri bir kurumda tutulmaları gerekiyor." (mahpus mektubundan

BM tarafından yapılan araştırmalara göre, dünyanın birçok yerinde kadın mahpuslar içerisinde intihara eğilimli olma ve hapisane ortamında ruh sağlığının olumsuz etkilenmesi oranı erkeklerden daha fazladır.⁷²

Ruh sağlığı sorunları yaşayan mahpusların tedavi edilmesi için gerekli koşulların sağlanması bir yana, hapisane ortamı kadınların kendilerini güvende hissetmedikleri yerler haline geldiğinde var olan rahatsızlıkların zamanla artmasına ve yeni bir takım ruh sağlığı sorunları doğmasına yol açabilmektedir.

“Eril Şiddet” başlığında da değindiğimiz gibi kadınların çoğu travmatik şiddet hikâyelerini de yanlarına alarak hapsedilmektedir. Bu yüzden bir kısmı hâlihazırda ruh sağlığı sorunları yaşarken, bir kısmı bu tür sorunlar yaşamasa da buna meyilli bir durumda hapisaneye girmektedir. Bu nedenle ruh sağlığı sorunlarını arttırmayacak ya da yeni sorunlar ortaya çıkartmayacak bir ortamın yaratılması önem taşımaktadır.

Yine “Kapatılmanın Etkileri” başlığında ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi kapatılma ruh sağlığı sorunlarının artması ya da ortaya çıkması açısından başlı başına bir etkidir. Bir de bunun üzerine güvensiz ortam, yeterli ruh sağlığı hizmetlerinin, sosyal aktivitelerin olmaması gibi durumlar eklenince birçok ruh sağlığı sorunu ortaya çıkabilmektedir.

“Ciddi bir travma yaşıyor içerideki kadınlar. Kimimiz baş edebiliyor, kimimiz de sorunlarımızla oluşturduğumuz mezarda yaşamaya çalışıyoruz.” (mahpus mektubundan)

Kadın mahpus sayısına oranla sosyal çalışmacı, psikolog, psikiyatrist

72 BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013, s. 10.

sayısı yeterli değildir. Bu konuda örnek vermek gerekirse 12.12.2018 tarihinde kurumun web sitesinden elde edilen verilere göre, 912 kişi kapasiteli Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi'nde sadece 6 psikolog, 1 sosyal çalışmacı bulunmaktadır. Bir başka deyişle 152 kişiye 1 psikolog, 912 kişiye sadece 1 sosyal çalışmacı düşmektedir.⁷³ Kadınlar sosyal çalışmacı, psikolog gibi personelle çok az karşılaşmış, muhatap olurken, güvenlik personeliyle çok daha sıklıkla karşılaşmaktadır. Kadınlar hapishanelerde psikologların kendileriyle çok ilgilenmediğini, çoğu zaman terapiye ihtiyaç duyanlara doğru düzgün bir tetkik yapılmadan antidepressan ilaçlar yazıldığını belirtilmektedir.

Birçok hapishanede kalmış olan bir mahpus psiko-sosyal servislerin yetersizliğinden bahsederken şunları belirtiyor:

"Bazı cezaevlerinde psiko-sosyal servis oturmuş bir çalışma sistemi ortamı yaratmışken cezaevlerinin % 95'inde psikolog ve sosyolog olarak görev yapanlar sadece idari gözlem kurulunun bir üyesi olarak ceza ve ödüllendirme gibi durumlarda oy kullanan olarak var, varlıkları formaliteden öteye gitmiyor." (mahpus mektubundan)

Aynı mahpus başka bir mektubunda gözlemlerini şöyle aktarıyor:

"Birçoğunun (Adli mahpuslardan bahsediliyor) psikolojik sorunları var ve bunlarla ilgilenmek yerine antidepressan ve sakinleştirici ilaçlarla adeta uyuşturularak sorun olmalarını engellemeye çalışıyorlar ve bu çok ciddi bir ilaç bağımlılığı yaratmış durumda."

"Koyuvermiş insanları yaşatmanın yolu bir sistem çözümü olarak uyutmaktır. Bu insanlar ki büyük bir çoğunluktur bu, sabah akşam uyku ilaçları alırlar. Ayağa kaldıramadığını uyutur. Sürekli uyuyan beynin zamanla gerçekten uyuyacağını, etkisiz

73 <http://www.bakirkoykkcik.adalet.gov.tr/kurumumuz.html>
[Erişim Tarihi: 12.12.2018].

tepkisiz kalacağını sanırım en küçük psikoloji bilgisi olan bilir. O nedenle hapishanelerde uyuyan bir kadınlar ordusu olduğunu söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Ayrıca uyku ilaçlarının şeker gibi kullanıldığı başka bir alanın olmadığına da eminim." (mahpus mektubundan)

Bir başka mahpus da bu durumu şu sözlerle değerlendiriyor:

"Sosyal çalışmacı, psikolog vb. var. Ancak ihtiyacı karşıladığı söylenemez. Mesela psikoloğa gidiyor adliler. En fazla 5- 10 dakika (hatta daha da az) kalıyorlar. İşte 20- 30 kişiyi çıkarıyorlar, bir iki saatte işlerini bitiriyorlar. Genelde de ilaç verip gönderiyorlar. Yani öyle tedavi amaçlı değil." (mahpus mektubundan)

"Gözlemlerimden yine bir örnek vereyim. Sanırım haftanın belirli günlerinde psikolog görüşmeleri yapıyor, onun dışında nasıl yaklaşıyorlar insanlara bilmiyorum. Bir odaya aynı anda birkaç psikolog (ki hepsi psikolog, psikiyatrist mi bilmiyorum) giriyor ve aynı anda birkaç mahpusla görüşme durumları oluyor. Oraya gelen çocuklu kadın mahpuslar neyi ne kadar anlatabilir ya da anlatıyorlar mı bilmiyorum." (mahpus mektubundan)

Aynı hapishanede tutulmakta olan bir başka mahpus da gözlemlerini şöyle aktarıyor:

"Kaldığım hapishanede psikologlar var. Hafta içi her gün dilekçe yazıp görüşebilirsiniz. Çok kötüyse ruh halin psikiyatriste sevk ediyor. Ama ben gitmiyorum. Çünkü psikiyatrist fazla konuşmuyor, ilaç yazıyor. Ben de öyle ilaçları kullanmak istemiyorum." (mahpus mektubundan)

"Misal Y ilinde dilekçen hiç kayda alınmıyordu. Bir sorunun için psikolog yazsan seni neredeyse 15 gün sonra çağırıyordu. Sorununun unutulduğunu." (mahpus mektubundan)

Mahpuslar mektuplarında ciddi ruh sağlığı sorunu yaşayan kişilerden de söz ediyorlar:

"Psikolojik rahatsızlıklar geçiren A. arkadaşımızın durumuna değinmek istiyorum. Kendisi yaklaşık 2 yıl önce ağır bir süreç geçiriyor. Sinir sistemi bir hayli kötüleşiyor. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde yatıyor bir süre. Gelişinden sonra kendisine verilen ilaçlar ağır uyuşturucu olduğu için sürekli bir uyku ve sersemlik halindeydi. Herhangi bir psikolojik destek sağlanmadan gittiği doktorlar bir iki yüzeysel soru sorup ağır psikoloji- antidepresan türü ilaçlar verdiler. Cezaevinde zaten bir psikolog var ama kendisi bu tedavi sürecinde hiç yer almadı. Arkadaşın aldığı ilaçlar dilini ağırlaştırıp uyuşturduğu için konuşmakta sıkıntı çekiyor. Yine hastalığı şizofreni olmasına rağmen doktorlar hasta tutsak olarak tahliye olmaması için bu tanıyı koymadılar. Ve kendisi bu durumdayken geçen yıl 3 günlük hücre cezası aldı. Birçok kuruma başvurmamıza rağmen bir cevap alamadık. Bu tarz durumlarla sürekli karşılaşıyoruz." (mahpus mektubundan)

"Gittiğim hemen her cezaevinde onlarca kadın şizofren hastasıyla karşılaşmışımdır. (...) Bu insanlar için sağlıklı koşullar cezaevinde yoktur. Aile desteği ve teşkilatlı kliniklerde ancak iyileşebilirler." (mahpus mektubundan)

Bu anlatımlar, hapisanelerde, oralarda tutulmak yerine tedavi görebilecekleri yerlerde bulunmaları gereken insanlar olduğunu gösteriyor. Hapishane koşullarında tedavisi mümkün olmayacak kadar ciddi ruh sağlığı sorunları yaşayan mahpuslar açısından hapishane ortamında yaşamaya devam etmeleri ruh sağlığı sorunlarını derinleştiren bir etki yaratmaktadır.

Ruh sağlığı konusundaki önerileri şöyle sıralayabilmek mümkündür:

- İlk girişte yapılacak olan tedavi amaçlı sağlık kontrolleri mahpusun da onayı alınarak ruh sağlığı açısından da yapılmalı ve bir

ruh sağlığı sorunu tespit edilmesiyle beraber tedavi süreci programlanmalıdır.

- Mahpusların sayısı ve ihtiyaçları için gerekli sayıda ve nitelikte sosyal çalışmacı ve psikolog/psikiyatrist istihdam edilmelidir. Psiko-sosyal servis personelinin olabildiğince kalıcı olması sağlanmalı, böylece sorunların farklı kişilerle tekrar tekrar paylaşılmasının önüne geçilmelidir. Psiko-sosyal servis personeli toplumsal cinsiyet gibi konularda gerekli donanıma sahip kişilerden oluşmalı ve özellikle kadın hapishanelerinde bu servisler kadın personelce idare edilmelidir.
- Mahpusun da onayıyla hapishane öncesi hikâyeler değerlendirilmeli ve infaz planlama sürecine dahil edilmelidir.
- Mahpusun da onayıyla, antidepresan, uyku ilacı gibi ilaçlar verilmemeli, ilaç verildiği durumlarda yapılan tetkikler ve ilaç tedavisini gerektirecek olan sağlık sorunu raporlanmalıdır.
- Kadınların infaz koruma memurları ve jandarma görevlileriyle muhatap olması istisnai durumlarda, somut ihtiyaç ortaya çıkması halinde olmalıdır.
- Ciddi ruh sağlığı problemleri yaşadığı için tedavi koşulları yaratılmayan veya yaşamını sürdürmekte zorlanan hastaların tedavisi hapishane dışında sağlanmalıdır.

Çocuklu ve Hamile Kadın Mahpuslar

Türkiye'deki 0-6 yaş arasındaki çocuklar anneleriyle beraber hapis-hanede kalabilmektedir ve 07.11.2018 itibariyle, anneleriyle birlikte hapis-hanede kalan 743 çocuk bulunmaktadır.⁷⁴ Bu durum çocuk bakımını annenin görevi olarak gören ataerkil bakış açısının sonuçlarından biri olarak sadece mahpus anneler açısından söz konusudur. Dışarıda çocuğuna bakacak yakını olmayan kadınlar çocuklarını yanına almakta ya da almak zorunda kalmaktadır.

Hapishane koşulları çocukların ruhsal ve fiziksel gelişimine zarar verebilmekte, çocuğuyla tek başına ilgilenmek zorunda kalan kadın açısından da birçok sorun açığa çıkabilmektedir.

Çocuğuyla birlikte kalan mahpuslar çocuklarının sorumluluklarını tek başına yüklenmişlerdir. Üstelik bu sorumluluklarını ortamın sınırlılıkları içerisinde yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Anne olmamak gibi anne olmak ve anneliğini istediği gibi yaşamak, çocukla sağlıklı bir ilişki kurmak da kadın haklarından ve bunun verimli şekilde kullanabilmesine olanak tanınmalıdır. Hapishanede anne-çocuk ilişkisinin sağlıklı şekilde kurulmasıyla ilgili çeşitli zorluklar yaşanabilmektedir.

Çocuklarıyla beraber yaşamaya çalışanların, çocuğunun yaşadığı sorunlarla ilgili olarak kendini suçlaması karşılaşılan bir durumdur. Hâlihazırda kendisi açısından verimsiz olan koşullarda birçok travma yaşarken, söz konusu kendini suçlama halinin travma artırıcı olacağı açıktır.

⁷⁴ 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.

"Öyle anneler var ki bir çocuğu yanındaysa üçü bazen beşi dışarıda. Bu da bir kadının o kadar bölünmesidir. (...) Bu insanlar da bu mekân gerçeği olan sinmişlikten paylarına düşeni alırlar. Bu anne olan siyasi kadınlar için de böyle. Çok acı çeker ve hastalanırlar sıkıntıdan." (mahpus mektubundan)

Çocuklar hapisanede 6 yaşına kadar kalabilmekte, sonrasında annesinin yanından alınarak, eğer çocuğun bakımını üstlenecek yakını yoksa koruyucu ailelik, sosyal hizmet kurumları gibi mekanizmalara dahil edilerek hapisaneden çıkarılmaktadır. Bu durum birçok kadın açısından kaygı yaratmaktadır; zira bu anneler 6 yaşından sonra bir daha çocuğunu görememekten ya da sosyal hizmet kurumlarında çocuğuna iyi bakılmayacağından korkarak yaşamlarına devam etmek zorunda kalabilmektedir.

Yetersiz de olsa anne-çocuk ilişkisi hapisanede kurulmakta, bu ilişki kadınların hapisanenin dışarıyla ve yaşamla olan bağını güçlendirici rol oynamaktadır. Ancak 6 yaşına gelince birden çocuk anneden alınmakta ve bu durum gerek çocuk, gerek kadın için başlı başına travmatik bir duruma bürünebilmektedir.

Bebeğiyle birlikte hapisanede yaşadığı zorlukları anlatan bir kadın, bir yandan da bebeğinin varlığının yarattığı olumlu etkiyi şöyle paylaşmaktadır:

"A..nın ilkleri hep burada oldu. Bazen sevinçli bazen hüzünlü masum gözleriyle yaşattığı mutluluklar ayakta durmamı ve zorluklarla baş etmemi sağladı."

Çocuğu dışarda olan anneler açısından da başka sorunlar söz konusudur. Bazıları çocuklarını sadece görüşlerde görebilirken diğerleri hiç görememektedir. Damgalanma ve yalnızlaştırılma yaşayan kadınlardan bazılarında çocukları hiç gösterilmemektedir. Bu durum annelik hakkının ihlal edilmesidir. Sonuç olarak ise çocuğunu hiç görememe ve tamamen kaybetme kaygısı yaşanmaktadır.

"Mesela anneler gerçeği var. Yakın zamanda tanık olduğum bir olayı anlatmak isterim. Bir kadın, eşinin arkadaşının tecavüz girişiminin ardından onu öldürdüğü için hamileyken hapishaneye düşüyor. Aşırı stresle çocuk erken doğuyor ve bebek kuvöze alınıyor. Anne ise birkaç gün hastanede tutulduktan sonra cezaevine geri gönderiliyor. İlk çocuğu ve küçücük çocuğu ile ayrılıyor. O kadının ruh halini artık siz düşünün. Emzirme işi bile süt makineleriyle yapılır, hastaneye götürülür. O kadının ruh halini o gözyaşlarını anlatmaya kelimeler bulamıyorum." (mahpus mektubundan)

Hapishane bebekler ve çocuklar için verimsiz bir gelişme ortamıdır. Çocukların anneleriyle beraber özgürlüklerinin kısıtlanması başlı başına bir sorunken, uygulamalarla birlikte farklı sorunlar da açığa çıkmaktadır.

Suruç, hapishanelerde kadınlarla yaptığı görüşmelere dair izlenimlerini paylaşırken hapishanelerde çocukların kadınlarla birlikte kalmasının yarattığı olumsuz etkileri şöyle anlatmıştır:

"Cezaevlerinde kadın hükümlülerle yapılan görüşmeler açısından en zorlayıcı anlar çocuklarıyla birlikte cezaevinde kalan kadın hükümlülerle olmuştur. Gerçekten de bir çocuğun annesi ile birlikte cezaevi şartlarında yaşaması ve annenin aldığı cezayı çocuğun da annesi ile birlikte ödemek durumunda kalması kabul edilebilir bir durum olmamakla birlikte aynı zamanda çocuğun anneden ayrı olmasının ya da dışarıda bakacak kimse olmadığına başıboş kalmasının verdiği zararlar açısından da ikilemler yaşatmaktadır. Çocuğu emekleme döneminde olan bir hükümlünün, "yerlerin beton olması nedeniyle çocuğunu yere bırakmadığını, sürekli kucağında taşımak zorunda kaldığını ve bu nedenle çocuğunun emekleyemeden yürümeyi öğrendiğini" anlatması ise cezaevlerinin çocuklara ne kadar uygun olduğu (!) konusunu düşündürmektedir."⁷⁵

75 Sema Suruç, s. 114.

"İlk yaş gününü demir kapılar ardında bu sağlıksız koşullarda geçirdi, sevdiklerinin çocukların arasında olması gerekirken, hücrede. Ne denebilir ki devletin adaleti küçük bir çocuğu mahkum etti. (mahpus mektubundan)

Mahpus devamında da şu bilgileri paylaşıyor:

"Bursa'da siyasi tutsaklar olmadığı için yeni doğan bebeğimle hücrede kalmak zorunda kaldık. Yaşanan bu durum çok üzerinde ciddi etkiler yarattı. Küçük, havasız ve sağlıksız bir ortamda bir bebek nasıl yaşam sağlayabilirdi ki? Gardiyanların bir bebeğe suçlu gibi davranmaları, ihtiyaçlarının karşılanmaması, açıklıktan uyuyamaması sebebiyle kendimi çok çaresiz hissediyordum."

Bir başka mahpus da hapisanede büyümek zorunda kalan çocuklar için gözlemlerini şöyle aktarıyor:

"O ruh hali yanındaki çocuğu da etkiler ve cezaevinde büyüyen çocuklar -ki belli yaşa kadar aile yanında kalırlar- daha durgun, bazen daha huysuz ve de çabuk büyüyebiliyorlar. Çocuksu tavırlardan uzaklaşma anlamında. Çocuk için kapatılmışlığın travmatik etkileri daha derin olur. Ve hayat boyu da üzerlerinde taşınır." (mahpus mektubundan)

Çocuklar ve anneleri her şeyden önce güvenlik hassasiyetiyle ortaya çıkan arama, sayım gibi uygulamalardan uzak tutulmalıdır. Türkiye'de bu türlü bir anlayış söz konusu değildir. Sayımlar, aramalar vb. çocukların gözlem alanının içerisinde gerçekleşmekte, hatta bazen çocuklar da bu tür uygulamaların bir parçası olabilmektedir. Bu konuda birçok hapisanede kalmış olan mahpus şöyle bir örnek veriyor:

"Bir seferinde küçük bir çocukla karşılaştım, hiç unutmuyorum o kadar minik, tatlı ve bir o kadar korkulu gözlerle etrafına bakıyordu ki o an gidip ona sarılmadan edememiştim. Annesinin giysileri sorun olunca X-ray cihazının yanında bulunan boş bir odada kadıncağız tüm kıyafetlerini çıkartıp bir çarşafa sarınarak geri

dönmek zorunda kalmıştı. O sırada o çocuk annesini çarşaf içinde görünce üzerindeki kıyafetleri, ayakkabısını çıkartmaya çalışmıştı. O kadar korkunç bir manzara olsa da (üstelik X-rayin diğer tarafında askerler de bulunuyordu) herkes o an normal bir durum gibi gülebilmmişti. Çocukların bile "öten", sinyal veren kıyafetleri çıkarılmak zorunda. Hatta biberonlu olan çocukların cezaevine dönüşlerinde mamaları kalmışsa o mama dökülmek zorunda, çünkü içeriye yiyecek alınmıyor, yasak." (mahpus mektubundan)

Güvenlik gerekçesiyle yapılan uygulamalar yanında çocukların fiziksel gelişimi açısından gerekli olan beslenme koşulları da yetersizdir. Bu durum bebeğini emziren kadınlar açısından da geçerlidir. Hapishanelerde barındırılan çocuk mahpuslar, kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklar ve hamile veya emziren kadınlar için 10,00 TL iaşe belirlenmiştir.⁷⁶ Bir bebeğin ya da çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi ve hamile veya emziren bir kadının hapishane koşullarında sağlığını koruyabilmesi için gerekli olan besinler bu bedel ile edinilemez.

"Beni en zorlayan durum ...'nın (Burada bebeğinden bahsediyor) hasta oluşu, koşulların yetersiz oluşu. Hiçbir şey yememesi, yemek konusunda alternatif olmaması, idareden çocuk için yapılması istenen çorbanın yapılmaması mama ihtiyacının zamanında yapılmaması." (mahpus mektubundan)

Anneleriyle hapishanede kalan çocukların sağlığa erişimlerinde de sorunlar yaşanabilmektedir. Aşağıda aktarılacak iki örnek bu konuda bilgilendirici olacaktır. İlk örnekte hasta çocuğu yanında kendisi olmadan hastaneye götürülen bir kadın mahpusun, ikincisinde ise böbrek hastası bir çocuğun annesinin anlatımlarını bulabilirsiniz.

⁷⁶ 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.

"A. burada olduğum sürede 2 defa acil çağrılıp hastaneye götürüldü. Her hastaneye götürüldüğünde ikimiz için de ıstırap halini alıyordu. Gardiyanlar eşliğinde annesinden koparılıp götürülüyor ne kadar tepki gösterilse de yasa gereği böyle olması gerektiğini ifade ediyorlar." (mahpus mektubundan)

"Ayrıca yanımda olan oğlum kronik böbrek hastası. Burası koğuş sistemi cezaevi. Bu yüzden de oğlum çok sık rahatsızlanıyor. Çünkü hijyenik bir ortam sağlayamıyorum. Bunun için tek odalı bir cezaevine gitmek istiyorum. Defalarca sevkimi yazdım ama olumsuz sonuçlandı." (mahpus mektubundan)

Çocukların en temel ihtiyaçlardan birisini de zihinsel gelişiminin sağlanabilmesi için, yaşlılarıyla yan yana gelebilmesi ve oyuncaklarla oynayabilmesi oluşturmaktadır. Kadınların çocuklarıyla birlikte kaldığı hapishanelerde -az sayıda örnek dışında- oyun parkı, kreş gibi alanlar söz konusu değildir.

Türkiye'deki kaç hapishanede kreş bulunduğu, kadın hapishanelerinin hangilerinde kreş olduğu, kreşlerde özel personel bulunup bulunmadığı ve mahpus annelerle kalan çocuklar için hangi hizmetlerin verildiği sorularına Adalet Bakanlığı şu cevapları vermiştir:

“1.Kadın kapalı ceza infaz kurumlarında ve kapalı ceza infaz kurumlarının bir bölümünde kreşler bulunmakta ve annesinin yanında kalan çocuklar kreş hizmetlerinden faydalanmaktadır.

2.Kadın kapalı ceza infaz kurumlarında kreş alanları ve oyun odaları bulunmaktadır.

3.Kurum kreşlerinde mümkün olduğunca görevli personel bulundurulmaktadır.

4.Kurumlarda aile eğitim programları eğitim alan kurum uzmanları tarafından yürütülmekte hem hükümlü annelere hem de kurum personeline bu eğitimler verilmeye devam edilmektedir. Ceza infaz ku-

rumunda bulunan kurum kreşleri dışında annesinin yanında kalan çocukların MEB'e bağlı anaokullarından faydalanması sağlanmaktadır. 5275 Sayılı CGTİHK'da belirtildiği üzere; annelerinin yanında kalan çocukların mama, bez, süt gibi masrafları devlet tarafından karşılanmakta ve bu çocukların bakımı ile ilgili gerekli düzenlemeler kanunda belirtilmektedir. Çocuklar 6 yaşına kadar ceza infaz kurumlarında annelerinin yanında kalmakta, 6 yaşını dolduran çocuklar ailesine, vasisine ya da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı İl Müdürlükleri'ne teslim edilmektedir."⁷⁷

Oyuncaklar konusunda sınırlamalar söz konusudur ve kimi yerlerde çocukların yaşlılarıyla birlikte oyun oynama şansı hemen hemen hiç olamamaktadır. Bu durum zihinsel ve fiziksel gelişimi olumsuz etkilemekte, birçok eksiklik ve sorunu beraberinde getirmektedir.

Bebeği ile birlikte kalmakta olan mahpus, bebeği ile diğer kadın mahpusların oyunlar oynadığını, ilgilendiklerini ama bunun yeterli olmadığını belirtip şunları aktarıyor:

"Televizyonda her gördüğünde attığı sevinç çığlıkları "bebuş" diye izlemesi beni çok etkiliyor. Oyun arkadaşlarının yaşlıları olmaması..."

0-6 yaş gurubu bir çocuk için annesiyle sağlıklı ilişki kurması kadar, babasıyla sağlıklı ilişki kurması da önemlidir. Türkiye hapishanelerinde bunun koşulları sağlanmış değildir. Çocuklar babalarıyla düzenli görüşme olanağı bulamamakta, üstelik bazı görüşler kapalı şekilde yapılmakta, yakından iletişim kurma şansı yakalanamamaktadır.

"Her görüş günü davranışları, yaklaşımları farklı oluyordu (Bebeğinden bahsediyor). Hep "baba baba" diye ağlıyordu. Görüşe gittiğimizde, kapalı görüşlerde cama isyan edercesine vurması,

⁷⁷ Adalet Bakanlığı'nın CİSST tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna 24.06.2015 tarihinde verdiği cevaptan.

baba baba diye ağlamaları bizleri çok etkiliyordu. Koğuşa geldiğinde ağlayarak uyuya kalması, o gün hiç mutlu olmuyordu hep ağlamaklı durumu anne-baba arasında kalması onu çok zorluyordu. (...) Kapı açılınca babasına gideceğini bilmesi, babasını gördüğünde verdiği tepkiler, babasını görünce ne yapacağını bilmemesi beni bu durum çok duygulandırıyor." (mahpus mektubundan)

Çocukları dışarıda olan kadınlar çocuklarıyla görüşme ve kişisel ilişki kurmakta pek çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bazıları çocuklarını sadece görüşlerde görebilirken bazılarının ise böyle bir imkânı yoktur. Bu duruma yol açan başlıca sebeplerden birini kadınların çocuklarının yaşadığı yerden uzak bir hapishanelerde tutulmalarından kaynaklanmaktadır. Çocukların düzenli olarak uzun mesafe yolculuklar yapmalarının zorluğu, bu yolculukların sebep olduğu ekonomik külfet yahut çocuğun bakımını üstlenen kişilerin anne-çocuk ilişkisinin sürdürülmesi konusunda gereken özeni göstermemesi gibi sebeplerle kadınlar çocuklarını çok uzun sürelerde görememektedir. Bu durum hem kadınlar hem de çocukları açısından ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

"Çocuğumun yurttan oluşu ve yurdun bana çok zorluk çıkartışı, çocuğumu yanıma ancak 6 ayda bir getireceklerini söylemeleri psikolojik olarak beni yıkıntıya uğrattıyor. Diğer iki çocuğumu babaları bana göstermiyor. Bu da siz de takdir edersiniz ki bir anne olarak beni ne duruma sokuyor." (mahpus mektubundan)

Ayrıca damgalanma ve yalnızlaştırılma yaşayan kadınlardan bazılarına eşleri veya aileleri, çocuklarını hiç göstermemektedir. Ayrıca kadının çocuğun babasından ayrıldığı ya da boşanmak istediği durumlarda çocuğun kadına gösterilmemesi bir baba tarafından bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılabilir. Bu durum kadının haklarının ihlal edilmesidir. Sonuç olarak ise çocuğunu hiç görememe, tamamen kaybetme kaygısı yaşanmaktadır. Bu konuda çarpıcı

bir örnek çocuğuyla telefonda konuşan bir annenin mektubunda belirtilmektedir:

"Oğlum bana şunları söyledi. Anne sen ve nenemgiller hırsızmış dedi ben de kesinlikle yalan olduğunu hiç kimseye bu konularda inanmaması gerektiğini izah ettim. Kim sana bizim hırsız olduğumuzu söyledi diye sormamın üzerine babam söyledi dedi." (mahpus mektubundan)

"Mesela anneler gerçeği var. Yakın zamanda tanık olduğum bir olayı anlatmak isterim. Bir kadın, eşinin arkadaşının tecavüz girişiminin ardından onu öldürdüğü için hamileyken hapishaneye düşüyor. Aşırı stresle çocuk erken doğuyor ve bebek kuvüze alınıyor. Anne ise birkaç gün hastanede tutulduktan sonra cezaevine geri gönderiliyor. İlk çocuğu ve küçücük çocuğu ile ayrılıyor. O kadının ruh halini artık siz düşünün. Emzirme işi bile süt makineleriyle yapılır, hastaneye götürülür. O kadının ruh halini o gözyaşlarını anlatmaya kelimeler bulamıyorum." (mahpus mektubundan)

"Fiziksel Sağlık" başlığında da belirttiğimiz sağlıklı bir çevre, yeterince ışık ve hava alan, ısınan, geniş, temiz, hijyen koşullarına uygun koşullar hamile kadınlar için önemli bir ihtiyaçtır. Hamile kadınlar özel bir bakıma ihtiyaç duyarlar ve kendilerinin hapishane koşullarıyla imtihanı oldukça çarpıcıdır:

"Cezaevinde iyi olmak mümkün değil hele bir de arkanızda kalan bakıma muhtaç çocuklarınız olursa aynı zamanda hamile olursanız. Maalesef beden ve psikolojikman iyi değilim." (7 aylık hamile ve infaz erteleme talebi kabul edilmeyen bir mahpus mektubundan)

Bunun yanında özel bir beslenme programına da ihtiyaçları vardır. Sık sık jinekolojik muayeneye ihtiyaç duyan hamileler için sürekli bir kadın doğum uzmanının bulunması elzemdir.

Türkiye’de kaç hamile mahpus kadının olduğu bilinmemektedir. “Sağlık” başlığında belirttiğimiz olumsuz koşullar düşünüldüğünde, ortamın hamile kadınlar için ne kadar elverişsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Koşuş ya da hücrelerin küçük, kalabalık, yeterince hava almayan konumu hamile kadınları kötü etkileyebilir. Aynı şekilde sürekli doktora görünme şansının olmaması, hamile kadınların da diğer mahpuslar gibi hastaneye gidiş gelişlerde ring aracında ve sağlık görevlisi olmaksızın götürülmeleri, haphanelerde kadın doğum uzmanının bulunmaması hamile kadınlar için ciddi sorunlar teşkil edebilir.

Çocuklu ve hamile kadın mahpuslara ilişkin önerileri şöyle sıralayabilmek mümkündür:

- Küçük bebeği olan veya hamile kadınların hapsedilmesi uygulamasına, suç tipine bakılmaksızın son verilmelidir. Onlar için hapsedilmenin alternatifleri üzerinde durulmalı ve hayata geçirilmelidir. Bu gerçekleştirilene kadar kadınların kendini suçlamayacağı, bebeğiyle sağlıklı bir ilişki kurarak annelik hakkını kullanabileceği, bebeğin sağlıklı fizyolojik ve zihinsel gelişimini sağlıklı şekilde tamamlayacağı bir ortam oluşturulmalıdır.
- Psiko-sosyal hizmetlerde anneler açısından destek planlamasına, anne-çocuk ilişkisinin sağlıklı şekilde kurulması, çocuğa da destek verilmesi gibi süreçler dahil edilebilir.
- Anneleriyle beraber hapisteye kalan çocuklar için kreşe gitme imkânı sağlanmalı, haphane içerisinde olmayan, dışardaki çocuklarla da bir araya gelinebilecekleri ortam oluşturulmalıdır. Kreşlere emzirme gibi gereklilikler de göz önünde bulundurulurken mahpus annelerin de çocuklarıyla beraber gitme olanakları yaratılmalıdır. Söz konusu kreşler yeterli nitelikte olmalı, buralarda çocuklar uzmanlar eşliğinde, yeterli zaman geçirebilmelidir.

- Çocukların sosyalleşme olanakları arttırılmalı, oyuncak sınırlaması, özellikle uzmanlarca çocukların gelişimi için önemli görülenler bakımından, kaldırılmamalıdır.
- Anne, baba ve çocuğun aynı anda, bir günü kapsayacak şekilde, sıklıkla ve açık görüş yapması sağlanmalıdır.
- Kadınların bebekleriyle birlikte belli aralıklarla dışarı çıkması ve çocuk, baba ve annenin birlikte vakit geçirmesinin koşulları sağlanmalıdır. Bu konuda şiddet faili eşler açısından farklı bir düzenleme getirilmelidir.
- Çocukların da kaldığı hapishanelerde sürekli bir çocuk doktoru bulunmalı, tüm çocuklar mahpus anneleri eşliğinde, en kısa sürede hastaneye ulaştırılabilmelidir.
- Çocukların, emziren annelerin ve hamile kadın mahpusların beslenmesine ilişkin listeler ayrı olarak ve beslenme uzmanları tarafından hazırlanmalıdır. Söz konusu beslenme listeleri ihtiyaca göre olmalı, yeterli ve nitelikli besin sunulmalıdır.
- Üst araması, sayım vb. güvenlik gerekçeli uygulamalar çocukların tanık olamayacağı ve etkilenmeyeceği şekilde gerçekleştirilmelidir.
- Hamile kadınlara özel bakım ve sağlık hizmetleri sağlanmalı, doktora gidiş gelişler kolaylaştırılmalı, düzenli jinekolog kontrolü sağlanmalıdır. Dışarıya gidiş gelişlerde ring araçları, kelepçeler vb. kullanılmamalı, sağlık personeli eşlik etmelidir.

LBT'LER

Türkiye'deki kadın mahpusların bir kısmı LBT (lezbiyen, biseksüel, trans) bireydir. LBT mahpuslar, kadın mahpusların yaşayabilecekleri sorunları yaşadıkları gibi heteroseksüel kadınlardan farklılaşan başka bazı sorunları da bulunmaktadır. LBT mahpuslar, kadın olmaktan kaynaklı yaşanan ayrımcılığın yanında LBT olmaktan kaynaklı da ayrımcılığa maruz kalırlar. Bu ayrımcılık sadece idareler ve personel tarafından değil, heteroseksüel mahpuslardan doğru da gelişebilmektedir.

LBT mahpusların yaşadıkları sorunları tecrit edilme, cinsel yönelimini gizlemek zorunda kalma, damgalanma, kantinden ihtiyaçlarını karşılayamama, hormona erişebilme gibi özel ihtiyaçlar odaklı problemlerle karşılaşma olarak sıralayabiliriz. Bu konuda ayrıntılı bilgiyi derneğimizin yayınladığı *Türkiye'de LGBTİ Mahpus Olmak*⁷⁸ kitabında bulabileceğiniz için ayrıntılarına burada girmeyeceğiz.

"LGBTİ arkadaşlara yönelik söylenecekler var elbette. Ama bu konuda toplumun "hastalık" olarak gördüğü bir durum söz konusu ve burada kadınlar cinsel yönelimlerinden ötürü ya disiplin cezası alıyor ya da sessiz kalarak kendi kimliklerini gizliyorlar." (mahpus mektubundan)

Başka bir mahpus da şunları aktarıyor:

"Bunlar için de en çok sıkıntı yaşayanlar LGBTİ bireylerdir. Toplumsal algıyı tahmin edersiniz. Zaten bu toplumsal olarak takıntı olmuş. Mesela iki kadının aynı yatakta uzanması direkt öyle bir algı oluşturuyor ve yasaklanıyor. Pencerelerine perde asmışlardı, onlar indirildi. Yani sürekli göz önünde tutuluyorlar. Sürekli gözetim altında olmak zaten işkence." (mahpus mektubundan)

78 Hilal Başak Demirbaş, *Türkiye'de LGBTİ Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Haziran 2018.

Yabancılar

"Her işleri bir şekilde konsolosluk üzerinden yapılmak durumunda. Bilebildiğim kadarıyla aralarında belli protokoller olan ülkeler için hükümlünün cezasını kendi ülkesinde çekme imkânını yaratan transfer işlemleri oluyor. Ama konsolosluklar üzerinden yapılan bu işlemler genelde ilgisizlikten olamıyor. Bazıları kendi ülkesinin cezaevi koşulları daha zor olduğundan Türkiye'de cezasını yatmak istiyor ama ülkesinde yatmak isteyenler de ilgisizlikten, parasızlıktan vs. gidemiyor. Aileleri de gelmediğinden yıllarca kimseyi görmeden içerde kalıyor. (...) Aklıma gelmişken; yabancı uyrukluların ve de ailesi yurtdışında yaşayanların yaşadığı bir sorun da ailelerin ziyarete gelebilme koşulları. Daha doğrusu hiçbir mantığı olmayan "yasalar" nedeniyle yaşadıkları. Ailelerin önceden konsolosluklar üzerinden ya da dilekçeyle direk kendilerinin direk bakanlığa başvurup neredeyse bir ay önceden izin almaları gerekiyor. Aileler izin alsa ve kapıya gelse dahi o izin UYAP'a düşmemişse görüşemiyorlar. Oysa kayıtlarda aile nüfus kütüğü var ve gelenin anne baba ya da kardeş olduğu net biliniyor ama adalet bakanlığı izni olamadan görüş yapamıyorlar." (mahpus mektubundan)

Yabancılar cinsiyete bağlı olmaksızın birçok sorunla karşılaşmakta ve sayıları her geçen gün artmaktadır. Yabancı kadınlar açısından ise çok katmanlı dezavantajlar söz konusudur. Bu konuda ayrıntılı bilgiyi derneğimizin yayınladığı *Türkiye'de Yabancı Mahpus Olmak*⁷⁹ kitabında bulabileceğiniz için konunun ayrıntılarına burada girmeyip sorunları özetlemekle yetineceğiz.

Yabancı kadın mahpusların büyük bir kısmı yukarıda tespit edilen sorunları fazlasıyla yaşamaktadır. Bunlardan birisi adalete erişim so-

⁷⁹ Hilal Başak Demirbaş, *Türkiye'de Yabancı Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Temmuz 2016

runudur. Bu mahpusların büyük bir kısmı Türkçe bilmemektedir. Davalarına, Türkiye barolarından avukatlar CMK servisleri aracılığıyla atanmaktadır. Bu atamalar kimi zaman yargılama süreçlerinden hemen önce yapılmakta bu da avukatla mahpusun görüşme imkânını ortadan kaldırmakta, yargılama süreçlerinde yeterli hukuki destek alamamaktadır.

Hapishanedeki hak ihlalleri bakımından da benzer bir durum söz konusudur. Zaten “adalete erişim” başlığında belirttiğimiz gerekçelerle, kadın mahpuslar hakları ve haklarını nasıl kullanacakları konusunda yeterli bilgiye sahip değilken yabancılar açısından yasa ve usulleri anlamak daha da zorlaşmakta, itiraz ve şikâyetlerde bir de dil engeli gündeme gelmektedir.

Hükümlülerin dışardaki hukuki işlemleri vasiler eliyle yürütülmektedir. Türkiyelilerin vasilik işlerini genellikle aileleri veya arkadaşları yürütmektedir. Yabancılar söz konusu olduğunda, kendilerini hiç tanımayan ve onlarla iletişime geçmeyen vasilerin atanması durumu karşılaşılabilmektedir.

Yabancı kadınlar yalnızlaştırılmayı da daha yoğun yaşamaktadır. Hapishane dışındaki sosyal çevreleri diğer kadınlara göre daha sınırlıdır ya da yoktur. Bu soruna bir parça çözüm olabilecek bir değişiklik 05.12.2018 tarihli resmi gazete yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁰ Bu değişiklikte birlikte artık kampüs hapishanesi içerisinde farklı ceza infaz kurumlarında kalan mahpuslar (yabancı uyruklu mahpuslar da dahil) akrabalık bağlarını kanıtlamak şartıyla görüş yapabilecek. Ayrıca yabancı mahpusların görüşten iki hafta evvel Adalet Bakanlığı'na başvurmak zorunluluğu da kaldırılarak akraba ve üç kişilik arkadaş görüşü kapsamına giren yabancı mahpus yakınları-

80 05.12.2018 tarihli 30616 sayılı Resmî Gazete; Konuyla ilgili ayrıntı için bkz: <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/203322-hapishane-ici-akrabagoruslerine-yeni-duzenleme> [Erişim Tarihi: 15.12.2018].

nın Cumhuriyet Başsavcılıklarına bir hafta önceden başvuru yaparak izin alması yeterli görülmüştür. Ancak örgütlü suçlardan yargılanmış ya da yargılanmakta olan yabancı mahpuslar bu düzenlemenin dışında bırakılmış, ziyaretlerin 15 gün önceden Adalet Bakanlığı'na, bildirilmesi düzenlemesi korunmuştur. Haliyle ülkesinden uzakta, tek bir yakınına dahi göremeden yıllarını geçiren mahpuslar vardır. Bu durum travmatik etkiler yaratabilmektedir.

Sağlığa uygun olmayan koşullar yabancı kadınlar açısından da geçerlidir. Ancak dil engeli bu konuda da sorunları arttırıcı rol oynamaktadır. Doktora muayene olmak için Türkçe dilekçe yazma zorunluluğu, rahatsızlıklarını yeterince anlatamama, tanı ve tedavi sürecini zorlaştırmaktadır.

Hem ailelerinden uzakta olan, hem de şiddet deneyimleri ve travmalar bakımından Türkiye vatandaşı kadınlarla benzer özellikler gösteren yabancı kadınların da psiko-sosyal servislere fazlasıyla ihtiyacı vardır. Ancak yabancı dil konuşabilen personelin yetersiz olması, dil bilmeme sorunu bu tür servislerden yararlanmayı da zorlaştırmaktadır.

Atölyelerde çalışmaların önünde hukuki bir engel olmamakla birlikte dil ve kimi zaman bürokratik engeller nedeniyle çok azı çalışma şansı bulabilmektedir. Aileleri tarafından para gönderilmeyenler diğer mahpusların işlerini yaparak hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Yabancı kadınların katmanlı olarak dezavantaj yaşamaları, şiddete daha açık hale gelmelerine yol açmaktadır. Ekonomik sorunları daha fazla olan, katmanlı ayrımcılık yaşayan, dil engeli ve iletişim sorunu olan kadınların şiddet ile karşılaşma ihtimali daha fazladır.

Bir kadın mahpusun, yabancı kadın mahpuslar konusundaki gözlemi durumu özetliyor:

"Şu an ikisi de Cezaevi'ne sürgün edilmiş durumda. Bunların ziyaretçileri yok, bakabilecek kimseleri yok veda iken cezalarından kaynaklı çalışma koşulları da olmadığından hiçbir gelirleri de yoktu. Biri Türkiyeli biriyle evli ve hamileyken girdiği cezaevinde doğurduğu çocuğu "sevgi evleri" denilen çocuk esirgeme kurumunda tutulduğundan çocuğunu göremiyordu.'lı olan ise erkek arkadaşı dışında Türkiye'de tanıdığı kimse yok. Ailesi gelemiyor, vasisi dışında görüşebileceği kimse yok. Cezası kesinleşince bilgisine başvurulmadan tanımadığı birini vasi olarak atamışlar. Vasisini değiştirmek istiyor ama mahkeme vasisine ulaşamıyor ya da uğraşmıyor ve adı dışında hakkında hiçbir şey bilmediği vasi sayesinde hiçbir resmi işlemini de yapamıyor. (...) Yaşadıkları dil sorunu yüzünden mahkemelerde doğru düzgün savunma yapamıyorlar, atanan avukat, tercüman, vasi hepsi de mağduriyetlerine mağduriyet ekliyor. Hiçbir şeye itiraz etmiyorlar, çünkü itirazlarının yanmasından korkuyorlar. Cezaevi mutfağında temizlik işlerinde çalışıyor çoğu ve koğuşlarda maddi durumu iyi olan mahkumların temizlik vb. işleri karşılığında sigara, temizlik malzemesi gibi ihtiyaçlarını karşılıyorlar....."Yabancıların da ciddi sorunları var. en önemlisi dilsizlik, en büyük "vatansızlık"! Yalnızlaştırıyor bu da kadını." (mahpus mektubundan)

Kız Çocukları

Kız çocukları kadınlar için belirtilen sorunların birçoğunu benzer şekilde yaşarken, bir yandan da çocuk olmaktan kaynaklı sorunlarla karşı karşıya gelirler. Ayrıca şiddet gibi travmatik etkiler yaratan birtakım fiillerle karşılaşan çocuklar için vakadan etkilenme düzeyi farklıdır ve sonuçlar çok daha vahim olmaktadır. Konuyla ilgili detaylı incelemeye *Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak* kitabında⁸¹ da yer verilmiştir.

15.05.2018 tarihli verilere göre kız çocuklarının (12-18 yaş arası) sayısı toplamda 82'tir.⁸² Daha eski tarihli bilgi edinme başvurusunda ise Adalet Bakanlığı'na Türkiye'de hangi hapisanelerde kız çocuğu kaldığı sorulmuştur. Adalet Bakanlığı'nın cevabında hükümlü kız çocuklarının, Denizli/ Bozkurt Kadın Açık ve Çocuk Eğitim Evi'nde kaldığı belirtilmiş olup sayı verilmemiştir.⁸³ Bilgi edinme başvurusu cevabından da anlaşılacağı gibi kız çocuklarının Denizli/ Bozkurt Kadın Açık ve Çocuk Eğitim Evi'nde kalanları dışındakiler, çocuk hapisanesinde değil yetişkinler için yapılmış hapisanelerde kalmaktadır. Bir başka deyişle kız çocukları yetişkinler için inşa edilmiş ve düzenlenmiş hapisanelerde, yetişkinlerle ilgili olarak görevlendirilmiş personelle birlikte kalmaktadır. Bu durum, çocukların sosyal etkinliklerden mahrum kalmasından çocuk mahpuslara ilişkin hiçbir bilgi birikimi olmayan personelle karşı karşıya kalmalarına değin birçok soruna yol açmaktadır.

81 Alper Yalçın, *Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Temmuz 2016

82 TBMM 26. Dönem milletvekili Gamze Akkuş İlgezdi'nin, Adalet Bakanlığı'na verdiği önergenin yanıtlarına dayanarak hazırladığı rapor.

bkz: <http://cdn.chp.org.tr/cms//0/Other/Hapishaneraporu.pdf>

[Erişim Tarihi: 12.12.2018]

83 Adalet Bakanlığı'nın CİSST tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna 17.11.2015 tarihinde verdiği cevaptan.

Konuyla ilgili CİSST'in verilerine dayanarak yapılan bir açıklamaya göre Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi'nde kız çocuklarının hücrelerde tutulması meselesi gündeme getirilmiştir.⁸⁴ Bilindiği üzere çocukların hücre cezası alması yasal olarak mümkün değildir. Eğitim evinde kalan çocuk mahpuslar, CGTHİK madde 46 fıkra 8'de belirtilen hallerin söz konusu olması halinde kapalı hapishaneye iade edilebilirler ancak; çocukların disiplin suçları ve disiplin cezalarından dolayı kapalı kurumlara gönderilemeyecekleri açıkça belirtilmiştir. 46/8. madde kapsamında kapalı hapishanede tutulan çocuklar ise yine aynı fıkradaki eylemleri gerçekleştirirlerse ancak bu durumda odaya kapatma yaptırımına tabi tutulurlar. Odaya kapatma ise hücre cezası rejiminden farklıdır: a) Yetişkinler için hücre cezası 20 güne kadar uygulanabilirken çocuklar için 5 gün ile sınırlandırılmıştır. b) Yetişkinler hücre cezası süresince sadece "resmî ve yetkili merciler ve avukat ile" görüşebilirken çocuklar bunlara ek olarak aileleriyle de görüşebilirler. c) Yetişkinler hücre cezası süresince günde sadece bir saat havalandırma hakkından yararlandırılırken çocuklar günde 3 saat havalandırmaya çıkarılırlar.⁸⁵

Çocuk mahpuslar konusunda bir diğer sorun ise hapishanedeyken 18 yaşını dolduranlara yöneliktir. Mevzuata göre 18 yaşının altında hüküm alanlar eğitim evine gönderilir ve suç tipine bakılmaksızın 18 yaşını doldurduklarında açık hapishaneye gönderilir. Fakat uygulamada 18 yaşını dolduran çocuk mahpusların disiplin cezaları bahane edilerek doğrudan kapalı hapishaneye gönderilmesi söz konusu olmaktadır.

Bir kız çocuğu mahpus, henüz 18 yaş dolmadan hükümlü olunca

84 Filiz Kerestecioğlu, Cezaevindeki Kız Çocuklarının Mağduriyeti Başlıklı TBMM Konuşması, Kasım 2018 <https://www.youtube.com/watch?v=Xs8LsfCAog> [Erişim Tarihi: 12.12.2018].

85 Bkz: Yalçın, *Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak*, s. 50.

çocuk eğitim evine gönderildiğini ancak ayakta sayımı reddetmesi sebebiyle kapalıya alınarak hücre cezasıyla karşılaştığını belirtmektedir.

Kız çocukları ve genel olarak çocuklar açısından hapsedilmenin alternatifleri gündeme getirilmelidir. Bu gerçekleştirilene kadar kaldıkları hapisaneler ihtiyaçlarına uygun düzenlenmelidir. Kız çocuklarının eril şiddete daha da açık bir grup olduğu gerçeği ceza planlama süreçlerine dahil edilmelidir. Çocuklar konusunda uzman psiko-sosyal servisler oluşturulmalı, çocuk istismarına karşı etkin mücadele yöntemleri geliştirilmelidir.

7. SONUÇ

Bugün Türkiye’de kadın mahpuslara ilişkin ayrı bir ceza infaz politikası söz konusu değildir. Bu durum mevcut yasal düzenlemelerde ve bu kitabın da konusu olan uygulamalarda görülmektedir. Kadın olmaktan kaynaklı sorunların çözümü kapsamlı politikaların oluşturulmasıyla mümkün olabilir. Her şeyden önce sorunlar ve ihtiyaçlar açığa çıkartılmalıdır. Bu noktada başta hapishane ve kadın hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri olmak üzere tüm ilgili sivil toplum örgütleriyle işbirliğine gidilmelidir.

Personel ve mahpuslarla görüşmeler yapılarak sorun ve ihtiyaçlar tespit edilmeli, bu tespitlerden yola çıkılarak talepler de açığa çıkartılmalıdır. Bu çalışmalar, dünyanın çeşitli ülkelerindeki olumlu örnekler incelenerek geliştirilebilir. Ortaya çıkarılan talepler kadın özgünlüğünü göz önünde bulunduran, ayrımcılık ve şiddete karşı, biçimsel eşitlikçi bakış açısından ziyade eşitleyen uygulamalara yer verilen bir takım yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır.

Ancak bu da yeterli değildir, yasal düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli altyapı çalışması yapılabilmelidir. Bu noktada yasa uygulayıcılar baştan aşağı kadın bakış açısıyla şekillendirilmelidir. Gerek ulusal hukuk gerek uluslararası hukuk bakımından, hukuka uygunluğun denetlenebilmesi için etkili mekanizmalar geliştirilme-

lidir. Bu denetimin bir ayağı olarak hapishaneler şeffaflaştırılmalı, kamuoyunun ve sivil toplumun denetimine açık hale getirilmelidir.

1. CTE bünyesinde, kadın mahpuslara özgü, kadınlardan oluşan uzman bir birim kurulmalı ve infaz süreçleri bu birim tarafından koordine edilmeli, kadınların kaldığı hapishaneler bu birime bağlı idarelerce idare edilmelidir.
2. Kadınlar için daha az otoriter yönetim şekilleri oluşturulmalı, asgari güvenlik anlayışıyla hareket edilmeli, sivil personelle muhatap olunması anlayışı esas olmalı, güvenlik personeli istisnai durumlarda devreye girmelidir.
3. Kadınların erkekler için dizayn edilmiş hapishanelerde tutulması uygulamasına son verilmelidir.
4. Kadınların kaldığı yerlerde yeterli kadın personel görevlendirilmesi yapılmalıdır.
5. İhtiyaçlara uygun sayıda kadın personel görevlendirmesi yapılmalıdır. Mahpusların kullanımına açık alanlar kadınlar için de inşa edilmeli, tüm mahpusların eşit şekilde yararlanması sağlanmalıdır.
6. Talep halinde kadınlar ring aracının içerisinde sadece kadın personelle yolculuk yapabilmelidir.
7. Kadınların kaldığı hapishanelerde erkek personelin kadınların yaşam alanlarına (banyolar, koğuşlar, havalandırma alanları vs.) girişi yasaklanmalıdır.
8. Tüm hapishaneler içerisinde mahpuslar arası sosyalleşme olanakları arttırılmalı, bu olanaklara ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar da eşit şekilde ulaşabilmelidir.

9. Kadınların hapisane dışındaki sosyal çevreleri ile iletişimini kuvvetlendirici uygulamalar geliştirilmeli, görüş, telefon hakkı gibi konularda sınırlamalar kaldırılmalı, buna ağırlaştırılmış müebbetler de dahil edilmeli, tüm görüşler açık olmalıdır.
10. Kadınlar aile ve sosyal çevrelerine yakın yerlerde tutulmalı, bu amaçla yapılacak sevk talepleri karşılanmalı, görüşler için yapılacak yol masrafları en aza indirilmeli, uzun yoldan gelinecekse görüş saatleri uzatılmalıdır.
11. Kapalı hapisanelerde de yapılacak düzenlemeler çerçevesinde kadın mahpusları hapisane sonrası yaşama adapte edebilmek için kadınların dışarıya çıkma koşulları sağlanmalıdır.
12. Koğuş ya da hücre içerisinde çiçek yetiştirme konusundaki yasaklamalar kaldırılmalıdır.
13. Kadınların organize edilmesine aktif olarak katıldığı etkinlikler, atölyeler düzenlenmelidir.
14. Telefon ve yazışma hakkı üzerindeki sınırlamalar tali olmalı, istisnai durumlar mevzuatta açıkça belirtilmelidir.
15. Sayım, arama, disiplin cezası gibi kontrol hissini arttıran uygulamalar istisnai olmalı, disiplin cezaları yerine, akran desteği, terapi gibi alternatifler denenmelidir.
16. Eril şiddete karşı güçlendirici atölyeler yapılmalı, bu çalışmalara kadın güvenlik personeli de dahil edilmelidir.
17. Şiddet vakalarının şikâyeti için etkili, gizli mekanizmalar oluşturulmalı, soruşturma sürecinde kadın mahpus beyanı esas alınmalı, aksini ispat yükünün idareye ait olduğu kabul edilmeli, şikâyetçilerin herhangi bir yaptırım ya da izolasyon yaşamayacağı garanti edilmeli, 6284 Sayılı Kanun, psiko sosyal destekler de dahil olmak üzere kadın mahpuslar için etkin olarak uygulanmalıdır.

18. Çıplak arama ve iç beden araması tamamen kaldırılmalı, tarama cihazı gibi araçlar kullanılarak, bulundurulması yasak madde veya eşya bulundurup bulundurulmadığı tespit edilmeli, cihazla dahi olsa beden araması bir tabip tarafından yapılmalı ve kadınlar doktorun cinsiyetini belirleyebilmelidir.
19. Tüm arama uygulamaları sıkı şartlara bağlanmalı bu şartlar yasalarda açıkça düzenlenmeli, aramalar erkek infaz koruma ve jandarma görevlilerinin gözetim alanının tamamen dışında gerçekleştirilmelidir.
20. STÖ'lerle de işbirliği yapılarak, birtakım programlar aracılığıyla kadınlar tahliye sonrası sürece hazırlanmalı, barınma, iş bulma, tahliye sonrası şiddetten korunma gibi konularda danışmanlık hizmetleri verilmeli, özel psikolojik destek programları geliştirilmelidir.
21. Şiddet tehlikesi olan kadınlara 6284 Sayılı Kanun kapsamında tahliye öncesi hukuki destek verilmeye başlanmalı, gerekli mahkeme kararları alınmalı, ŞÖNİM ve diğer ilgili kurumlarla iletişime geçilmelidir.
22. Temel ihtiyaçlar idarelerce karşılanmalı, televizyon, radyo, telefon kartı, pul vs. de belli sınırlamalar çerçevesinde ücretsiz olarak temin edilmelidir.
23. Çalışmak isteyen tüm mahpuslara çalışma olanağı sağlanmalı, kadınlar yetenek, ihtiyaç ve yönelimlerine uygun, meslekler edinmeye yönelik çalışma alanlarına yönlendirilmeli, bu süreçte cinsiyetçi bakış açısı terk edilmelidir.
24. Ekonomik desteği olmayan kadın mahpuslar tespit edilmeli ve ihtiyaçları karşılanmalıdır.
25. İşçi mahpuslar için maaşlar sendikalarla beraber yeniden düzen-

- lenmeli; zam, prim, fazla mesai ücreti gibi iş yasasından kaynaklanan haklar geçerli olmalı, çalışma saatleri düzenlenmelidir.
26. Okuma yazma bilmeyenler tespit edilmeli, kendi istekleri doğrultusunda, düzenli okuma-yazma dersleri verilmelidir.
27. Atölye ve broşür gibi araçlarla, barolarla işbirliği yapılarak infaz hukuku, insan hakları, özelde kadın hakları, CMK ve adli yardım bürolarıyla ilgili bilgilendirilme sağlanmalıdır.
28. Barolar hapisanelerdeki hak ihlalleri ve tahliye sonrası danışmanlık hizmetleri konusunda daha etkin olmalı ayrıca avukatlar ziyaretler konusunda teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.
29. STÖ'ler ve insan hakları kurumlarıyla yapılan yazışmaların engellenmemesi için düzenlemeler yapılmalıdır.
30. Koşullar ve beslenme koşulları kadın sağlığına uygun şekilde düzenlenmeli, ceza infaz mevzuatında kılık-kıyafet konusunda değişikliğe gidilmeli ve cinsiyet, iklim gibi faktörlere göre esneklik sağlanmalıdır.
31. Başta ped olmak üzere hijyen ve temizlik malzemeleri ihtiyaca uygun çeşitlilik ve nitelikte, ücretsiz olarak verilmelidir.
32. İlk girişte etik kurallara uygun şekilde, gizlilik esasına dayanarak, mahpusun rızasıyla ayrıntılı muayene yapılmalı, hastalık tespiti halinde hızlı ve nitelikli şekilde tedavi sürecine başlanmalı, bu muayene ve tedavi sürecine ruh sağlığı sorunları da dahil edilmelidir.
33. Hapishanelerde sürekli doktor bulunması sağlanmalı, mümkünse kadınların kaldığı yerlerde kadın doğum uzmanları da istihdam edilmeli, düzenli kontrol gerektiren konularda tetkikleri yapılabilmeli, hem mahpuslara hem personele yönelik önleyici ve özelde kadın sağlığına ilişkin bilgilendirmeler yapılmalıdır.

34. Muayene sırasında İstanbul Protokolü'ne uygun hareket edilmeli, somut delillerle ortaya konulmuş açık bir güvenlik tehlikesi söz konusu olmadığı sürece hasta kelepçesiz ve askerin dışarda olacağı şekilde muayene edilmelidir.
35. İhtiyaca uygun sayıda ve nitelikte sosyal çalışmacı, psikolog ve psikiyatrist istihdam edilmelidir.
36. Hapishane öncesi hikâyeler değerlendirilmeli ve infaz planlama sürecine dahil edilmelidir.
37. İstisnai durumlar dışında antidepresan, uyku ilacı gibi ilaçlar verilmemeli, bireysel ya da toplu terapi gibi yöntemler esasa alınmalı, ciddi ruh sağlığı problemleri yaşadığı için tedavi koşulları yaratılamayan hastaların dışarıda tedavisi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. 14.11.2018 tarihinde CTE Genel Müdürü tarafından TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan sunumdaki veriler ve aynı tarihli TBMM İnsan Hakları Komisyonu tutanakları.
2. 29.05.2017 ve 05.06.2017 tarihlerinde İHD Akdeniz Bölge Temsilcisi Av. Yasemin Dora Şeker ile İHD MYK Üyesi Av. Nurrettin Tanış İHD Tarsus Şube Başkanı Av. Yılmaz Talay ile İHD Adana Şubesi Hukuk Komisyonu Üyesi Av. Funda BUYRUK ile İHD Ankara Şubesi avukatlarından Av. Rıza Yalçın Koçak'tan oluşan heyetin hapisane ziyareti sonrası hazırladığı rapor: <http://www.ihd.org.tr/tarsus-c-tipi-kadin-kapali-cezaevinde-yasanan-hak-ihlallerine-iliskin-tespit-ve-gozlem-raporu/>
3. Alper Yalçın, *Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Temmuz 2016
4. Bavver Kılıçoğlu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Hasta Mahpusların Durumunun Uluslararası Metinler Işığında Değerlendirilmesi: Hapisdışı Yöntemlerin Olgunlaştırılmasında Uluslararası Arayışlar Ve Hasta Mahpusların Konumu, Mayıs- Haziran, Yıl: 27, Sayı: 112
5. Berivan Korkut, *Hapiste Sağlık Proje Kitabı*, TCPS Kitaplığı, Mart 2017s

6. Berivan Korkut, *Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016,
7. BM Bangkok Yasaları, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf
8. *BM Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*, CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Serisi, Türkçe 2. Baskı 2013
9. CTE Birim Faaliyet Raporu, 2014
10. CTE Birim Faaliyet Raporu, 2016
11. Eren Keskin, Şakran (İzmir) Cezaevi Gözlem Raporu, Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu, 22.05.2012
12. Filiz Kerestecioğlu, Cezaevindeki Kız Çocuklarının Mağduriyeti Başlıklı TBMM Konuşması, Kasım 2018 <https://www.youtube.com/watch?v=-Xs8LsfCAog>
13. Haznedaroğlu, B., Sözen, F., *Mor Güvercin Projesi Sonuç Kitabı*, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Yayınları, İstanbul Temmuz 2015
14. Hilal Başak Demirbaş, *Türkiye'de LGBTİ Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Haziran 2018
15. Hilal Başak Demirbaş, *Türkiye'de Yabancı Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Temmuz 2016
16. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/282670/510_cocuk_annesiyile_zorunlu_hapiste.html
17. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594>
18. <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/203322-hapishane-ici-akraba-goruslerine-yeni-duzenleme>

19. <https://bianet.org/bianet/kadin/169776-erkek-siddeti-kasim-2015>
20. <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/202670-erkekler-ekim-de-20-kadin-oldurdu>
21. <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/duyurular/grevio-raporlari>
22. <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/makaleler/8-morcati-kadin-siginagivakfi/1-siddet->
23. <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/makaleler/8-morcati-kadin-siginagivakfi/1-siddet-nedir>
24. <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/makaleler/8-morcatikadin-siginagi-vakfi/1-siddet-nedir>
25. <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/528b7--Herhangi-Bir-Bicimde-Tutulan-veya-Hapsedilen-Kisilerin-Korunmasi-İçin-Prensip-Butunu.pdf>
26. İdil Aydınoglu, Türkiye'de Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpus Olmak, TCPS Kitaplığı, Şubat 2016
27. *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Uluslararası Hukuk Mekanizmaları: Pratik Bilgiler El Kitabı*, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2016
28. Keskin, E., Şakran (İzmir) Cezaevi Gözlem Raporu, Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu, 22.05.2012
29. Kılıçoğlu, B., *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Türkiye Cezaevlerinde Bulunan Hasta Mahpusların Durumunun Uluslararası Metinler Işığında Değerlendirilmesi: Hapisdışı Yöntemlerin Olgunlaştırılmasında Uluslararası Arayışlar Ve Hasta Mahpusların Konumu, Mayıs- Haziran, Yıl: 27, Sayı: 112
30. Report submitted by Turkey pursuant to Article 68, parag-

- raph 1 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report), 2017. <https://rm.coe.int/turkey-state-report/1680737201>
31. Roy Walmsley, *Institute for Criminal Policy Research*, World Female Imprisonment List, 4th edition, 2017, s. 2.
 32. Savcı, İ., *Adını Kader Koyduk, Kadın Açık Cezaevinden Notlar*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004
 33. Suruç, S., *Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı Ve Tahliye Sonrası Gereksinimler*, Ankara 2013
 34. Tayfun Koç, *Türkiye'de İşçi Mahpus Olmak*, TCPS Kitaplığı, Aralık 2016
 35. TBMM 26. Dönem milletvekili Gamze Akkuş İlgezdi'nin, Adalet Bakanlığına verdiği önerenin yanıtlarına dayanarak hazırladığı rapor. <http://cdn.chp.org.tr/cms//0/Other/Hapishaneraporu.pdf>
 36. www.cte.adalet.gov.tr

KİTAPTA ALINTILANAN MEKTUPLARIN GÖNDERİLDİĞİ HAPİSHANELER

- Ankara Sincan Kadın Kapalı Hapishanesi
- Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi
- Batman Hapishanesi
- Gebze Kadın Kapalı Hapishanesi
- Elazığ Kadın Kapalı Hapishanesi
- Erzurum Kapalı Hapishanesi
- İzmir Kadın Kapalı Hapishanesi (1 ve 2 no.lu)
- Kayseri Kadın Kapalı Hapishanesi
- Nazilli Hapishanesi
- Siirt Kapalı Hapishanesi
- Tarsus Kadın Kapalı Hapishanesi
- Urfa Siverek T Tipi Kapalı Hapishanesi
- Van Kapalı Hapishanesi
- İnegöl Yenişehir Hapishanesi
- Yozgat Hapishanesi
- Karataş Açık Kadın Hapishanesi
- Denizli T Tipi Kapalı Hapishanesi

"Telefon günü aradığın numara cevap vermeyince, beklediğin mektup gelmeyince, dilekçen karşılık bulmayınca, rahatsızlığın revir gününü beklemele geçince, görüş günü görüşün geleceğim dediği halde gelmeyince zaman kör kötürüm yerinden kaldırılamayacak ağır hastaya dönüyor. Bakımından senin sorumlu olduğun yatalak ve inleyen bir hasta. Ölse yok diyeceğiz, kurtulduk diyeceğiz. Oysa o salyasını akıta akıta yaşıyor. Öyle anlarda iki seçeneğin oluyor ya karşısında damla damla eriyip kendini de onu da yitirmek ya da canından can katıp onu da kendini de iyileştirmek..." (mahpus mektubundan)

"Kadının toplumsallaşmadaki rolünü ve toplumsal karakterini göz önüne aldığımızda kendi başına kapatılmanın bile kadında yarattığı hal ciddi boyutlarda olmaktadır. Her şeyden önce bu gerçekliğin göz önünde bulundurulması özgün yasaların geliştirilmesi -tabi bu da kadınlar eliyle olmalıdır gerekmektedir." (mahpus mektubundan)

"Annesinin giysileri sorun olunca X-ray cihazının yanında bulunan boş bir odada kadıncağız tüm kıyafetlerini çıkartıp bir çarşafa sarınarak geri dönmek zorunda kalmıştı. O sırada o çocuk annesini çarşaf içinde görünce üzerindeki kıyafetleri, ayakkabısını çıkartmaya çalışmıştı. O kadar korkunç bir manzara olsa da (üstelik X-rayın diğer tarafında askerler de bulunuyordu) herkes o an normal bir durum gibi gülebiliyordu. Çocukların bile "öten", sinyal veren kıyafetleri çıkarılmak zorunda. Hatta biberonlu olan çocukların cezaevine dönüşlerinde mamaları kalmışsa o mama dökülmek zorunda, çünkü içeriye yiyecek alınmıyor, yasak." (mahpus mektubundan)



CİSST
CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE SİVİL TOPLUM DERNEĞİ



TCPS
TÜRKİYE HARP ŞAHANE ÇALIŞMALARI MERKEZİ

